

Jaarverslag 2019

Stichting Pensioenfonds TNO

Verslag over het boekjaar 1 januari 2019 tot en met 31 december 2019

Stichting Pensioenfonds TNO
Laan van Zuid Hoorn 165
2289 DD Rijswijk

Telefoon 070 - 4138602
Telefax 070 - 4138620
E-mail info@pftno.nl
Website www.pensioenfondstno.nl

Ingeschreven in het Handelsregister van
de Kamer van Koophandel onder nummer 41150258

Inhoud

Voorwoord	4
Fondskarakteristieken	7
Pensioenregelingen	7
Meerjarenoverzicht	8
Organisatie	11
Leeswijzer	15
Verslag van het Bestuur	16
Missie, visie, strategie	16
Jaarplan 2019	18
Vooruitblik	21
Governance	22
Middelloodregeling	32
Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen	38
Kosten	40
Risicobeheer	45
Vermogensbeheer	59
Actuariële paragraaf	64
Verantwoording en toezicht	69
Verantwoordingsorgaan	69
Bestuursreactie	71
Raad van Toezicht	72
Bestuursreactie	73
Jaarrekening	77
Balans	78
Staat van baten en lasten	80
Kasstroomoverzicht	82
Grondslagen	83
Toelichting op de balans	86
Gebeurtenissen na balansdatum	92
Toelichting op de staat van baten en lasten	93
Resultaatbestemming	98
Actuariële analyse van het saldo	98
Risicoparagraaf	99
Overige gegevens	109
Resultaatbestemming	109
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	109
Verklaringen	111
Actuariële verklaring	111
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	113
Bijlagen	119
1. Aangesloten werkgevers (per 31 december 2019)	119
2. Begrippenlijst	120
3. Overzicht huidige en relevante nevenfuncties 2019	127
4. Ontwikkeling deelnemersbestand	128

Voorwoord

De coronacrisis heeft sinds het uitbreken veel sectoren en mensen zwaar getroffen. Ik wil dan ook allereerst mijn medeleven uitspreken voor iedereen die wordt geraakt door de coronacrisis. We kunnen het nu hebben over ons beleid en cijfers, maar uiteindelijk gaat het om mensen. Dat beseffen ook wij als geen ander. De coronacrisis is zeker nog niet voorbij. Het treft ook pensioenfondsen. Ook voor ons Fonds zal het impact hebben. Hoe we ervoor staan, melden we steeds zo actueel mogelijk op onze site.

In dit jaarverslag concentreren we ons op de situatie van 2019, al voelt dat erg dubbel wetende wat nu allemaal speelt.

Een onderwerp dat continu onze aandacht heeft, is de dekkingsgraad. Ondanks de goede beleggingsresultaten in 2019 stond net als bij andere pensioenfondsen de dekkingsgraad onder druk. Dat komt door de erg lage rente die de pensioenfondsen moeten gebruiken om de pensioenverplichtingen te berekenen. In december 2019 is de beleidsdekkingsgraad - het gemiddelde van de afgelopen 12 kalendermaanden - uitgekomen op 107%, waardoor we begin 2020 niet konden indexeren. Verlagen van de opgebouwde pensioenaanspraken en ingegane uitkeringen is gelukkig niet aan de orde. Gegeven de huidige situatie verwachten we dat het ook de komende jaren niet zal lukken om de pensioenen (volledig) te indexeren.

Het Bestuur is in 2019 gaan werken met bestuurlijke prioriteiten. Eén daarvan is scenariodenken. We hebben in meer detail bekeken hoe ons beleggingsbeleid uitwerkt in extreme situaties. De tweede prioriteit van het Bestuur in 2019 was de nieuwe premieafpraak. Allereerst is de premie voor 2020

vastgesteld, het laatste jaar van de huidige premieregeling. Tevens is het Bestuur gestart met de voorbereiding van de premieafpraak die zal gaan gelden vanaf 2021. Samen met onze sociale partners werken we daar dit jaar verder aan. De pensioenpremie is de basis om pensioenopbouw te realiseren. Iets wat in de huidige financiële situatie niet eenvoudig is. Binnen de kaders van acceptabele kosten en risico doen we wat we kunnen.

Daarmee komen we bij de derde prioriteit van het Bestuur in 2019: de aanscherping van het huidige Environment, Social en Governance (ESG) beleid naar een ESG-meerjarenplan. Eind 2019 is dat gerealiseerd en komende jaren zal dat worden uitgerold. Dat zie ik als een waardevolle ontwikkeling. Een financieel gezond pensioenfonds is immers gebaat bij een maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid. Volgende stap is samen met sponsor TNO een of meer Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties te selecteren voor een impact investering.

De vierde bestuurlijke prioriteit is anticiperen op de ontwikkeling van het nieuwe stelsel. Dat vraagt vooral aandacht voor het verandervermogen van het Fonds, wat in het licht van de coronacrisis extra belangrijk is geworden. Inmiddels is een jaar geleden het principeakkoord gesloten over een nieuw pensioenstelsel. Sindsdien zijn diverse werkgroepen aan de slag gegaan om dat verder uit te werken. Heel recent is een uitwerking tot stand gekomen. De verwachting is dat dit de komende tijd stap voor stap concreter zal worden. Ondertussen werken we hard aan de wendbaarheid en weerbaarheid van het Fonds. Iets wat gezien de ontwikkelingen in 2020 belangrijk is.

Tot slot wil ik het Bestuur en alle andere betrokkenen danken voor hun waardevolle inzet. In het bijzonder Joop Ruijgrok, die na vele jaren stopt met zijn bestuursfunctie. Samen dragen we bij aan het behoud en de uitvoering van de pensioenregeling. Dat doen we voor alle collega's van TNO en andere aangesloten werkgevers plus de pensioengerechtigden van vandaag én

morgen. Samen werken we aan een toekomstbestendig pensioeninkomen.

Rijswijk, 11 juni 2020

Namens het Bestuur van de Stichting
Pensioenfonds TNO
[drs. Suzanne van Kooten](#)
Voorzitter

Fondskarakteristieken

Pensioenregelingen

De pensioenregeling van Pensioenfonds TNO is een middelloonregeling op basis van een pensioenrichtleeftijd van 68 jaar met een voorwaardelijke toeslag. Het is een zogenoemde uitkeringsregeling. Daarnaast

biedt het Fonds de mogelijkheid om op vrijwillige basis en voor eigen rekening en risico aanvullend bruto en netto pensioenkapitaal op te bouwen.

Meerjarenoverzicht

	2019	2018	2017	2016	2015
Aantallen					
Actieve deelnemers	4.582	4.427	4.258	4.207	4.303
Gewezen deelnemers	6.819	6.739	6.318	6.203	6.078
Pensioengerechtigden	5.388	5.381	5.354	5.277	5.221
Totaal	16.789	16.547	15.930	15.687	15.602
Financiële gegevens (in duizenden euro's)					
Beleggingen voor risico Pensioenfonds					
Belegd vermogen	3.707.358	3.302.322	3.393.925	3.322.430	3.079.488
Beleggingsopbrengsten	451.710	-49.272	117.270	289.065	75.004
Beleggingsrendement	14,0%	-1,2%	3,8%	9,7%	2,6%
Beleggingen voor risico deelnemers					
Belegd vermogen	127.697	115.306	119.960	124.112	127.931
Beleggingsopbrengsten	19.240	1.265	2.325	4.297	3.194
Gemiddeld rendement Lifecycle ¹	18,7%	0,33%	2,0%	3,6%	3,2%
Technische voorzieningen					
Technische voorziening voor risico Pensioenfonds	3.417.833	2.980.655	2.933.768	2.993.946	2.775.148
Overige technische voorzieningen	49	75	137	238	420
Totaal technische voorzieningen	3.417.882	2.980.730	2.933.905	2.994.184	2.775.568
Afgeleide rente ultimo jaar²	0,72%	1,37%	1,47%	1,31%	1,66%
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	127.697	115.306	119.960	124.112	127.931
Reserves					
Fondsvermogen	285.289	314.724	453.666	322.096	297.601

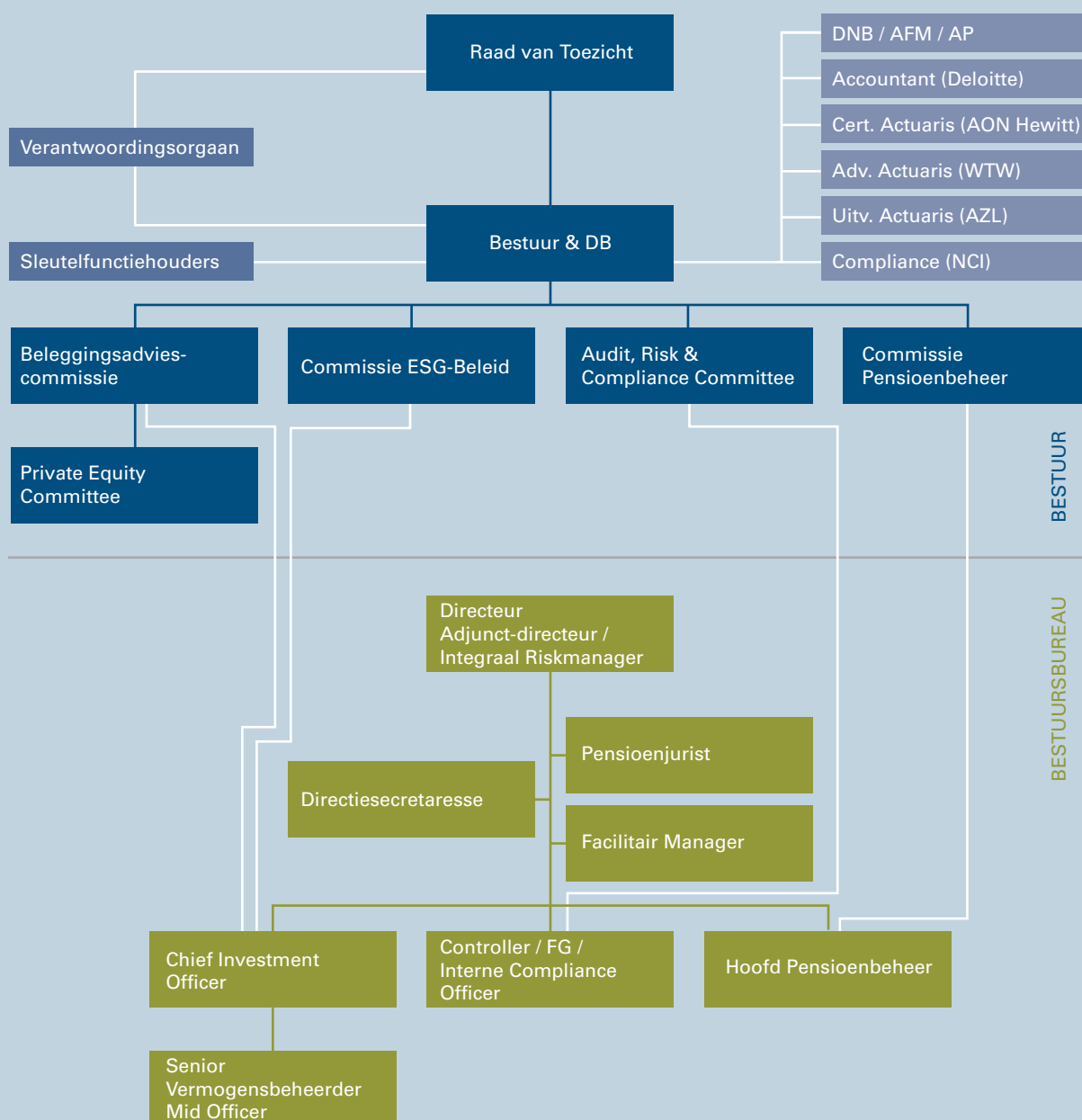
¹ Dit betreft het gemiddelde rendement over de lifecycle mixen defensief, neutraal en offensief. Hierin is het rendement van deelnemers die gekozen hebben voor vrije keuze of om hun kapitaal op een spaarrekening te plaatsen niet meegenomen. Het rendement heeft hierdoor ook geen directe link met de nominale beleggingsopbrengsten en het belegd vermogen voor risico deelnemers.

² De afgeleide rente is de vaste rekenrente die resulteert in exact dezelfde technische voorziening ultimo boekjaar als de marktwaardevoorziening op basis van de DNB-rentetermijnstructuur.

	2019	2018	2017	2016	2015
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers					
Premiepercentage	18,2% ³	18,2%	18,4%	18,1%	17%
Premies pensioenregeling	50.285	49.177	46.099	44.083	42.317
Premies Extra en Netto Pensioen	142	154	209	210	235
	50.427	49.331	46.308	44.293	42.552
Pensioenuitkeringen	97.543	96.937	96.268	94.878	93.432
Toeslagen	0,55%	0,42%	0,00%	0,05%	0,17%
Kosten					
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	3.263	3.289	2.963	2.892	3.133
Pensioenuitvoeringskosten (in euro per deelnemer en pensioengerechtigde)	327	335	308	305	329
Vermogensbeheer (exclusief transactiekosten in % van het belegd vermogen)	0,77%	0,66%	0,69%	0,62%	0,60%
Vermogensbeheer (inclusief transactiekosten in % van het belegd vermogen)	0,86%	0,76%	0,78%	0,76%	0,72%
Dekkingsgraad					
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%	104,2%
Vereiste dekkingsgraad	119,1%	119,7%	120,2%	119,9%	119,5%
Dekkingsgraad	108,0%	110,2%	114,9%	110,3%	110,2%
Beleidsdekkingsgraad	107,1%	114,0%	114,0%	106,1%	111,7%
Reële dekkingsgraad ⁴	86,7%	93,3%	93,3%	87,8%	91,6%

³ 17,9% plus 0,3% extra werkgeversbijdrage.

⁴ Voor de berekening van de reële dekkingsgraad is bij de vaststelling van de benodigde voorziening rekening gehouden met toekomstbestendige indexatie op basis van een verwacht prijsindexcijfer van 2%. Voor de eerste jaren geldt voor het prijsindexcijfer een ingroeipad naar 2% dat door DNB is gepubliceerd.

Organisatie

Bestuur⁵

Werkgeversleden

drs. S. van Kooten, voorzitter
dr. ir. J.W.L. Boumans
mr. drs. F. Marring RA
M. Paulus (tot 19/03/20)
dr. mr. ir. W.C.A. Maas (vanaf 19/03/20)

Werknemersleden

dr. F. Phillipson RTD
I.J. Blankers MSc
A.C. Westerlaken MSc, secretaris
drs. M.A.I. Plaisier
(vanaf 21/03/19 tot 01/11/19)

Pensioengerechtigdenleden

dr. C.L. Ekkers, plaatsvervangend voorzitter
drs. J.T. Ruijgrok MBA (tot 11/05/20)
M. Paulus (vanaf 11/05/20)

Verantwoordingsorgaan

Werkgeversleden

C.J.O.M. van Strien, voorzitter
drs. S.M. Brinkmann
dr. mr. ir. W.C.A. Maas (tot 13/06/19)
C.L. Chung Msc (vanaf 23/09/19)

Werknemersleden

dr. A.J. Kleinnijenhuis, secretaris
B.H. Bulder MSc (vanaf 01/03/19)
mr. S.M. Urlings

Pensioengerechtigdenleden

ir. A.C.G. van Strien, plaatsvervangend voorzitter
N. Doets-Harize
dr. J.P.M. Jore

Raad van Toezicht

prof. dr. Th. Camps, voorzitter
mr. M.J. Hoekstra
dr. J.C. Kragt

Sleutelfunctiehouders

Actuariële functie drs. M. van de Velde AAG
Risicobeheerfunctie drs. J.A. Veltman
Interne Auditfunctie mr. drs. F. Marring RA

⁵ Alle bestuursleden zijn benoemd voor een zittingstermijn van vier jaar.

Bestuurscommissies

Beleggingsadviescommissie

drs. B.P.H. Puijn RBA, voorzitter (extern)
I.J. Blankers MSc (vanaf 30/01/20)
dr. F. Phillipson RTD
drs. J.T. Ruijgrok MBA (tot 11/05/20)
drs. W.A.H. Baljet, extern adviseur
drs. M. Sanders RBA, extern adviseur

Private Equity Committee

drs. C.H.M. van Gerven, voorzitter
drs. W.A.H. Baljet, extern adviseur
drs. M.J. Krikke, extern adviseur
drs. E.J. Vink, extern adviseur

Commissie Pensioenbeheer

M. Paulus, voorzitter (tot 19/03/20)
dr. F. Phillipson RTD
dr. C.L. Ekkers
A.C. Westerlaken MSc
dr. mr. ir. W.C.A. Maas, voorzitter
(vanaf 19/03/20)

Commissie ESG-Beleid

I.J. Blankers MSc, voorzitter
dr. F. Phillipson RTD
A.C. Westerlaken MSc

Audit, Risk & Compliance Committee

dr. ir. J.W.L. Boumans, voorzitter
I.J. Blankers MSc (tot 30/01/20)
mr. drs. F. Marring RA (tot 19/09/19)
drs. J.T. Ruijgrok MBA (tot 11/05/20)
drs. R.P. van Leeuwen, extern adviseur
drs. H. Kapteijn-Fokkens RA, extern adviseur

Directie

drs. C.H.M. van Gerven, directeur
drs. J.A. Veltman, adjunct-directeur

Adviserend actuaris

Willis Towers Watson

Certificerend actuaris

Aon Nederland cv

Accountant

Deloitte Accountants B.V.

Compliance

Nederlands Compliance Instituut B.V.
drs. M.P.J. Huisman-de Heij RA (interne Compliance Officer)

“De dekkingsgraden dalen als gevolg van de lage rente. Gelukkig staat ons fonds nog aan de goede kant van de streep en zijn kortingen niet aan de orde.”

Kostijn van Gerven, Life & Pension, juli 2019, 'Persoonlijke noot'

Pensioenopbouw

Opbouwfase

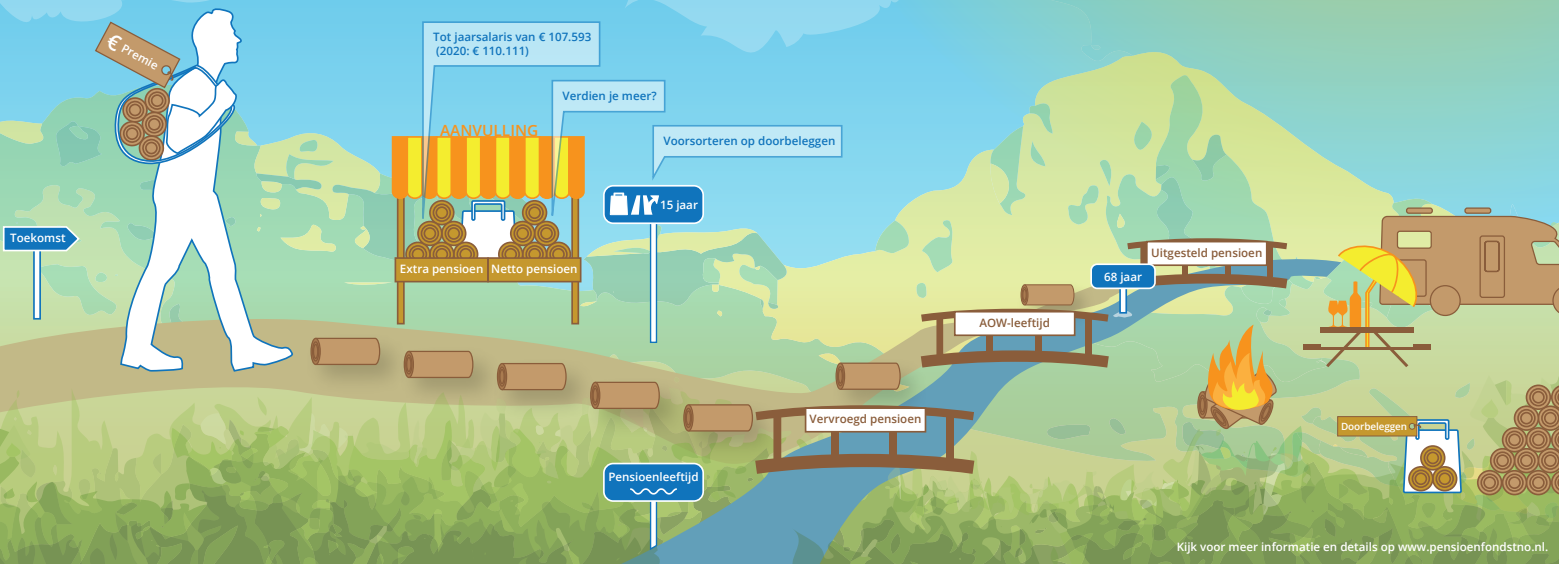
Uitkeringsfase

In je pensioenopbouw zit ook:

- Partnerpensioen (ongeveer 70%), dat is voor jouw partner als jij overlijdt.
- Arbeidsongeschiktheidspensioen: een aanvulling op je inkomen tot maximaal 70% plus (gedeeltelijk) premievrije pensioenopbouw.

De pensioenuitkering is gebaseerd op een pensioenleeftijd van 68 jaar.

- Ga je eerder met pensioen dan is de pensioenuitkering lager.
- Ga je later met pensioen dan is de pensioenuitkering hoger.

Kijk voor meer informatie en details op www.pensioenfondstno.nl.

Leeswijzer

Het jaarverslag bestaat uit drie gedeeltes: het verslag van het Bestuur, het oordeel van toezichthouders en de jaarrekening. Hieronder geven we in het kort aan hoe deze delen zijn opgebouwd.

Verslag van het Bestuur

Het verslag van het Bestuur start met de missie, visie en strategie van het Fonds. Vervolgens wordt ingegaan op de belangrijkste ontwikkelingen in 2019 aan de hand van de zeven strategische hoofdpunten en de vier bestuurlijke prioriteiten, zoals opgenomen in het Jaarplan 2019. Dit onderdeel wordt afgesloten met een vooruitblik voor de komende jaren.

In de daaropvolgende paragrafen komen de ontwikkelingen in 2019 in meer detail aan bod, te beginnen met de governance van het Fonds, de ontwikkelingen van de pensioenregelingen en aansluitend de financiële ontwikkeling in 2019. Aan de hand van drie pijlers kosten, risicobeheer en vermogensbeheer wordt daar uitgebreid op in gegaan.

Het verslag van het Bestuur wordt afgesloten met het oordeel van de certificerend actuaire over de financiële positie van het Fonds.

Oordeel toezichthouders

Naast de verantwoording van het Bestuur over 2019 met het oordeel van de certificerend actuaire, is er nog een aantal belangrijke organen dat verantwoording aflegt en toezicht houdt op het Fonds. Dat zijn het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht. Deze zijn met de reactie van het Bestuur opgenomen in het jaarverslag bij 'Verantwoording en toezicht'.

Jaarrekening

Tot slot volgt de officiële jaarrekening van 2019. In de jaarrekening zijn alle cijfers van het Fonds van het verslagjaar bij elkaar gezet. De cijfers van 2019 zijn daarbij afgezet tegen die van 2018. De jaarrekening wordt afgesloten met de actuariële verklaring en de controleverklaring van de onafhankelijke accountant.

Tip: begrippenlijst

Komt u begrippen tegen die u niet kent? Raadpleeg de begrippenlijst (bijlage 2). Verder vindt u in de bijlage een lijst met alle werkgevers die aangesloten zijn bij Pensioenfonds TNO, de ontwikkeling van het deelnemersbestand en een overzicht van alle huidige en relevante nevenfuncties van de bestuursleden en de leden van de Raad van Toezicht.

Verslag van het Bestuur

Missie, visie, strategie

Missie

De missie van het Fonds is het uitvoeren van de pensioenregelingen op een correcte, evenwichtige, maatschappelijk verantwoorde en efficiënte wijze voor alle (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en aangesloten werkgevers.

Alle nieuwe pensioenafspraken tussen de sociale partners, bestuursbesluiten en wettelijke wijzigingen van 2019 die van invloed zijn op het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst, zijn in de betreffende documenten verwerkt en door de pensioenuitvoerder geïmplementeerd in de pensioenadministratie. Het Bestuur heeft vastgesteld dat de implementatie door de pensioenuitvoerder in overeenstemming is met de bedoelingen van de pensioenafspraken tussen de sociale partners, bestuursbesluiten en wettelijke wijzigingen van 2019. Daarbij heeft steeds een evenwichtige belangenafweging plaatsgevonden. Er is bij het gevoerde beleid en de beleidsbeslissingen van het Fonds rekening gehouden met alle belanghebbenden.

Visie

Pensioen is een belangrijke arbeidsvoorwaarde. Veel (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden zijn nu en/of in de toekomst afhankelijk van dit pensioen.

Het Fonds streeft naar een toekomstbestendige uitvoering van de pensioenregelingen binnen de huidige en (voor zover bekend) komende wettelijke kaders. Waar mogelijk wordt geanticipeerd op de komst van het nieuwe pensioenstelsel. Voor een duurzame pensioenregeling is een betaal-

bare en stabiele premie nodig net als een voldoende hoog rendement tegen een acceptabel risico. Het Fonds voert een maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid passend bij de nominale pensioenrechten van de (gewezen) deelnemers met een gereede kans op koopkrachtbehoud. Aandacht voor milieu, maatschappij en klimaat horen daar zeker bij. Dit alles wordt vertaald in aansprekende en persoonlijke communicatie met alle belanghebbenden met focus op realistische verwachtingen en transparantie over risico's.

Strategie

Het Fonds streeft bij de uitvoering van het beleid een hoge kwaliteit van dienstverlening na binnen de door de sector gehanteerde Code Pensioenfondsen. Het Fonds richt zich bij het beleid op zeven strategische hoofdpunten. Verder stelt het Bestuur jaarlijks de bestuurlijke prioriteiten vast.

Zeven strategische hoofdpunten

- 1 Een betaalbare en acceptabele premie, nu en in de toekomst.
- 2 Voldoende kapitaaldekking voor de nominale pensioenaanspraken.
- 3 Voldoende kans op waardevastheid van de pensioenen.
- 4 Openheid over beleggingen met extra aandacht voor mens en milieu.
- 5 Evenwichtige belangenafweging bij besluiten.
- 6 Een heldere en duidelijke communicatie, met oog voor persoonlijke vragen.
- 7 Een correcte en efficiënte uitvoeringsorganisatie.

Bestuurlijke prioriteiten 2019

- 1 Scenariodenken.
- 2 Voorbereiding premieafpraak 2021 en verder.
- 3 Opstellen meerjarenplan ESG-beleid (Environment, Social, Governance).
- 4 Anticiperen op de op handen zijnde stelselwijziging.

Jaarplan 2019

Sinds 2019 werkt het Bestuur met een Jaarplan waarin de strategische hoofdpunten en prioriteiten zijn vertaald in concrete acties. In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de voortgang in 2019.

Strategische hoofdpunten

De zeven strategische hoofdpunten vormen de basis voor het beleid van het Bestuur. Hieronder wordt per punt beschreven wat het Bestuur in 2019 heeft bereikt.

1. Betaalbare en acceptabele premie

In 2019 is de premie net als het voorgaande jaar 18,2% van het pensioengevend inkomen. Het Bestuur vindt dat een betaalbare en acceptabele premie. Daarbij mogen de aangesloten werkgevers sinds 2018 – in overleg met de eigen werknemers of OR – de premieverdeling en premievrije voet voor de eigen onderneming bepalen. Dit is wettelijk toegestaan omdat deze werkgevers zich vrijwillig hebben aangesloten bij Pensioenfonds TNO. Zoals aangegeven bij de bestuurlijke prioriteiten heeft het Bestuur in 2019 ook nieuwe premieafspraken voorbereid. Enerzijds is dat gericht op het laatste jaar van de premieperiode die loopt tot 2020. Hierover is door het Bestuur in december 2019 een besluit genomen. Het bleek dat die premie nog op basis van huidige parameters vastgesteld kon worden. Anderzijds zijn premieafspraken voorbereid voor de nieuwe premieperiode vanaf 2021. De nieuwe periode zal tot eind 2025 lopen of tot de start van het nieuwe pensioenstelsel. In het nieuwe pensioenakkoord moet de premie naar verwachting 100% kosten-dekkend zijn.

2. Voldoende kapitaaldekking

Het rendement van het Fonds is in 2019 uitgekomen op 14,0%. Ondanks deze goede beleggingsresultaten stond net als bij andere pensioenfonds de dekkingsgraad onder druk. Dat komt door de lage rente die de pensioenfonds moeten gebruiken om de pensioenverplichtingen te berekenen. Per saldo leidt dit voor Pensioenfonds TNO tot een dekkingsgraad waarbij kortingen niet aan de orde zijn, maar waarbij het ook niet mogelijk is om de pensioenen te indexeren. De kapitaaldekking van het Fonds is dus beperkt.

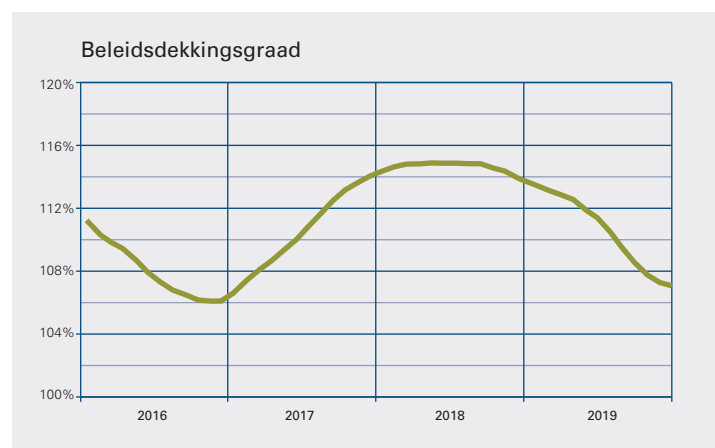
Verder is in 2019 het herstelplan nog van kracht. Op basis van de evaluatie is het de verwachting dat het Fonds binnen de maximaal wettelijke termijn van tien jaar uit het herstel komt. De verruiming van de hersteltermijn in 2020 naar twaalf jaar door minister Koolmees, is voor Pensioenfonds TNO niet nodig. Ondanks dat is monitoren van risico's essentieel, zeker ook gezien de ontwikkelingen van de coronacrisis, met name bij een deflatiescenario (invloed op dekkingsgraad) en in het geval van een stagflatierisico (impact op koopkracht).

3. Voldoende kans op waardevastheid

Aan het eind van 2019 is de beleidsdekkingsgraad (het gemiddelde van twaalf maanden) 107%. Dat betekent dat de kapitaaldekking niet voldoende waardevast is om per 1 januari 2020 te kunnen indexeren. De pensioenen groeien niet mee met de prijsstijging van 2019 van 1,73% (CPI-afgeleid van oktober 2019 ten opzichte van een jaar eerder). Ook afgelopen jaren zijn de pensioenen niet of maar slechts geïndexeerd. In de communicatie van het Fonds wordt benadrukt dat de hoogte van het pensioen niet vaststaat. Ondanks dat zet het Fonds zich in om te werken aan voldoende waardevastheid van de pensioenen.

4. Openheid over beleggingen met aandacht voor mens en milieu

Bij de bestuurlijke prioriteiten is dit ook aan bod gekomen. Het Fonds hecht veel waarde aan een beleggingsstrategie met respect voor mens en milieu en openheid daarover. Klimaat hoort daarbij. Dit was al geborgd in de beleggingsstrategie van het

Ontwikkeling actuele dekkingsgraad door coronacrisis

De uitbraak van het coronavirus (covid-19) heeft gezorgd voor veel onrust op de financiële markten. Door alle ontwikkelingen op deze markten is de actuele dekkingsgraad aan het eind van het eerste kwartaal van 2020 uitgekomen op circa 94%. Door de sterke daling van de dekkingsgraad is het crisisteam van het Fonds meerdere malen bij elkaar

geweest om de ontwikkelingen en mogelijke acties te bespreken. Het Bestuur houdt rekening met het scenario dat de komende periode de beurzen nog verder dalen. In dat geval zou het Fonds in een situatie kunnen komen dat een korting in 2021 noodzakelijk wordt. Dat zou dan betekenen dat het pensioen dat is opgebouwd wordt verlaagd.

Fonds en in 2019 is dat versterkt met het meerjarenplan voor ESG-beleid (Environment, Social en Governance). Op die manier kan het Fonds ook op de lange termijn het verschil maken. Het Fonds draagt dit actief uit naar alle (gewezen) deelnemers, zowel de stappen die het Fonds neemt op het gebied van ESG-beleid als de behaalde resultaten. Dat is ook wettelijk vereist. Op de site, het persoonlijke pensioenoverzicht en bijvoorbeeld in het magazine Life & Pension is maatschappelijk verantwoord beleggen in 2019 aan bod gekomen.

5. Evenwichtige belangenafweging bij besluiten

Bij alle besluiten focust het Bestuur op een evenwichtige belangenafweging. Het Bestuur stelt ook bij de implementatie van alle wettelijke wijzigingen vast of deze evenwichtig zijn naar alle generaties. Dat is ook gebeurd in 2019. Voor de Wet waardeoverdracht kleine pensioenen, die in is gegaan in 2019, waren bijvoorbeeld geen aanvullende maatregelen nodig. Wel heeft het Bestuur in 2019 een overgangsmaatregel voorgesteld ter voorbereiding van de Wet temporisering verhoging AOW-leeftijd die ingaat in 2020. Het zal toegestaan zijn om tijdelijke uitkeringen door te laten lopen tot de 'oude' ingangsdatum van de AOW. Verder heeft het Fonds in 2019 gesprekken gehad met de sociale partners en de vereniging van gepensioneerden (eTNOs) om te anticiperen op de komst van een nieuw stelsel. Gezamenlijk wordt gekeken wat de impact is van een nieuw stelsel en hoe die veranderingen op een eerlijke, evenwichtige wijze opgevangen kunnen worden. Met name de afschaffing van de doorsneepremie is een belangrijk onderwerp omdat het gevolgen kan hebben voor de premievrije voet die het Fonds hanteert.

6. Heldere en duidelijke communicatie

Ook in 2019 is goede communicatie iets waar het Fonds veel aandacht aan heeft besteed. Het Fonds vindt het belangrijk om de (gewezen) deelnemers en pensioenge-rechtigden te informeren over hun pensioen, verantwoording af te leggen over het gevoerde beleid, de dialoog aan te gaan en te informeren over veranderingen in de pensioenwetgeving, zoals de minder snelle stijging van de AOW-leeftijd en de waarde-overdracht bij kleine pensioenen. Ook het beleid en de behaalde resultaten van maatschappelijk verantwoord beleggen hadden een belangrijke plek in de communicatie van het Fonds in 2019. Daarnaast heeft het Pensioenfonds de (gewezen) deelnemers persoonlijk geïnformeerd over de situatie bij het Fonds toen in de media veel gesproken werd over bijvoorbeeld dreigende pensioenkortingen. Zeker ook op die momenten is heldere en duidelijke communicatie belangrijk. In 2019 is dit terug te zien in de nieuwsberichten op de website van het Fonds en de artikelen in het magazine Life & Pension.

7. Correcte en efficiënte uitvoeringsorganisatie

In 2019 heeft het Fonds alle noodzakelijke wijzigingen in de pensioenregeling doorgevoerd vanwege nieuwe wet- en regelgeving, zoals de waardeoverdracht bij kleine pensioenen. Ook de IORP II-richtlijn die in 2019 zijn ingaan, zijn geïmplementeerd. Het Pensioenfonds heeft de inrichting van de sleutelfuncties verder vormgegeven. Naast deze governance-aspecten spelen andere punten een rol. Het Fonds is namelijk gebaat bij een eenvoudige regeling om de uitvoeringskosten op een acceptabel niveau te houden en om de kans op foutieve uitvoering te verkleinen. De uitvoering van de pensioenregeling door AZL is dan ook een punt om continu te monitoren. Zij heb-

ben het directe contact met de klant; de dienstverlening van AZL moet van hoog niveau zijn. AZL heeft in 2019 de uitvoeringsorganisatie anders opgezet waardoor nieuwe ontwikkelingen, zoals een pensioenstelselwijziging, soepeler geïmplementeerd kunnen worden. Ook wordt door het Fonds gewerkt aan een nieuwe portal wat een positief effect zal hebben op de verdere optimalisatie van de pensioenuitvoering.

Bestuurlijke prioriteiten 2019

Naast de zeven strategische hoofdpunten heeft het Bestuur vier bestuurlijke prioriteiten vastgesteld voor 2019. Hieronder zijn de resultaten per prioriteit samengevat.

1. Scenariodenken

Het Bestuur heeft behoefte aan meer inzicht in hoe het beleggingsbeleid van het Fonds uit kan pakken in extreme situaties en wat dan de handelingsmogelijkheden zijn. In 2019 is in een workshop met externe begeleiding een aantal scenario's gesimuleerd en doorleefd, waardoor een beter beeld kon worden opgebouwd van eventuele gevolgen van en de handelingsruimte bij verstoringen in de markt. Er is gekeken hoe de normportefeuille zich gedraagt bij extreme scenario's. Deze aanpak krijgt een vervolg in 2020.

2. Voorbereiding premieafpraak 2021 en verder

Het belangrijkste resultaat is dat de premie voor 2020 is vastgesteld, het laatste jaar van de periode van de huidige premieafpraak. Vervolgens heeft het Bestuur zich gericht op de uitgangspunten voor de berekeningswijze van de premie voor 2021 en volgende jaren. In 2020 zullen met de sociale partners nieuwe afspraken gemaakt worden over de hoogte van de premie en

de pensioenopbouw die hiermee kan worden gefinancierd.

3. Opstellen meerjarenplan ESG-beleid

Het Bestuur is zich bewust van de noodzaak en meerwaarde om helder te maken waar het Pensioenfonds staat op ESG-vlak, wat het Fonds wil bereiken en welke stappen daarvoor nodig zijn. Het Fonds heeft al een ESG-beleid (Environment, Social en Governance). In 2019 is het ESG-beleid verder doorontwikkeld tot een meerjarenplan met duidelijke doelstellingen en concrete acties voor de korte termijn en een stip op de horizon voor de lange termijn. Waar mogelijk wil het Bestuur met dit plan aansluiten bij het beleid van de sponsor TNO. Zo wordt ook gekeken naar een impact investering op een of meer nog te selecteren Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties. De eerste resultaten van het meerjarenplan zijn in 2020 al bereikt.

4. Anticiperen op de op handen zijnde stelselwijziging

Het Bestuur wil tijdig helder hebben wat de consequenties voor het Fonds zijn van de belangrijkste aspecten van de aanstaande stelselwijziging en een mening hebben bepaald. Al is nog niet exact bekend hoe het nieuwe stelsel er gaat uitzien, het Fonds en alle betrokken organisaties anticiperen op een aantal aspecten. In workshops die gericht zijn op specifieke deelonderwerpen zijn het Verantwoordingsorgaan, de vereniging van gepensioneerden (eTNOs) en sociale partners betrokken. Belangrijkste besproken onderwerpen zijn de verwachte afschaffing van de doorsneepremie en de invoering van een individuele pensioenregeling.

Vooruitblik

In deze paragraaf wordt kort stilgestaan bij de ontwikkelingen voor de komende jaren en de toekomst van het Fonds.

Stelselherziening

De verwachting is, dat in de loop van 2020 door het kabinet nadere besluiten zullen worden genomen over de reeds lang voorgenomen wijziging van het Nederlandse pensioenstelsel. Dit is de vervolgstap op het in 2019 tussen het kabinet en sociale partners overeengekomen pensioenakkoord en de momenteel plaatsvindende nadere uitwerking hiervan door een speciale werkgroep. Implementatie van de door te voeren wijzigingen zal naar verwachting enkele jaren in beslag nemen. Naar verwachting zullen individuele fondsen een keuze kunnen maken tussen enkele varianten. Ook zal elk fonds een transitietraject moeten inrichten waarin evenwichtige belangenafweging tussen de geledingen vereist is. Dit zal spelen bij onderwerpen als de afschaffing van de doorsneepremie, mogelijke overgangsregelingen en – specifiek voor Pensioenfonds TNO – de eventuele afschaffing van de premievrije voet. Anticiperend hierop is het Bestuur in de afgelopen periode via informatiebijeenkomsten en thematische workshops al in gesprek gegaan met sociale partners en de deelnemers. Vorming van draagvlak zal essentieel zijn. De urgentie om tot wijziging van het stelsel te komen wordt steeds groter, zeker nu de houdbaarheid van het bestaande stelsel toenemend ter discussie komt te staan. De aanhoudend lage rente leidt tot steeds hogere premies waar steeds minder pensioenopbouw tegenover staat. Bij Pensioenfonds TNO speelt dit dilemma heel concreet waar het gaat om het maken van de premieafsprake voor 2021 en verder.

Coronacrisis

Ondertussen heeft de covid-19 pandemie in het voorjaar van 2020 wereldwijd vele duizenden slachtoffers gemaakt en zowel nationale economieën als de wereldhandel ernstig ontwricht. Het verdere beloop hiervan is onzeker. De algemene verwachting is dat een zware recessie onvermijdelijk is, waarbij vooralsnog onduidelijk is hoe lang het herstel hiervan zal duren.

Als gevolg hiervan zijn bij een aantal van de grote Nederlandse bedrijfstakpensioenfondsen de dekkingsgraden (stand van zaken eind april 2020) zodanig gezakt dat volgens de huidige regels met ingang van volgend jaar pensioenverlagingen onvermijdelijk lijken. Het niveau van de beleidsdekkingsgraden ultimo 2020 zal hiervoor bepalend zijn. Onzeker is of in een dergelijke situatie het kabinet eventueel uitstel aan verlagingen zal willen en/of kunnen verlenen, dit onder verwijzing naar de uitzonderlijke omstandigheden.

Ook de dekkingsgraad van het Pensioenfonds TNO is de eerste vier maanden van 2020 fors gedaald, maar ligt – evenals in de afgelopen jaren – wel hoger dan die van de grote bedrijfstakfondsen, waardoor volgens de huidige criteria nog geen korting vereist zou zijn.

Toekomst Fonds

Zoals in jaarverslagen van de afgelopen jaren vermeld ziet het Bestuur drie potentiële toekomstscenario's: doorgaan als zelfstandig ondernemingspensioenfonds (OPF), overgaan naar een bedrijfstakpensioenfonds (BPF) en opgaan in een algemeen pensioenfonds (APF).

Het standpunt van het Bestuur is dat er nog steeds goede argumenten zijn om door te gaan als zelfstandig pensioenfonds, met name waar het gaat om de rechtstreekse invloed op de pensioenregeling en de directe contacten met sociale partners en deelnemers. Een verkenning in de afgelopen periode om samen met enkele andere fondsen een APF te vormen heeft opgeleverd dat hieraan nauwelijks kostenvoordelen uit zouden voortkomen, terwijl de governance wel aanzienlijk zou compliceren. Alle opties zijn onderzocht en het Bestuur heeft uit een geconcludeerd dat er op dit moment nog steeds goede argumenten bestaan voor een eigen ondernemingspensioenfonds. De stelselherziening en andere toekomstontwikkelingen kunnen vanzelfsprekend leiden tot andere inzichten, reden waarom dit onderwerp ook de komende jaren continue aandacht zal hebben van het Bestuur.

Governance

Onder governance wordt het besturen van het Pensioenfonds en het toezicht daarop verstaan. Deze paragraaf beschrijft de opzet van de organisatie, de afspraken en relaties met andere organen met daarbij de ontwikkelingen van 2019. Ook komt de communicatie met (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden aan bod.

Bestuur

Het Bestuur is gebaseerd op het paritaire bestuursmodel en bestaat uit tien leden: vier werkgeversleden, vier werknemersleden en twee pensioengerechtigdenleden. Voor de beleidsvoorbereiding en de uitvoering laat het Bestuur zich adviseren en ondersteunen door het bestuursbureau. Het Bestuur wordt geadviseerd door de Commissie Pensioenbeheer, de Beleggingsadviescommissie, de Audit, Risk & Compliance Committee, de Private Equity Committee en de Commissie ESG-Beleid. Het Pensioenfonds kent verder een Verantwoordingsorgaan en sinds medio 2018 een Raad van Toezicht.

Het Bestuur werkt op basis van het eerder genoemde Jaarplan dat tevens een doorkijk biedt naar de komende periode. De agenda van het Pensioenfonds volgt uit dat Jaarplan en de actuele ontwikkelingen.

Naast de bestuurlijke prioriteiten staan in het Jaarplan nog andere aandachtspunten, zoals het actueel houden van de deskundigheidsmatrix. Dat is een permanent punt van aandacht; opleidingsplannen en andere activiteiten leiden tot aanpassingen in deze matrix. Dat geldt ook voor het actualiseren van de functieprofielen en het verder implementeren van de sleutelfuncties volgens de IORP II-richtlijnen. Daarnaast is het belangrijk dat bestuursleden zich blijven ontwikkelen en op de hoogte zijn van actuele ontwikkelingen.

Een ander aspect is een goede relatie met stakeholders. Het Bestuur of een delegatie daarvan heeft ook in 2019 regelmatig overleg gehad met de toezichthouder van De Nederlandsche Bank, de Raad van Bestuur van TNO, de sociale partners, de vereniging van gepensioneerden (eTNOs), de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan.

Ook de relatie tussen Bestuur en bestuursbureau komt naar voren in het Jaarplan. Zo is er doorlopend aandacht voor de onderlinge verwachtingen en de uitvoering van alle werkzaamheden. Dit is vastgelegd in de voortgang van het Jaarplan en wordt periodiek getoetst door de bestuurscommissies. In 2019 is bovendien een splitsing gemaakt tussen de bestuurlijke agenda en de bureauagenda wat zorgt voor goede prioritering.

Verder is in het Bestuur permanent aandacht voor het goed functioneren van het Bestuur zelf. Deze zelfevaluatie bouwt voort op de uitgebreide zelfevaluatie uit 2018.

Voor het afhandelen van het Jaarplan en de operationele punten is het Bestuur in 2019 achtmaal in vergadering bijeengekomen. In de vaste bestuurscommissies worden beleidsbesluiten voorbereid en voorzien van een advies. Hiervoor zijn in totaal 36 bijeenkomsten nodig geweest. Naast bestuursvergaderingen, hebben overlegvergaderingen met het Verantwoordingsorgaan, workshops en bijeenkomsten met de Raad van Toezicht plaatsgevonden. De workshops hebben de volgende thema's gehad: scenariodenken, anticiperen op wijzigingen van het pensioenstelsel en afschaffing van de doorsneepremie.

Verder zijn in het Bestuur diverse personele wijzigingen geweest. Bij de werkgeversleden verliep de zittingstermijn van de heer Boumans. Op voordracht van de werkgever is hij herbenoemd. Het bestuurslidmaatschap van de heer Paulus eindigde wegens zijn pensionering bij TNO. Op voordracht van de werkgever is hij opgevolgd door de heer Maas. Na goedkeuring door De Nederlandsche Bank is hij op 19 maart 2020 officieel benoemd.

Bij de werknemersleden verliep de zittingstermijn van mevrouw Westerlaken (herkiesbaar) en bereikte de heer Phillipson de maximale zittingsduur van 12 jaar. Verder trad de heer Plaisier terug uit het Bestuur wegens beëindiging van zijn dienstverband bij TNO. Voor de invulling van deze drie vacatures heeft het Bestuur in het najaar van 2019 een oproep gedaan tot kandidaatsstelling vanuit de geleding van de werknemers. Dit leverde drie kandidaten op. Hierdoor

waren verkiezingen niet nodig. Mevrouw Westerlaken kon als zittend bestuurslid worden herbenoemd en De Nederlandsche Bank heeft na toetsing hiermee ingestemd. Daarnaast zijn mevrouw Van der Meulen en de heer Brouwer op 12 december 2019 gestart als nieuwe (aspirant-)bestuursleden namens de werknemers. Zij zullen na afronding van het opleidings- en inwerkprogramma worden voorgedragen bij De Nederlandsche Bank. Tot die tijd blijft de heer Phillipson aan als bestuurslid.

Eind 2019 heeft de heer Ruijgrok, bestuurslid namens de pensioengerechtigden, aangegeven dat hij zijn functie in de loop van 2020 wil neerleggen. Na de oproep tot kandidaatstelling is de heer Paulus begin 2020 gekozen als bestuurslid namens de pensioengerechtigden. Hij wisselt daarmee van geleiding van de werkgever naar de geleiding van de pensioengerechtigden en volgt de heer Ruijgrok op. Op 22 april 2020 heeft De Nederlandsche Bank na toetsing hiermee ingestemd.

Bestuursbureau

Om de ambities van het Bestuur waar te maken heeft het bestuursbureau een belangrijke rol op het voorbereidende, ondersteunende en monitorende vlak. Het bestuursbureau zorgt onder meer voor de selectie van de externe vermogensbeheerders, de toetsing en monitoring van het gevoerde externe beheer, het laten uitvoeren van risicoanalyses, de aanlevering van gegevens voor ALM-studies, het maken van beleidsvoorstellen, het uitvoeren van bestuursbesluiten, de secretariaatsvoering van het Bestuur en de bestuurscommissies, het verstrekken van rapportages en de gegevensbescherming.

Als gevolg van de IORP II-richtlijnen, het ESG-beleid en de monitoring en evaluatie van asset classes en mandaten, zijn de werkzaamheden van het bestuursbureau toegenomen. De vraag is of de bezetting van het bestuursbureau dan voldoende is, hoewel de smalle bezetting van het bestuursbureau ook passend is bij een Fonds van deze omvang. Rekening houdend met de kosten, het rendement en het risico van het bestuursbureau is besloten om het bestuursbureau kostenneutraal te versterken met 1 FTE. Per 1 september 2019 is mevrouw Sweijen gestart als Mid-officer van het Fonds.

Bestuurscommissies

De vier commissies die het Bestuur adviseren zijn de Commissie Pensioenbeheer, de Beleggingsadviescommissie, de Audit, Risk & Compliance Committee, en de Commissie ESG-Beleid. De Beleggingsadviescommissie laat zich nog bijstaan door de Private Equity Committee.

De Commissie Pensioenbeheer heeft uitgebreid aandacht besteed aan de premievaststelling voor 2020 en 2021, de ontwikkeling van wet- en regelgeving en de monitoring van de pensioenuitvoering. De Beleggingsadviescommissie heeft onder andere gekeken naar de inrichting van de LDI-portefeuille en een andere inrichting van de rentehedgestaffel. De Audit, Risk & Compliance Committee had als extra aandachtspunt in 2019 de verdere inrichting van de sleutelfunctiehouder en de bijbehorende risicorapportage. Dit heeft geresulteerd in de benoeming door het Bestuur van de nieuwe sleutelfunctiehouder Risicobeheer en een adequate invulling van deze nieuwe functie met bijbehorende risicorapportage. Verder heeft de Audit, Risk & Compliance Committee in 2019 een volledige Systematische Integriteitsrisico Analyse (SIRA) uitgevoerd. Tot slot heeft de Commissie ESG-beleid zich gericht op het opstellen van een meerjarenplan voor ESG-beleid voor het Fonds, dat inmiddels wordt uitgerold. De genoemde aandachtspunten komen elders terug in dit jaarverslag.

Verder was er een aantal wijzigingen in de personele bezetting van de commissies. Mevrouw Blankers is in 2019 overgestapt van de Audit, Risk & Compliance Committee naar de Beleggingsadviescommissie. Voor lidmaatschap van de Beleggingsadviescommissie is toetsing door De Nederlandsche Bank verplicht. Deze is positief verlopen en zij is op 30 januari 2020 definitief benoemd. Mevrouw Marring is uit de Audit, Risk & Compliance Committee getreden vanwege haar actuariële sleutelfunctie.

De eerder in dit verslag gemelde vacatures in het Bestuur leiden vanzelfsprekend ook tot vacatures in de bestuurscommissies. Over de invulling hiervan worden in het eerste halfjaar van 2020 nadere afspraken gemaakt met de nieuw aangetreden bestuursleden.

Tot slot wordt vermeld dat de heer Baljet in 2019 als externe deskundige is herbenoemd in de Beleggingsadviescommissie en in de Private Equity Committee.

Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het interne toezicht van het Fonds. Een samenvatting van het verslag en aanbevelingen van de Raad van Toezicht voorzien van de bestuursreactie zijn elders opgenomen in dit jaarverslag.

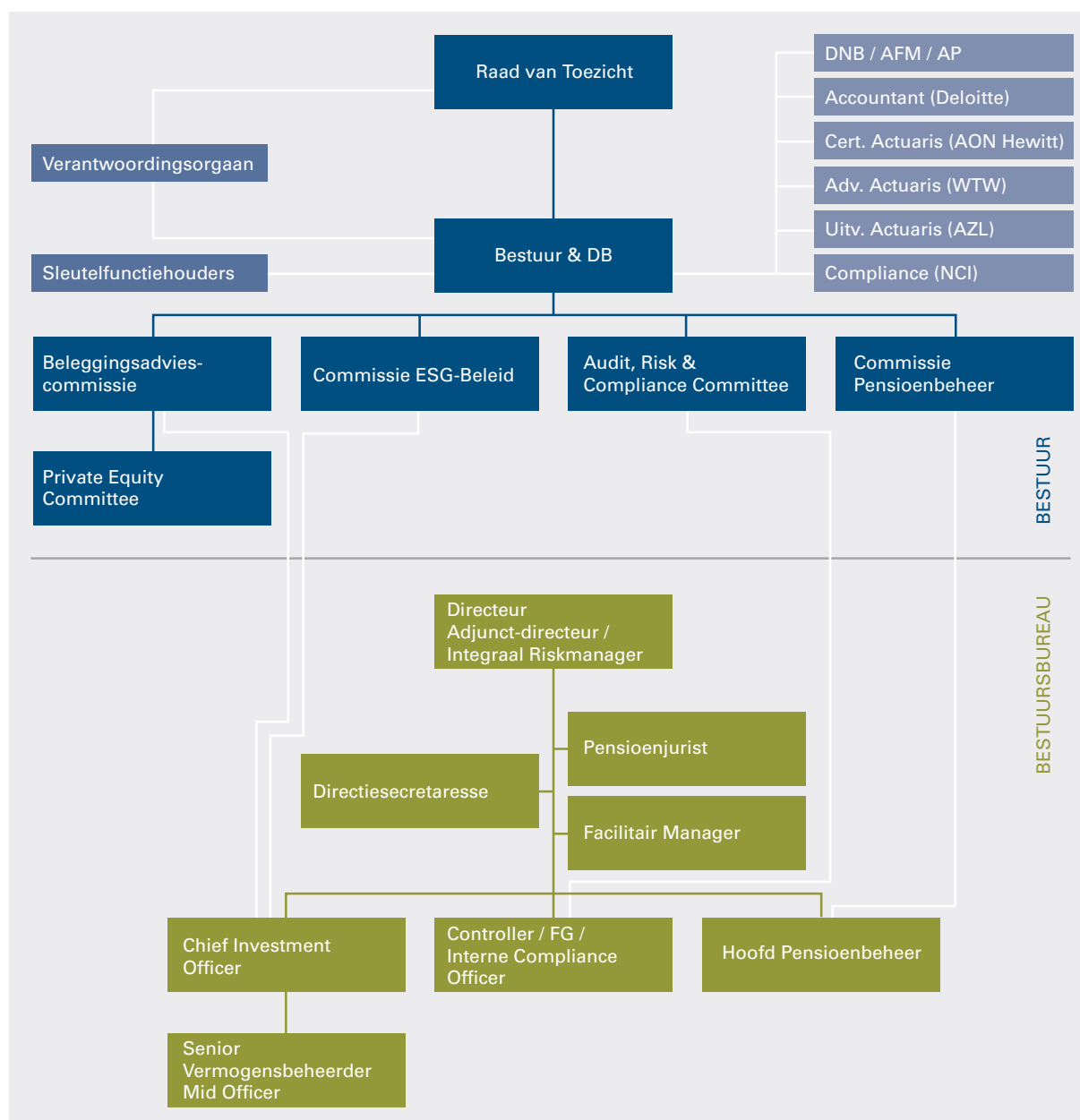
Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan beoordeelt of het Bestuur evenwichtig handelt en voldoende rekening houdt bij het gevoerde beleid en de beleidsbeslissingen met het

belang van alle belanghebbenden. Het oordeel van het VO en de bestuursreactie daarop zijn elders in dit jaarverslag opgenomen. Naast het oordeel heeft het Verantwoordingsorgaan in 2019 een drietal adviezen uitgebracht, te weten over:

1. Communicatieplan 2019 – 2020.
2. Premie 2020.
3. Pensioenreglement 2019 (Wet waardeoverdracht klein pensioen).

In de samenstelling van het Verantwoordingsorgaan zijn in 2019 een tweetal wijzigingen geweest. Mevrouw Chung en de heer Bulder zijn lid geworden van het Verantwoordingsorgaan (VO). Mevrouw Chung is voorgedragen namens de werkgever als opvolger van de heer Maas die overstapt

naar het Bestuur en de heer Bulder is benoemd namens de deelnemers vanwege het vertrek van mevrouw van Dort.

Sleutelfuncties

In de governance van het Fonds zijn de sleutelfuncties in 2019 verder geïmplementeerd: de risicobeheerfunctie (de heer Veltman), de actuariële functie (de heer Van de Velde van Aon) en de interne auditfunctie (mevrouw Marring). Dit komt voort uit de IORP II-richtlijn die op 13 januari 2019 in de Nederlandse wetgeving is ingegaan. In 2018 was dit al voorbereid en in 2019 heeft het Fonds dit verder uitgerold. De drie sleutelfunctiehouders zijn goedgekeurd door De Nederlandsche Bank.

Naast het bepalen van het theoretische kader, zijn ook de eerste resultaten van de implementatie van de sleutelfuncties gerealiseerd. Het interne auditbeleid is in 2019 uitgewerkt in een auditcharter en auditplan. De jaarlijkse risicoanalyse dient als basis voor dat auditplan. In 2020 worden de auditthema's verder uitgewerkt evenals het meerjarig auditplan. Bij de vervulling van de interne auditfunctie kan gebruik worden gemaakt van een externe onderzoeker. Daarnaast blijkt uit een eerste analyse van de ESG-risico's dat die voldoen aan de IORP II-richtlijn. Dit krijgt een vervolg in 2020, evenals de eigenrisicobeoordeling.

Vergoeding bestuursleden, leden van het Verantwoordingsorgaan en leden Raad van Toezicht

Alle bestuursleden hebben recht op een vaste onkostenvergoeding van € 1.128 per persoon per jaar. Dit bedrag dient ter dekking van alle onkosten die de bestuursleden maken, exclusief eventuele reiskosten. Verder wordt voor de inzet van werkgevers- en werknemersleden tijdens de reguliere werktijd een compensatie betaald aan de werkgever. Deze vergoeding bedraagt € 16.924 per persoon per jaar. Werkgevers- en werknemersleden in het Bestuur hebben zelf géén recht op een beloning van het Fonds voor het bestuurswerk. De pensioengerechtigdenleden in het Bestuur hebben naast de onkostenvergoeding recht op een vaste vergoeding van € 9.000 per persoon per jaar.

Ook de leden van het Verantwoordingsorgaan hebben recht op een vaste onkostenvergoeding. Deze bedraagt 60% van de onkostenvergoeding van het Bestuur,

exclusief eventuele reiskosten. Als compensatie aan de werkgever voor gedeerde tijd van de werkgevers- en werknemersleden van het Verantwoordingsorgaan en aan de pensioengerechtigdenleden in het Verantwoordingsorgaan, is een bedrag van € 2.000 per lid per jaar vastgesteld.

De leden van de Raad van Toezicht hebben ook recht op een vaste vergoeding. Deze vergoeding bedraagt voor een volledig kalenderjaar € 50.000 (exclusief btw) voor de leden van de Raad van Toezicht gezamenlijk.

Herstelplan

Het geactualiseerde herstelplan van het Fonds is eind maart 2019 ingediend en goedgekeurd door De Nederlandsche Bank (DNB). De reden voor actualisatie is dat de buffer van het Fonds aan het eind van 2018 niet groot genoeg was om financiële tegenvallers op te vangen. Op basis van de financiële positie aan het eind van 2019 heeft het Fonds het herstelplan wederom geactualiseerd. De buffer was eind 2019 8,0% in plaats van de vereiste 19,1%.

In dat geactualiseerde herstelplan heeft het Pensioenfonds uitgewerkt hoe het in maximaal tien jaar weer voldoet aan het strategisch Vereist Eigen Vermogen (VEV) op basis van de actuele dekkingsgraad. Uit de evaluatie is gebleken dat het Fonds naar verwachting binnen de wettelijke termijn van tien jaar hersteld is. Hierbij wordt opgemerkt dat de hersteltermijn eind 2019 via een ministeriële regeling is aangepast naar twaalf jaar. De minister heeft de hersteltermijn opgerekt omdat er sprake is van bijzondere economische omstandigheden, zoals de lage rentes waarmee gerekend moet worden. Met de regeling creëert de minister voor het komende jaar maatschappelijke rust voor veel pensioenfondsden die anders op korte termijn zouden moeten korten. Deze tijdelijke regeling vervalt 30 december 2020. Van deze maatregel hoeft het Fonds geen gebruik te maken.

Financieel crisisplan

In het financieel crisisplan van het Fonds worden twee crisissituaties onderscheiden. Allereerst de situatie die voortkomt uit het niet tijdig kunnen herstellen van een dekkingstekort of reservetekort met gebruikmaking van de vastgestelde premie- en toeslaginstrumenten. Dat betekent dat de actuele dekkingsgraad gedaald is beneden het kritische niveau van 92,8% zoals vastge-

legd in het risicokader⁶. Daarnaast de mogelijkheid van een crisissituatie die voortkomt uit grote negatieve uitslagen op de financiële markten. In het crisisplan zijn de kenmerken van beide crisissituaties gedefinieerd en zijn de te volgen processtappen door het crisisteam beschreven. De samenstelling van het door het Bestuur benoemde crisisteam is beschreven in het crisisplan dat op de website van het Pensioenfonds is gepubliceerd. In augustus 2019 was er een grote daling van de rente waardoor de actuele dekkinggraad met meer dan 5 procentpunt daalde. Het crisisteam was genoodzaakt om een aantal keer bijeen te komen totdat in september 2019 de dekkinggraad weer hersteld was naar circa 105%.

Code Pensioenfonds

Jaarlijks wordt geïventariseerd in hoeverre het Fonds conform artikel 107 van de Pensioenwet voldoet aan de Code Pensioenfonds. Daarbij is vastgesteld dat het

Fonds in 2019 aan alle normen uit deze Code voldoet, met uitzondering van code 34 en 39. Het gaat bij die twee uitzonderingen om de zittingstermijn en specifieke afspraken rondom benoeming/ontslag van leden van het Verantwoordingsorgaan.

Er is een bestuurslid die langer dan 12 jaar lid is van het Bestuur. Er zijn tussen het Verantwoordingsorgaan en het Bestuur afspraken gemaakt omtrent de benoeming en het ontslag van leden van het Verantwoordingsorgaan. Daarnaast was het zo dat een lid van het Verantwoordingsorgaan benoemd werd door het Verantwoordingsorgaan en ontslagen door het Verantwoordingsorgaan zelf. Dit zal worden gewijzigd in de Statuten, zodat een lid van het Verantwoordingsorgaan door het Bestuur zal worden benoemd.

Op deze pagina staat een overzicht waar die specifieke rapportagenormen uit de Code Pensioenfonds in het jaarverslag van Pensioenfonds TNO te vinden zijn.

Rapportagenorm Code Pensioenfonds

Norm 5

Het Bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het Bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het Bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.

Norm 31

De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.

Vindplaats rapportage in jaarverslag en op site

In dit jaarverslag worden beleidsaspecten uitgebreid behandeld in het hoofdstuk 'Verslag van het Bestuur'. Verder is evenwichtige belangenafweging altijd een belangrijk onderdeel bij alle relevante beleidsdocumenten en bestuursbesluiten. Dit komt niet heel specifiek terug in het jaarverslag. Wat betreft risico's wordt in de paragraaf 'Risicobeheer' uitgebreid ingegaan op de risico's die het Fonds en belanghebbenden lopen en welke beheersmaatregelen zijn genomen. Op de site worden belangrijke documenten gedeeld bij 'Documenten' en bij 'Nieuws' worden deelnemers geïnformeerd.

In dit jaarverslag komt dit aan bod in de paragraaf 'Governance'. Op de site van Pensioenfonds TNO bij 'Documenten' worden de functieprofielen van leden van het Bestuur en Verantwoordingsorgaan gedeeld.

⁶ De uitwerking en uitvoering van het beleid zijn gebaseerd op de mate waarin het Pensioenfonds, na overleg met vertegenwoordigers van de werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden en na overleg met de organen van het Pensioenfonds, bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstelling en ambitie van het Pensioenfonds te realiseren. Voorts op de mate waarin het Pensioenfonds beleggingsrisico's kan lopen, gegeven de kenmerken van het Pensioenfonds.

Rapportagenorm Code Pensioenfondsen

Norm 33

In zowel het Bestuur als in het Verantwoordingsorgaan of het BO is er ten minste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het Bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het Bestuur te bevorderen.

Norm 47

Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.

Norm 58

Het Bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.

Norm 62

Het Bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.

Norm 64

Het Bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het Bestuur.

Norm 65

Het Bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het Bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.

Vindplaats rapportage in jaarverslag en op site

In dit jaarverslag komt dit aan bod in de paragraaf 'Governance'.

Op de site staat de checklist Code Pensioenfondsen bij 'Documenten'.

In het jaarverslag zijn in de paragraaf 'Visie, missie, strategie' deze punten opgenomen.
Op de site is dit in een beknopte versie ook te lezen bij 'Over ons'.

In het jaarverslag rapporteert het Bestuur over de ontwikkelingen rondom het ESG-beleid. Verder komt dit onderwerp aan bod bij de paragraaf 'Vermogensbeheer'.
Op de site worden bij 'Nieuws' regelmatig updates gedeeld met inzicht in stembeleid, uitsluitingslijsten, watchlist en uitvoering van het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid. Verder staan op de site bij 'Documenten' de Beleggingsbeginselen en het meerjarenplan voor ESG-beleid.

In het jaarverslag wordt over de naleving van de gedragscode gerapporteerd in de paragraaf 'Governance'. Verder zijn de nevenfuncties van bestuursleden in bijlage 3 vermeld.
Op de site staat de checklist Code Pensioenfondsen bij 'Documenten'.

In het jaarverslag wordt aandacht besteed aan de afhandeling van klachten en geschillen in de paragraaf 'Governance'.

Naleving wet- en regelgeving

Het Bestuur heeft in 2019 een compliancecetoets uitgevoerd voor de wet- en regelgeving volgens de Code Pensioenfondsen. Daarbij is getoetst of de reglementen, statuten en ABTN van het Fonds in overeenstemming zijn met de geldende wet- en regelgeving. Uit de Compliancecetoets 2019 zijn geen punten gekomen die een aanvulling of aanpassing van de reglementen aan gewijzigde wettelijke bepalingen wenselijk maken. Het Fonds voldoet aan de wet- en regelgeving.

Wet waardeoverdracht klein pensioen

Voor kleine pensioenen gelden in 2019 nieuwe regels. Het gaat daarbij om pensioenen kleiner dan € 484,09 (2019) bruto per jaar. De hoogte van het opgebouwde pensioen bepaalt wat er gebeurt als een deelnemer uit dienst gaat en geen pensioen meer opbouwt bij Pensioenfonds TNO. Dit is vastgelegd in de Wet waardeoverdracht kleine pensioenen. Pensioenaanspraken van € 2,00 of minder vervallen en komen dan indirect ten goede aan andere (gewezen) deelnemers van het Fonds. Op basis van deze nieuwe wetgeving heeft het Fonds beleid ontwikkeld wat te doen met de gevolgen die ontstaan door de automatische waardeoverdracht bij kleine pensioenen. Er wordt voor gezorgd dat kleine pensioenen meegaan naar de nieuwe pensioenuitvoerder als iemand uit dienst is gegaan. Verder wordt jaarlijks gecontroleerd bij Mijnpensioenoverzicht.nl of er pensioen opgebouwd wordt bij een nieuwe pensioenuitvoerder. Tot die tijd blijft het pensioen bij Pensioenfonds TNO. Pensioenen onder de € 2,00 vervallen, dat is wettelijk ook vastgelegd. Kleine pensioenen die voor 2018 zijn opgebouwd, komen vanaf 2020 in aanmerking voor automatische waardeoverdracht. De pensioenregeling is hierop aangepast. In 2019 is de totale waarde van vervallen kleine pensioenen bij Pensioenfonds TNO € 0,00.

Algemene verordening gegevensbescherming

In 2018 heeft het Fonds alle benodigde aanpassingen gedaan om te voldoen aan de nieuwe privacywetgeving die dat jaar in de Europese Unie van kracht is geworden: de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Aansluitend heeft de Pensioenfederatie in juni 2019 de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens opgesteld.

Pensioenfonds TNO heeft op basis van een checklist vastgesteld dat het Fonds voldoet ook aan deze gedragslijn van de Pensioenfederatie. Pensioenuitvoerder AZL heeft voor het Fonds vanwege de AVG het volgende geïmplementeerd:

- Procedures en werkinstructies gericht op de AVG, die telkens opnieuw onder de aandacht gebracht worden bij de medewerkers.
- Er is een verwerkingsregister opgesteld dat tweemaal per jaar wordt geactualiseerd.
- De nog openstaande verwerkersovereenkomsten zijn in 2019 afgerond.
- De werking van getroffen maatregelen voor dataretentie is vastgelegd.
- Assessments, privacy inhoudelijke toets en overige acties gericht op de inrichting van het beheer van privacymanagement.

Hiermee voldoet het Fonds in 2019 volledig aan de AVG.

In 2019 zijn bij de pensioenuitvoerder en het Fonds in 2019 twee situaties bekend waarbij sprake is geweest van een datalek. Het gaat in beide situaties om een document dat in het digitale dossier van een andere deelnemer is geplaatst. Het gaat hierbij om twee handmatige fouten. Beide situaties zijn gemeld aan de Autoriteit Persoonsgegevens (AP), voorzien van informatie over de getroffen beheersmaatregelen om herhaling te voorkomen. De betrokken deelnemers zijn hierover schriftelijk geïnformeerd.

IT-beleid

In 2017 is het Fonds gestart met het actualiseren en het aanscherpen van het IT-beleid. Doel van het IT-beleid is dat het Fonds zijn verantwoordelijkheid kan nemen voor de beschikbaarheid, de integriteit en de vertrouwelijkheid van (digitale) informatie. Pensioenfonds TNO wil de persoonlijke gegevens van (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden goed beschermen. Het nieuwe IT-beleid is in 2018 conform de aanbeveling van de Pensioenfederatie opgesteld vanuit vijf beleidscomponenten: Awareness (bewustzijn), Availability (beschikbaarheid), Access (toegang), Accuracy (betrouwbaarheid) en Agility (aanpasbaarheid). In 2018 is vervolgens gestart met de implementatie en monitoring van deze onderdelen bij het Fonds en bij de belangrijkste uitbestede partijen. Dit is in 2019 samen met de jaarlijkse monitoring verder ingeregeld. De belangrijkste partijen hebben

verklaard dat ze in 2019 aan het IT-beleid van het Fonds voldoen en acties uit de rapportages zijn opgevolgd. Zo heeft de pensioenuitvoerder vanwege de aankomende Wet digitale overheid (WDO) en de Europese e-IDAS-verordening in 2019 alvast extra stappen gezet in de aanscherping van de beveiliging van persoonsgegevens in de deelnemers- en werkgeversportal. Verder is een aantal uitzonderingsrapportages opgesteld, besproken en verder geconcretiseerd en geactualiseerd.

Nederlandse Stewardship Code

Nieuw in 2019 is de Nederlandse Stewardship Code, die is vastgesteld door pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerders. De code benadrukt het belang van betrokken en verantwoord aandeelhouderschap. Voor pensioenfondsen die aandelen hebben in Nederlandse vennootschappen, staan in de code elf principes en 'best practices' voor een effectief corporate governance-model met als doel te zorgen voor een langetermijnwaardecreatie voor alle stakeholders van Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Het Fonds voldoet aan deze Nederlandse Stewardship Code.

De Code sluit aan bij de fiduciaire plicht van pensioenfondsen om rendement te behalen voor hun begunstigden. Het is de eigen verantwoordelijkheid van pensioenfondsen om binnen hun mogelijkheden de codeprincipes toe te passen, rekening houdend met de beschikbare middelen en met proportionaliteit. Een integraal onderdeel van de Code is het aanwenden van de aandeelhoudersrechten, waaronder het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen en de dialoog aangaan ('engagement') met de beursondernemingen over onderwerpen zoals beloningsstructuur, het duurzaamheidsbeleid van het bedrijf, de kapitaalsstructuur en de governancestructuur. Vervolgens wordt aan pensioenfondsen gevraagd transparant te zijn over het stem- en engagementbeleid.

In 2019 is voor institutionele beleggers, waaronder pensioenfondsen, de herziene Europese richtlijn aandeelhoudersrechten (SRD II) in werking getreden. Deze wet bevat een set van rechten en verplichtingen om de langetermijnbetrokkenheid (i.e. stewardship) van aandeelhouders te bevorderen. Voor een Nederlands pensioenfonds betekent dit transparant zijn over het stem-

en engagementbeleid, en dat daarnaast aangegeven wordt op welke wijze de beleggingen zijn afgestemd op de langetermijnverplichtingen.

Pensioenfonds TNO stemt al op de aandeelhoudersvergaderingen van beursgenoteerde, Nederlandse bedrijven die direct op naam staan van het Pensioenfonds overeenkomstig de stemadviezen van Eumedion. Eumedion is de Nederlandse vertegenwoordiger van institutionele beleggers op het terrein van corporate governance en duurzaamheid. Een actiepunt voortvloeiend uit het meerjarenplan voor het ESG-beleid, is dat het Pensioenfonds in 2020 een eigen stembeleid gaat ontwikkelen en dat er gestemd gaat worden op de aandeelhoudersvergaderingen van Europese bedrijven.

IMVB-convenant

Net als de Nederlandse Stewardship Code, is ook het Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (IMVB)-convenant voor het Fonds op 1 januari 2019 in werking getreden. Pensioenfonds TNO heeft het brede spoor van het convenant ondertekend dat bepalingen bevat die verder gaan dan de richtlijnen uit de Stewardship Code. Volgens het convenant zijn pensioenfondsen verplicht een beleid te hebben dat "ten minste de stemaanpak voor beursgenoteerde ondernemingen en de engagementaanpak voor beursgenoteerde ondernemingen en corporate credits, direct of via de uitbesteding, gericht op het stimuleren van langetermijnwaardecreatie bij ondernemingen bevat." Vrij vertaald komt het erop neer dat pensioenfondsen hun beleid ten aanzien van stemmen en engagement moeten beschrijven en inzichtelijk maken.

Door gebruik te maken van het stemrecht oefent Pensioenfonds TNO invloed uit op de kwaliteit van het bestuur van de ondernemingen waarin wordt belegd. Dit kan uiteindelijk de waarde van de aandelen positief beïnvloeden en risico's beperken. Om het stemrecht zo goed mogelijk te benutten, heeft het Pensioenfonds een stembeleid opgesteld. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen het stembeleid voor aandelen die direct op naam staan van het Pensioenfonds en het stembeleid van de beleggingsfondsen waarin het Pensioenfonds participeert.

Uitvoering pensioenbeheer

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan AZL, waarbij de eisen aan de uitvoering

contractueel zijn vastgelegd. Het Bestuur monitort de dienstverlening van AZL continu op basis van een controlemodel. Ook wordt per kwartaal bekeken wat de voortgang is van de efficiencymaatregelen die zowel in het belang van AZL als het Fonds zijn. Deze maatregelen zijn onderdeel van de uitvoeringsovereenkomst met AZL, zoals die in 2018 is afgesloten.

In 2019 heeft een aantal wijzigingen plaatsgevonden in de uitvoering van pensioenbeheer dat een positief effect heeft op de kwaliteit. Door de verhuizing van het onderdeel pensioenuitvoering van AZL van Utrecht naar Heerlen zijn alle werkzaamheden rondom pensioenbeheer voortaan gebundeld op één locatie. Daarnaast is de pensioenuitvoering van AZL sinds de overgang anders opgezet waardoor nieuwe ontwikkelingen, zoals een pensioenstelselwijziging, soepeler geïmplementeerd kunnen worden. Dat is belangrijk. Het Fonds is bovendien gebaat bij een eenvoudige regeling om de uitvoeringskosten zo laag mogelijk te houden en om de kans op foutieve uitvoering te verkleinen. Dat geldt ook voor de aanpassingen van de online pensioenomgeving 'Mijn pensioen'. Het proces van de pensioenaanvraag wordt daarin meegenomen en dankzij digitalisering beter ondersteunt. Deze ontwikkeling is in 2019 in gang gezet. Begin 2020 volgt nog een audit bij AZL. Deze audit is een aanvulling op de reguliere tussentijdse controles volgens het controlemodel. Tot slot is merkbaar dat periodiek contact tussen Bestuur en pensioenuitvoerder de samenwerking versterkt.

Operationele voorvallen en klachten

Het Fonds maakt onderscheid tussen operationele voorvallen en klachten. Bij een operationeel voorval gaat het om een verschil van inzicht over de toepassing van de pensioenregeling. Als een (gewezen) deelnemer of een pensioengerechtigde zich niet correct behandeld voelt door de pensioenuitvoerder, dan kan een klacht worden ingediend via de interne klachten- en geschillenregeling. In 2019 zijn 25 operationele voorvallen gemeld, die naar tevredenheid van de deelnemers zijn opgepakt en afgehandeld. Verder is één klacht ingediend. Deze klacht is naar tevredenheid van de deelnemer volgens de interne klachten- en geschillenregeling opgepakt en afgehandeld. Een (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde die het niet eens is met de uiteindelijke oplossing, kan het

operationele voorval of de klacht voorleggen aan de Ombudsman Pensioenen.

Verder is géén beroep gedaan op de hardheidsclausule om af te wijken van het pensioenreglement. Op gronden van redelijkheid en billijkheid is een beroep op die clausule mogelijk als de belangen van de overige belanghebbenden daarmee niet worden geschaad.

Toezicht door DNB, AFM en AP

In 2019 zijn aan het Pensioenfonds door De Nederlandsche Bank, Autoriteit Financiële Markten en de Autoriteit Persoonsgegevens geen dwangsommen of boetes opgelegd. Ook zijn door deze toezichthouders geen aanwijzingen aan het Pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is de bevoegdheidsuitoefening van organen van het Pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouders.

Communicatieplan

Het Fonds wil (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden goed informeren over hun pensioen, handelingsperspectief bieden, verantwoording afleggen over het gevoerde beleid en de dialoog aangaan. Het Fonds besteedt hier veel aandacht aan. De basis voor de communicatie vormt het communicatieplan. Daarbij spelen de volgende aspecten een rol:

- De financiële stabiliteit van pensioenfondsen.
- De nieuwe wettelijke richtlijnen.
- Pensioen is niet een alledaags onderwerp.

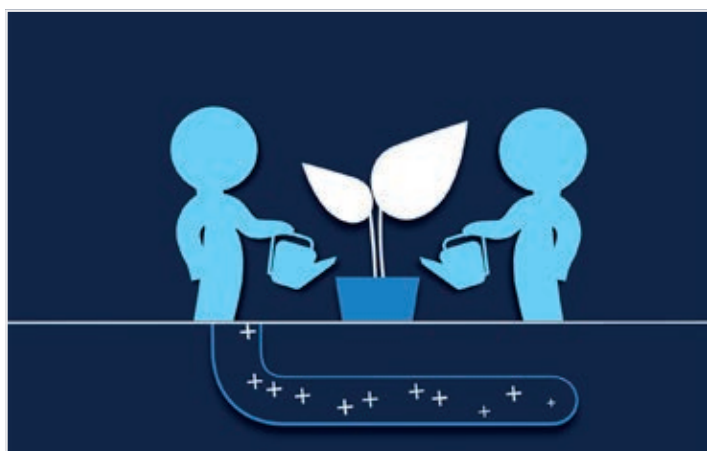
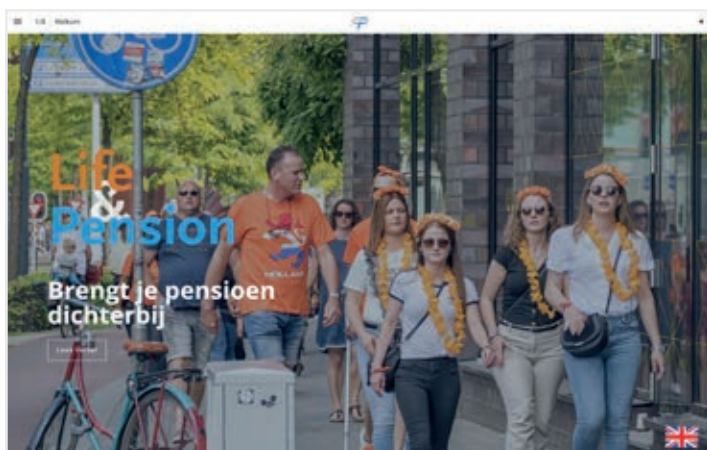
Kenmerkend in de communicatie van het Pensioenfonds was net als in voorgaande jaren de focus op een heldere boodschap met aansprekende afbeeldingen, aandacht voor persoonlijke communicatie en interactie. Vooralsnog is daarbij de gelaagde aanpak volgens het Pensioen 1-2-3 principe gebruikt voor de verstrekking van pensioeninformatie, zoals aangegeven in de Wet pensioencommunicatie. Inmiddels is bekend geworden dat dit, net als de verplichte UPO-modellen, in de nabije toekomst losgelaten mag worden. De informatieverstrekking mag namelijk passender gemaakt worden voor de eigen deelnemers. Er komt dan voor het Pensioenfonds meer ruimte om zelf de manier van informatie-uitwisseling te bepalen. De plicht vanuit de Wet pensioencommunicatie om bepaalde voorgeschreven informatie te verschaffen, zal niet wijzigen.

Belangrijke communicatiemiddelen voor het Fonds zijn:

- Website www.pensioenfondstno.nl: de basis voor alle informatie en nieuwsberichten met daarbij toegang tot de persoonlijke pensioenportal 'Mijn pensioen'.
- Life & Pension: online magazine dat ook in verkorte vorm in print verschijnt. In 2019 zijn weer twee magazines gepubliceerd, zowel in het Engels als het Nederlands. Bij de juli-editie zat bovendien een Jaarverslagspecial.
- Mailings: twee nieuwsmailings met een overzicht van de online nieuwsberichten, een mailing met het uniform pensioenoverzicht (UPO) en een oproep voor kandidaatstelling vanwege vrijgekomen functies in het Bestuur.
- Nieuw in 2019 zijn animaties om diverse pensioenonderwerpen op een toegankelijke en meer visuele manier uit te leggen.

In de communicatie van het Fonds wordt veel aandacht besteed aan het handelingsperspectief. Dat varieert van uitleg waar meer informatie gevonden kan worden tot praktische tips. Dat laatste is onder meer belangrijk, want alleen informatie zet mensen niet aan tot handelen zoals blijkt uit de evaluatie van de Wet pensioencommunicatie. Met name in de mailings en op de site motiveert en activeert het Fonds (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden heel gericht om zelf het pensioen te regelen binnen de kaders die er zijn. Daar waar van toepassing en waar mogelijk, is de dialoog opgezocht om feedback te krijgen, bijvoorbeeld als het gaat om de risicobereidheid van het Fonds. Bij voorkeur communiceert het Fonds elektronisch, maar communicatie per post is ook nog steeds mogelijk.

Verder geldt vanuit de IORP II een aantal extra informatieverplichtingen, dat ook in 2019 meegenomen is in de communicatie. Allereerst ontvangen gewezen deelnemers jaarlijks een pensioenoverzicht (vooralsnog volgens het UPO-model). Eens per vijf jaar moet het pensioenoverzicht actief worden aangeboden, in de tussenliggende jaren mag dat via de website. Verder worden deelnemers in de verplichte deelnemerscommunicatie ook geïnformeerd over het ESG-beleid en de bereikte resultaten.

Middelloonregeling

Het Pensioenfonds kent twee pensioenregelingen. Een middelloonregeling (Defined Benefit-regeling) waarin de deelnemers ouderdomspensioen en partnerpensioen opbouwen en waarin de risico's voor overlijden en arbeidsongeschiktheid geregeld zijn. Deze paragraaf gaat over de middelloonregeling en neemt de ontwikkelingen daarin van 2019 mee. Vanaf pagina 38 volgt de informatie over het pensioenbeheer van de andere pensioenregeling: Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP (Defined Contribution-regeling).

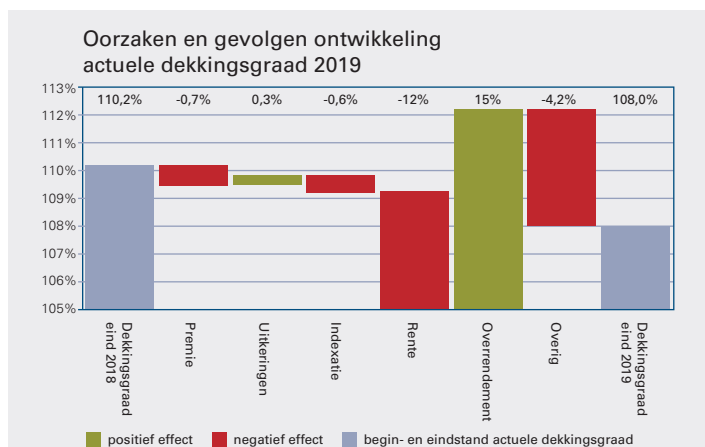
Pensioenbeheer

Het pensioenbeheer omvat de administratie en monitoring van alle pensioenaanspraken en pensioenrechten van (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Dat geldt zowel voor de middelloonregeling als de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP. Mutaties worden aangeleverd door de aangesloten ondernemingen en verwerkt in de pensioenadministratie. Naar aanleiding van deze mutaties wordt de deelnemer op de hoogte gebracht van de gevolgen voor het pensioen. Jaarlijks ontvangt de deelnemer een uniform pensioenoverzicht (UPO). De pensioenadministratie is ook de basis voor de uitkeringsadministratie, de premie-bepaling, premie-incasso, het jaarwerk en de pensioenplanner. De uitvoering van het pensioenbeheer wordt gedaan door AZL. De Beleggingen en de beleggingsadministratie van de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP worden gedaan door Nationale Nederlanden Investment Partners (NN-IP).

Correcte en efficiënte uitvoering

Het Fonds is gebaat bij een eenvoudig uit te voeren pensioenregeling. Dit leidt tot lagere kosten en kleinere kans op foutieve uitvoering. Met de wettelijke overgang in 2018 naar de pensioenrichtleeftijd van 68 jaar zijn alle andere aanspraken op ouderdomspensioen omgezet naar 68 jaar. Hierdoor zijn de pensioenaanspraken eenduidiger geworden. Bij deze aanpassing van de pensioenregeling heeft een evenwichtige belangenafweging plaatsgevonden en afstemming met de sociale partners.

Periodiek monitort het Fonds de uitvoering van de pensioenregeling door AZL en is er overleg over de kwaliteit van de pensioen-

Toelichting

Premie

De feitelijke pensioenpremie van 18,2% van de loonsom is in 2019 lager dan de marktwaarde van de nieuwe pensioenaanspraken. Dit levert een negatieve bijdrage van 0,7% op aan de ontwikkeling van de actuele dekkingsgraad.

Uitkeringen

Bij een startdekkingsgraad hoger dan 100% is er voor elke uitkering sprake van vrijval van solvabiliteit. In 2019 is dat het geval. Het effect op de actuele dekkingsgraad is 0,3% positief.

Indexatie (toeslag) In 2019 is 0,55% indexatie toegepast wat een negatief effect heeft op de actuele dekkingsgraad van 0,6%.

Rente

In deze kolom wordt het effect van de gewijzigde rentetermijnstructuur (de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur inclusief UFR) op de ontwikkeling van de verplichtingen gemeten. Vergelijken met december 2018 is de UFR-curve voor alle looptijden, gedaald. Het effect van de rente is daardoor negatief. De impact bedroeg -12%.

Overrendement

Het overrendement draagt positief bij aan de ontwikkeling van de dekkingsgraad. Dit wordt veroorzaakt door het rendement over 2019 op de beleggingsportefeuille, inclusief de swapoverlay en de currencyoverlay, van 14,0%. In de berekening van de bijdrage van het rendement wordt het overrendement meegewogen boven de initiële 1-jaarsrente zoals deze primo van het jaar van toepassing was. Deze 1-jaarsrente bedroeg -0,24%. Het overrendement heeft in totaal een positief effect op de dekkingsgraad van 15,0%.

Overig

De kolom 'Overig' is in 2019 fors negatief (4,2%). Dat effect wordt verklaard doordat er twee grote tegengestelde effecten zijn (rente en overrendement) die worden berekend op basis van de dekkingsgraad aan het begin van het jaar.

uitvoering. Daarbij wordt kritisch gekeken naar de efficiency, waarbij extra aandacht is voor het verkleinen van kansen op fouten. In aanvulling daarop zijn in 2019 maatregelen genomen om zoveel mogelijk foutloos te werken en de kwaliteit van de pensioenuitvoering te verhogen. Dat werkt positief.

Ook heeft de verhuizing van het onderdeel pensioenuitvoering van AZL naar Heerlen en de verdere automatisering bij AZL bijgedragen aan de verhoging van de kwaliteit van de pensioenuitvoering. De aanpassingen in het servicemodel van AZL kan toekomstige ontwikkelingen bovendien soepeler oppakken. Dat is belangrijk bij de komst van een nieuw pensioenakkoord of verdere digitalisering van de pensioenprocessen. Zo wordt ook de online omgeving geoptimaliseerd, zodat het proces van pensioenaanvraag digitaal beter wordt ondersteund.

Ontwikkeling dekkingsgraad

Onderstaand overzicht geeft weer in welke mate diverse onderdelen hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de dekkingsgraad in 2019.

Premiebeleid

Allereerst het huidige premiebeleid. Het Bestuur heeft een aantal jaren geleden ervoor gekozen om bij de berekening van de kostendekkende premie de systematiek toe te passen die gebaseerd is op het verwacht rendement minus een afslag van 2 procentpunt voor prijsinflatie. De kostendekkende premie is voor 2019, evenals in 2018, op 17,5% vastgesteld. Ook in 2020 wordt de premie op dat niveau gehouden. Wel is de gedempte premie lager.

In de samenstelling van de premie zit sinds 2016 een vaste opslag voor rekening van de werkgever van 0,3 procentpunt. Deze vaste opslag is in de plaats gekomen van de 2 procentpunt bijstortverplichting van de werkgever in geval van een beleidsdekkingsgraad onder de 110% op het eind van enig jaar. De totaal in rekening te brengen premie bij de werkgever in 2019 bedraagt net als in 2018 daarmee 18,2% van de loonsom. In 2019 is de premie gelijk gebleven qua opbouw en is uitgekomen op 18,2% (17,9% plus de extra werkgeversbijdrage van 0,3 procentpunt)

van het pensioengevend inkomen, ondanks dat uit de nieuwe tweejaarlijkse prognosetafels van het Actuarieel Genootschap (AG) die eind 2018 zijn gepubliceerd blijkt dat de levensverwachting iets minder hard stijgt vergeleken met de vorige prognosetafel.

Verder zit in de samenstelling van de premie sinds 2018 ook een bijdrage voor de verhoging van de premiedekkingsgraad. In 2018 speelde namelijk een aantal ontwikkelingen een rol. Door de verschuiving van de pensioenrichtleeftijd naar 68 jaar in 2018 (leidend tot een daling van de premie) is destijds met de sociale partners afgesproken dat een deel (50%) van de verlaging van de premie door de verschuiving van de pensioenleeftijd wordt gebruikt voor de verbetering van de premiedekkingsgraad. Vandaar dat de premie toen is verhoogd met 0,4 procentpunt en daarmee uitkwam op 17,9% van het pensioengevend inkomen (exclusief de 0,3% extra werkgeverspremie).

Het Bestuur heeft eind 2019 de premie voor 2020 vastgesteld op basis van de uitgangspunten zoals die bij aanvang in 2016 zijn vastgelegd. Wel is daarbij door het Bestuur voorgesteld om de premie van 2020 ten minste op het niveau van de premie van 2019 te houden gezien de toekomstige premieontwikkeling. De sociale partners hebben daarmee ingestemd.

Vorbereiding nieuwe premieafspraken

Het Bestuur is in 2019 gestart met de voorbereidingen voor de premieafspraken die ingaan vanaf 2021. Immers, de huidige premieafspraken zijn voor een termijn van vijf jaar vastgelegd en lopen af in 2020.

Bij het nieuwe premiebeleid vanaf 2021 spelen diverse aspecten een rol. Door de aanhoudend lage rente en de nieuwe parameters, wordt de inkoop van pensioenen

Premieontwikkeling en samenstelling

	2020	2019	2018	2017
Gedempte kostendekkende premie	16,9%	17,5%	17,5%	18,1%
Opslag vanuit bijstortingsverplichting	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%
Verhoging premiedekkingsgraad	1,0%	0,4%	0,4%	
Totale pensioenpremie	18,2%	18,2%	18,2%	18,4%

steeds duurder. Dat betekent dat de premies van pensioenen omhoog zullen moeten of dat er minder pensioen wordt opgebouwd. Sociale partners zullen bepalen wat het maximale premieplafond is.

In het nieuwe pensioenstelsel zal de premie hoogstwaarschijnlijk anders zijn. Hoe dat eruit zal zien, is nog niet bekend. In 2020 wordt het pensioenakkoord door het kabinet en de sociale partners verder uitgewerkt. Het kabinet wil naar een nieuw pensioencontract dat een persoonlijke pensioenregeling mogelijk maakt. De verplichte deelname aan het stelsel en de collectieve uitvoering moeten daarbij behouden blijven. Tegelijkertijd wil het kabinet af van de zogeheten 'doorsneepremie'. Bij de mogelijke nieuwe systematiek blijft, net als nu het geval is, voor iedereen hetzelfde premiepercentage van toepassing maar jongeren krijgen hiervoor een hogere pensioenopbouw dan ouderen. Met name de afschaffing van de doorsneepremie is een aandachtspunt voor het Fonds. Dit treft met name deelnemers ouder dan circa 30 jaar met een zwaartepunt rond de leeftijd van 45 t/m 50 jaar. Deze deelnemers komen bij de overgang naar de nieuwe regeling pensioen te kort omdat zij gedurende de rest van de looptijd minder pensioen gaan opbouwen. Het Bestuur is hierover in gesprek met de sociale partners.

Haalbaarheidstoets

Op grond van artikel 143 van de Pensioenwet moet een pensioenfonds periodiek een haalbaarheidstoets uitvoeren inclusief een continuïteitsanalyse. De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. De haalbaarheidstoets geeft dus aan in hoeverre een waardevast pensioen kan worden bereikt. Onder een door De Nederlandsche Bank aangeleverde set van 2.000 scenario's wordt per geboortjaar over 60 jaar berekend wat het totaal uitgekeerde pensioen is als percentage van het pensioen dat zou zijn uitgekeerd als er nooit zou zijn gekort (ook niet op de opbouw) en als altijd zou zijn geïndexeerd met de prijs-inflatie.

Het pensioenresultaat is de mediaan (middelste waarde) van de 2.000 uitkomsten. Daarnaast wordt het resultaat in het slecht-weerscenario berekend, dat is het 5e percentiel. Dat wil zeggen dat het re-

sultaat in 5% van de gevallen nog slechter is. Het verschil tussen de mediaan en het 5e percentiel is een maat voor het risico op lange termijn.

Voor pensioenfonds is de haalbaarheidstoets een instrument om inzicht te geven in de effecten van de financiële opzet en zelfgekozen normering (ondergrenzen). Ook zorgt het voor een onderbouwing van zowel een evenwichtig beleid als een realistisch en haalbaar premiebeleid. Deze haalbaarheidstoets dient ook als grondslag voor de communicatie naar de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden of het Pensioenfonds in staat is om koopkrachtbehoud te realiseren. Ook de continuïteitsanalyse wordt bij de haalbaarheidstoets meegenomen.

Uit de haalbaarheidstoets van 2019 blijkt dat:

- Het pensioenresultaat (op fondsniveau) van 98% (2018: 100,2%) ruim ligt boven de vastgestelde ondergrens van 90%.
- De maximale afwijking in het slechtweerscenario van 29,2% (2018: 26,2%) onder de vastgestelde grens van 30% ligt.

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets van 2019 laten zien dat het verschil tussen de mediane waarde en de slechtweerscenario's dicht tegen de grens aan ligt. Dit komt enerzijds omdat de TNO-populatie verjongt, anderzijds door de herberekening van de pensioenen naar 68 jaar in 2018. Als de grens van 30% wordt bereikt, het gemiddelde over alle cohorten, gaat het Fonds daarover in gesprek met de sociale partners.

Toeslagbeleid

Het verhogen van het pensioen wordt ook wel het toekennen van een 'toeslag', een 'indexatie' of 'indexeren' genoemd. Met deze toeslag wordt de opgebouwde pensioenaanspraak of pensioenuitkering verhoogd. De ambitie is om de pensioenaanspraken en pensioenrechten van (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden jaarlijks te verhogen.

Het Fonds hanteert als maatstaf voor de toeslag de Consumentenprijsindex voor alle huishoudens. Deze Consumentenprijsindex houdt geen rekening met wijzigingen in de hoogte van belastingen en heffingen.

Over het jaar	Per 1 januari	Algemene salarisverhoging	CPI-afgeleid	Toegekend	Nominaal Niet toegekend
2008	2009	3,3%	2,50%	0%	3,30%
2009	2010	0%	0,40%	0%	0%
2010	2011	1,25%	1,40%	0%	1,25%
2011	2012	1%	2,30%	0%	1%
2012	2013	0%	2,00%	0%	0%
2013	2014	0%	0,90%	0%	0%
2014	2015	1%	0,70%	0,17%	0,83%
2015	2016	0,5%	0,40%	0,05%	0,35%
2016	2017	3,0%	0,40%	0%	0,40%
2017	2018	1,5%	1,34%	0,42%	0,92%
2018	2019	1,5%	1,68%	0,55%	1,13%
2019	2020	2,7%	1,73%	0%	1,73%

Dit wordt ook wel 'prijsindexatie' genoemd. De toeslag wordt gebaseerd op de stijging van de kosten van levensonderhoud zoals deze blijkt uit de door het Centraal Bureau voor de Statistiek vastgestelde prijsindexcijfers. Deze index wordt aangeduid als de CPI-afgeleid. Als peildatum wordt de CPI-afgeleid van de maand oktober (ten opzichte van een jaar eerder) gehanteerd.

De ambitie en daarmee de toeslag heeft een voorwaardelijk karakter. Dit wil zeggen dat het Pensioenfonds over voldoende financiële middelen moet beschikken om een toeslag te kunnen toekennen. Daarbij wordt door het Fonds met de toereikendheidstoets bekeken of de toeslag toekomstbestendig is. Dat wil zeggen dat gekeken wordt of deze ook in de toekomst kan worden waargemaakt. Deze toets wordt uitgevoerd aan de hand van een in het wettelijk financieel toetsingskader voorgeschreven systematiek. Als uit deze toekomstbestendigheidstoets blijkt dat er onvoldoende financiële middelen zijn, dan wordt de toeslag door het Fonds gedeeltelijk of zelfs helemaal niet toegekend. Als de beleidsdekkingsgraad aan het eind van het voorgaande jaar lager is dan 110% kan het Bestuur volgens de regels van het wettelijke financieel toetsingskader, ondanks een eventuele stijging van de CPI-afgeleid, geen toeslag toekennen.

Toeslag

Per 1 januari 2019 bedroeg de toeslag 0,55%. Per 1 januari 2020 zijn de opgebouwde pensioenaanspraken en de pensioenuitkeringen niet verhoogd. De CPI-afgeleid over de periode oktober 2018 tot oktober 2019 bedraagt 1,73%. Van oktober 2017 tot oktober 2018 bedroeg de CPI-afgeleid 1,68%.

Niet toegekende toeslagen

Verminderen van toeslagen dan wel niet toegekende toeslagen die op basis van eerdere Pensioenreglementen tussen 2009 en 1 januari 2020 aan de orde zijn geweest, komen in aanmerking voor een inhaaltoeslag als de beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds dit toelaat, onder dezelfde condities zoals die hiervoor zijn aangegeven.

Hierboven staat een overzicht van de tot en met 1 januari 2020 niet toegekende toeslagen. Tot 2015 waren de toeslagen gebaseerd op de Algemene salarisverhoging bij TNO, daarna zijn de toeslagen gebaseerd op de CPI-afgeleid.

De gecumuleerde achterstand in gemiste indexaties bedraagt per 1 januari 2020 circa 11%. Per 1 januari 2024 vervalt de eerste gemiste indexatie van 3,3% over 2008 als het Fonds vóór deze datum niet beschikt over voldoende financiële middelen om deze achterstand (deels) in te halen.

Als de beleidsdekkingsgraad voldoende hoog is, kan het Bestuur besluiten om de in de voorgaande vijftien jaar niet (of minder dan de toeslagmaatstaf) toegekende toeslagen alsnog toe te kennen. Dit gaat echter niet verder terug dan 2009 ofwel de toeslag over 2008, omdat in de daaraan voorafgaande periode alle te verlenen toeslagen volledig zijn toegekend. De inhaalindexatie geldt alleen voor die (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden die bij het Pensioenfonds ooit een indexatie (deels) gemist hebben. Het betreft dan het per jaarlaag in de administratie vastgelegde bedrag van de individuele toeslagachterstand. Hierbij geldt dat (een deel van) de oudste toeslagachterstand het eerst voor compensatie in aanmerking komt. Het Bestuur kan van deze regel afwijken als het

Bestuur vindt dat een evenwichtige belangenbehartiging dit vergt.

Garantieregeling

Er is een garantieregeling voor het terugruilen van het ouderdomspensioen van 68 naar de ingangsdatum van het pensioen. Deze regeling is geldig van 1 januari 2018 tot eind 2022 en ingesteld vanwege evenwichtige belangenafweging. In 2019 hoefde deze garantieregeling niet te worden toegepast. Een extra voorziening daarvoor was in 2019, net als in 2018, niet nodig. Dat geldt ook voor 2020. Op basis van een toets van de adviserend actuaire is gebleken dat het terugruilen door een deelnemer van het opgebouwd ouderdomspensioen op 68 naar 65 niet nadelig is.

Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen

Naast de middelloonregeling (Defined Benefit-regeling) bouwen deelnemers op vrijwillige basis en volledig voor eigen rekening en risico een kapitaal op in de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP). Dit is een beschikbare premieregeling (Defined Contribution-regeling). Deze paragraaf beschrijft deze regeling en neemt daarbij de ontwikkelingen van 2019 mee. De beleggingen en de beleggingsadministratie van deze regeling wordt in opdracht van het Fonds uitgevoerd door Nationale Nederlanden Investment Partners (NN IP).

Extra Pensioen

Vanaf 1 januari 2012 is een vrijwillige regeling voor de opbouw van een kapitaal voor een extra pensioen of vervroeging van het pensioen geïntroduceerd. Met de 'Extra Pensioen' beleggingsrekening bij Mijn Pensioen van NN IP kan de deelnemer extra pensioenkapitaal opbouwen naast de standaard pensioenregeling.

Netto Pensioen

Sinds 1 januari 2015 geldt de nieuwe fiscale wetgeving waarmee de bovengrens aan het pensioensalaris op € 100.000 is gesteld (2019: € 107.593). Hierdoor kan over het salaris boven dit bedrag niet langer fiscaal voordelig pensioen opgebouwd worden. Het Pensioenfonds heeft hiervoor de regeling Netto Pensioen geïntroduceerd. Met de Netto Pensioen beleggingsrekening bij Mijn Pensioen van NN IP kan de deelnemer gebruikmaken van dezelfde beleggingsmogelijkheden als bij de regeling Extra Pensioen en TOP.

Tijdelijk Ouderdomspensioen

De regeling Tijdelijk Ouderdomspensioen, ook wel TOP-regeling, is een prepensioen-regeling die in 2012 is gesloten. Er kunnen geen nieuwe deelnemers meer toetreden en er vindt geen inleg meer plaats door de bestaande populatie. In 2019 zijn de keuzemogelijkheden om het TOP-kapitaal in te zetten, vereenvoudigd. De belangrijkste wijziging is het feit dat geen berekeningen meer worden gedaan vanuit nettobedragen. Deze aanpassingen zijn afgestemd

met de sociale partners en moeten leiden tot meer kostenefficiëntie.

Zorgplicht

Deelnemers in de regelingen Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP bouwen hun pensioenkapitaal op in een beschikbare premieregeling. Het Bestuur van het Pensioenfonds is verantwoordelijk voor het Fondsenaanbod, de periodieke evaluatie en de kwaliteit van de aangeboden fondsen. De evaluatie in 2019 van het Fondsenaanbod heeft niet geleid tot een aanpassing. Daarnaast deze evaluatie is de risicohouding voor de DC-regeling vastgesteld, overeenkomstig de wettelijke zorgplicht die het Fonds heeft. Deze is in 2019, in vergelijking met een jaar eerder, hetzelfde gebleven.

Bij de zorgplicht hoort ook dat een (gewezen) deelnemer voldoende geïnformeerd is om binnen de beschikbare premieregeling een weloverwogen beleggingskeuze te maken. Dat betekent dat de (gewezen) deelnemers geïnformeerd zijn over de lifecycle-beleggingsmixen en de mogelijkheden die dat biedt. Verder wordt de deelnemer gewezen op de risico's verbonden aan beleggingsbeslissingen die niet aansluiten bij het risicoprofiel. Als de portefeuille van de deelnemer afwijkt van het risicoprofiel, wordt de deelnemer daarop geattendeerd en kan de deelnemer verschillende keuzes maken om de portefeuille weer in lijn te brengen. De zorgplichtmodule is onderdeel van de portal 'Mijn Pensioen' van NN IP (<https://mijnpensioen.nnip.com>) en ondersteunt de deelnemer hierbij.

Tot slot speelt de zorgplicht en het informeren van (gewezen) deelnemers een rol bij nieuwe wetgeving. In 2019 is dat van toepassing vanwege de nieuwe wet die in 2020 ingaat waardoor de AOW-leeftijd tussen 2020 en 2024 minder snel stijgt. Het Fonds heeft de (gewezen) deelnemers waarvan de tijdelijke pensioenuitkering is ingegaan voor 1 juli 2019 en eindigt tussen 2020 en 2025 geïnformeerd over de impact van deze wet. Het Bestuur heeft besloten om de tijdelijke uitkeringen (TOP en AOW-overbruggingspensioen) niet te

herrekenen. Met de introductie van de nieuwe wetgeving van de temporisering van de verhoging van de AOW-leeftijd zijn ook overgangsmatregelen geïntroduceerd waardoor het toegestaan is om deze tijdelijke uitkeringen te laten doorlopen tot de 'oude' ingangsdatum van de AOW. In 2020 is het pensioenreglement aangepast zodat een overlap met de AOW-uitkering is toegestaan.

Beschikbare beleggingsfondsen van de DC-regelingen

Het Pensioenfonds kent een gediversifieerd fondsenaanbod met een beperkt aantal categorieën en ook een beperkt aantal beschikbare fondsen. Een deel van de beleggingsfondsen zijn puur gericht op het behalen van rendement, een ander deel heeft matching als doel:

- Pensioenrendement: bij de invulling van het return-gedeelte wordt aansluiting gezocht bij de algemene beleggingsovertuigingen inclusief het ESG-beleid van het Fonds. Er wordt belegd in aandelen, beursgenoteerd vastgoed, hoog-rentende obligaties en obligaties van opkomende markten.
- Pensioenmatching: ingevuld met drie obligatiefondsen met een passief karakter met als doel het renterisico zoveel mogelijk te beperken als de deelnemer dichtbij de pensioendatum zit (NN Liability Matching funds M, L, XL).

LifeCycle Mixen

Het pensioenkapitaal van de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP van

de (gewezen) deelnemers wordt belegd in een LifeCycle Mix met de optie Defensief, Neutraal of Offensief, afhankelijk van het door de deelnemer opgegeven risicoprofiel. Is geen risicoprofiel door de deelnemer opgegeven, dan wordt standaard de LifeCycle Mix Defensief toegepast. In combinatie met de resterende tijd tot de ingangsdatum van de TOP of de pensioendatum leidt dit tot een verdeling over aandelen-, obligatie- en geldmarktfondsen.

Met ingang van 1 januari 2018 worden drie verschillende LifeCycle Mixen aangeboden. Allereerst de LifeCycle Mix Stabiel, dit is de default LifeCycle. Daarnaast is er de LifeCycle Mix Variabel (nieuw in 2018) om voor te sorteren op een variabele pensioenuitkering. Tot slot is er ook de LifeCycle Mix Prepensioen (nieuw in 2018) om het kapitaal te benutten om eerder met pensioen te gaan. Deze LifeCycle Mixen zijn weliswaar al in 2018 gecommuniceerd. De conversie naar de nieuwe LifeCycle Mixen is echter uit kostenoverweging op 1 januari 2019 uitgevoerd ten gunste van de (gewezen) deelnemers. Op deze manier zijn dubbele transactiekosten voorkomen. In de communicatie van 2019 naar (gewezen) deelnemers is daarom nog eens extra aandacht besteed aan de keuze van de LifeCycle Mixen.

Gemiddeld rendement

De rendementen zijn per beleggingsrekening bepaald. Het gemiddeld rendement in 2019 is uitgekomen op circa 19%. De variabele spaarrente bedraagt eind december 2019 0,10%.

Kosten

In deze paragraaf wordt ingegaan op de kosten die gemoeid zijn met de uitvoering van het pensioenbeheer en het vermogensbeheer. Ook de transactiekosten komen daarbij aan bod. Een goed rendement is gediend met kostenbewustzijn. Dat is een van de beleggingsovertuigingen van het Pensioenfonds. Het Bestuur vindt uitvoeringskosten, de beheersing daarvan en de transparantie daarover van groot belang.

Kostenbewustzijn

Om de (gewezen) deelnemers transparantie te kunnen bieden, uitleg te kunnen geven over de kosten van het pensioenbeheer en het vermogensbeheer, en om kosten goed te kunnen vergelijken, is een uniforme presentatie essentieel. Pensioenfonds TNO volgt daarom de meest recente aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen kosten van het pensioenbeheer, kosten van het vermogensbeheer en de transactiekosten. Ook wordt aangegeven wat de kosten zijn als percentage van het belegd vermogen. Kosten die niet direct betrekking hebben op het pensioenbeheer of het vermogensbeheer zijn naar rato toegerekend aan beide categorieën. Verder worden de kostenratio's vermeld, de uitvoeringskosten worden gebenchmarkt en er is een kwalitatieve beoordeling van de kosten van vermogens- en pensioenbeheer. Een van de punten uit het Jaarplan van 2019 is analyseren of de kosten, rendement en risico in balans zijn. Om dit goed te kunnen doen, moet gekeken worden naar het rendement over heel 2019. Dit aandachtspunt is daarom in 2020 verder opgepakt.

Internationale kostenbenchmark

Vanwege het kostenbewustzijn participeert het Fonds in de wereldwijde benchmarkvergelijkingen van Lane, Clark & Peacock (LCP) voor het onderdeel van het pensioenbeheer en in de CEM-benchmarking voor wat betreft het onderdeel van het vermogensbeheer, waarbij de kostenstructuur van pensioenfondsen met elkaar wordt vergeleken.

Op deze pagina staat een overzicht van de kosten van het vermogens- en pensioenbeheer. In de volgende paragrafen worden deze kosten verder toegelicht.

Pensioenbeheerkosten

De pensioenbeheerkosten bestaan onder meer uit de kosten voor de uitvoering van de pensioenadministratie, kosten van de toezichthouders, communicatiekosten, actuariële kosten en juridische kosten. Verder horen hier de kosten voor de bestuursondersteuning bij, zoals de kosten van het bestuursbureau, de kosten voor huisvesting, de bestuurskosten, eventuele projectkosten en overige bedrijfskosten. De kosten van het pensioenbeheer worden door het Fonds uitgedrukt in bedragen per deelnemer. Het aantal deelnemers is volgens de richtlijn de optelsom van de premiebetalende deelnemers en de pensioengerechtigde deelnemers.

De uitkomst van de benchmark van LCP, waarbij gegevens in 2018 van 208 pensioenfondsen (inclusief APF-kringen) zijn gebruikt, is dat de kosten van het pensioenbeheer boven het gemiddelde van de peergroup liggen. Dit heeft niet zo zeer te maken met de complexiteit van de uitvoering van de pensioenregeling.

	2019	2018
<i>Pensioenbeheerkosten</i>		
Totaal aantal deelnemers en pensioengerechtigden	9.970	9.808
Per deelnemer/pensioengerechtigde (in euro)	€ 327	€ 335
Totaal (in duizenden euro's)	€ 3.263	€ 3.289
<i>Vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten)</i>		
In procenten over gemiddeld belegd vermogen	0,86%	0,76%
Totaal (in duizenden euro's)	€ 30.890	€ 25.760
<i>Transactiekosten</i>		
In procenten over gemiddeld belegd vermogen	0,09%	0,10%
Totaal (in duizenden euro's)	€ 3.385	€ 3.570
Gemiddeld belegd vermogen (in duizenden euro's)	€ 3.577.268	€ 3.378.938
Rendement	14,03%	-1,23%

Twee andere aspecten spelen met name een rol:

- Net als de andere pensioenfondsen, biedt de pensioenregeling van het Fonds alle wettelijke flexibiliseringsmogelijkheden. Alleen in combinatie met de TOP-regeling biedt onze pensioenregeling alle (gewezen) deelnemers meer keuzes. Dit zorgt voor extra kosten.
- Het gemiddeld hoge pensioen van de TNO-deelnemer zorgt ervoor dat de meeste deelnemers die met pensioen gaan, in vergelijking met andere pensioenfondsen, gebruikmaken van de flexibiliseringsmogelijkheden. Ook dit zorgt voor extra kosten.

De overige kosten die worden toegerekend aan de pensioenbeheerkosten liggen ook gemiddeld hoger omdat het belegd vermogen van het Fonds groter is dan dat van vergelijkbare fondsen. Veel van deze kosten (met name de toezichtkosten) zijn namelijk afhankelijk van de hoogte van het belegd vermogen.

Daarnaast speelt het elektronisch verstrekken van persoonlijke informatie een rol bij de kosten. Het Pensioenfonds besteedt veel aandacht aan de voordelen en mogelijkheden van elektronische communicatie. Steeds meer deelnemers en pensioenge-rechtigden schakelen daardoor over op deze wijze van communiceren. Uit de cijfers van de website en de pensioenportal blijkt bijvoorbeeld ook dat deze vaker worden bezocht. Naast elektronische verstrekking van informatie, wil het Fonds het mogelijk maken om pensioenaanvragen volledig digitaal af te kunnen handelen. Het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd van (gewezen) deelnemers brengt veel administratieve handelingen met zich mee. Verdergaande automatisering is essentieel om de uiteindelijke kostenstijging te beperken.

Met de mogelijkheden van elektronische communicatie wil het Fonds deelnemers een betere service bieden. Elektronische communicatie heeft als bijkomend voordeel dat de uitvoeringskosten beheerst kunnen worden. In 2019 zijn hiervoor verdere stappen gezet. Zo is de vernieuwing van de portal 'Mijn pensioen' in gang gezet zodat (gewezen) deelnemers nog eenvoudiger en sneller zelf hun pensioenzaken kunnen regelen. De impact van keuzes wordt duidelijker en kans op fouten worden enorm verkleind.

De kosten per deelnemer zijn dus sterk afhankelijk van onder meer de schaalgrootte van een pensioenfonds, het serviceniveau en de mate en wijze van communiceren naar deelnemers. Het Bestuur van het Fonds heeft hier nadrukkelijk veel aandacht voor en streeft naar een goede verhouding tussen de kosten en de resultaten. Om de kosten van de pensioenuitvoering verder te beheersen zijn in de uitbestedingsovereenkomst met AZL, die in 2018 is vernieuwd, efficiency-afspraken gemaakt. Deze afspraken moeten leiden tot een verlaging van de kosten. In 2019 zijn nieuwe prijsafspraken met AZL gemaakt voor de periode na 2019. In deze afspraken zijn de resultaten van de te verwachten efficiencymaatregelen meegenomen.

Vermogensbeheerkosten

Het totaal van de kosten voor vermogensbeheer in 2019 bedraagt afgerond € 30,89 miljoen. Dit komt overeen met 0,86% van het gemiddeld totaal belegd vermogen. De verschillende kostencategorieën zijn redelijk goed vergelijkbaar met de kosten van vorig jaar. De meeste kosten zijn in 2019 gestegen ten opzichte van de kosten in 2018. Dit betreft onder andere de managementfees (beheerkosten), de prestatieafhankelijke vergoedingen (performancefees) en de overige kosten. De transactiekosten daarentegen, zijn in 2019 licht gedaald ten opzichte van 2018. Exclusief de transactiekosten, zijn de vermogensbeheerkosten uitgekomen op circa € 27,5 miljoen versus circa € 22,3 miljoen vorig jaar. De kosten vermogensbeheer zijn in 2019 gestegen als gevolg van een stijging van de management fees en de performance fees in de Private Equity portefeuille.

In de tabel op pagina 43 wordt een uitsplitsing gemaakt naar kostensoort en worden de kosten van 2019 vergeleken met de kosten uit 2018. Dit overzicht laat zien dat de beheerkosten, de prestatieafhankelijke vergoedingen en de overige kosten een significant deel uitmaken van de vermogensbeheerskosten. Deze kostenposten worden in de volgende alinea's kort toegelicht.

Beheerkosten

De vaste vermogensbeheerkosten in 2019 zijn uitgekomen op 0,36%. Dit is een stijging ten opzichte van de vaste beheerskosten in 2018 (0,31%). Deze stijging wordt met name veroorzaakt door de aanstelling van nieuwe Private Equity managers.

Prestatieafhankelijke vergoedingen

De prestatieafhankelijke vergoedingen zijn vergoedingen die zijn betaald aan voornamelijk Private Equity en vastgoedmanagers.

In vergelijking met het voorgaande jaar zijn deze kosten gestegen van 0,16% naar 0,20% van het totaal gemiddeld belegd vermogen. Dit is een stijging van ongeveer € 2 miljoen. Deze stijging komt voornamelijk door de performancefees in de Private Equity portefeuille. Een aantal managers heeft zeer goede resultaten behaald in 2019 met hogere performancefees tot gevolg. De performancefees in de Private Equity portefeuille zijn hierdoor gestegen met ongeveer € 2,3 miljoen. De performancefees in de vastgoedportefeuille zijn vergelijkbaar met de kosten in 2018. In 2019 werden geen performancefees meer betaald aan actieve obligatiemanagers, wat resulteerde in een klein kostenvoordeel ten opzichte van 2018.

Overige kosten

Onder overige kosten vallen de kosten voor de custodian en overige kosten van externe managers, zoals audit fees, legal fees en administration fees. De stijging in deze kostenpost wordt veroorzaakt door de nieuw aangestelde Private Equity managers die naast managementfees ook overige kosten in rekening brengen.

Uit de tabel op de volgende pagina blijkt het verschil in kosten (afgerond) en percentages tussen de diverse beleggingscategorieën.

Transactiekosten

De transactiekosten bestaan onder meer uit de transactiekosten die voortkomen uit actief beheer, verschuivingen tussen fondsen en de kosten voor aan- en verkopen ten gevolge van de valutahedge. De hiermee verbonden transactiekosten bedragen ongeveer € 3,38 miljoen (2018 € 3,57 miljoen).

De daling van de transactiekosten wordt met name veroorzaakt door een lagere volatiliteit in 2019 in vergelijking met het jaar daarvoor. Hierdoor was er sprake van kleinere bid-ask spreads in de bedrijfsobligatieportefeuille met lagere transactiekosten tot gevolg.

In 2019 is gestart met twee nieuwe Direct Lending fondsen. Deze fondsen zijn gecategoriseerd onder de vastrentende waarden, meer specifiek onder bedrijfsobligaties. Er waren geen instapkosten voor deze nieuwe fondsen. Voor de financiering van de Direct Lending fondsen heeft een aantal verkopen plaatsgevonden in de High Yield portefeuille. De transactiekosten voor High Yield zijn echter vergelijkbaar met 2018 aangezien dit mandaat wordt afgebouwd en niet langer actief wordt beheerd. Hierdoor was de turnover binnen de portefeuille aanzienlijk lager dan in 2018. Deze daling van transactiekosten compenseerde de verkoopkosten van de High Yield portefeuille. Er waren geen transitiekosten in 2019.

Vermogensbeheerkosten (in duizenden euro's)	2019	Gemiddeld % belegd vermogen	2018	Gemiddeld % belegd vermogen
Beheerkosten	€ 12.839	0,36%	€ 10.395	0,31%
Prestatieafhankelijke vergoedingen	€ 7.228	0,20%	€ 5.264	0,16%
Kosten fiduciair beheer	€ 2.290	0,06%	€ 2.182	0,06%
Bewaarloon	€ 582	0,02%	€ 555	0,02%
Advieskosten vermogensbeheer	€ 1.079	0,03%	€ 1.054	0,03%
Overige kosten	€ 3.488	0,10%	€ 2.740	0,08%
Totaal (exclusief transactiekosten)	€ 27.505	0,77%	€ 22.190	0,66%
Transactiekosten	€ 3.385	0,09%	€ 3.570	0,10%
Totaal vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten)	€ 30.890	0,86%	€ 25.760	0,76%

	Gemiddeld belegd vermogen	Vermogens beheerkosten			Prestatieafhankelijke vergoedingen			=Totaal		
	€ mln	€ mln	% van cat	% van totaal	€ mln	% van cat	% van totaal	€ mln	% van cat	% van totaal
Aandelen	843,76	1,29	0,15%	0,04%	–	–	–	1,29	0,15%	0,04%
Vastrentende waarden	2.048,93	5,91	0,29%	0,17%	0,24	0,01%	0,01%	6,16	0,30%	0,17%
<i>Staatsobligaties</i>	<i>821,26</i>	<i>1,49</i>	<i>0,18%</i>	<i>0,04%</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>1,49</i>	<i>0,18%</i>	<i>0,04%</i>
<i>Bedrijfsobligaties</i>	<i>964,28</i>	<i>3,78</i>	<i>0,39%</i>	<i>0,11%</i>	<i>0,24</i>	<i>0,03%</i>	<i>0,01%</i>	<i>4,03</i>	<i>0,42%</i>	<i>0,11%</i>
<i>Hypotheken</i>	<i>263,40</i>	<i>0,65</i>	<i>0,25%</i>	<i>0,02%</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>0,65</i>	<i>0,25%</i>	<i>0,02%</i>
Vastgoed	161,95	1,14	0,71%	0,03%	0,38	0,24%	0,01%	1,53	0,94%	0,04%
Private Equity	210,12	7,46	3,55%	0,21%	6,60	3,14%	0,18%	14,06	6,69%	0,39%
Overige assets	312,50	0,52	0,17%	0,01%	–	–	–	0,52	0,17%	0,01%
Interne/externe ov. kosten	0,00	3,95	0,11%	0,11%	–	–	–	3,95	0,11%	0,11%
Totaal	€ 3.577,27	€ 20,28		0,57%	€ 7,23		0,20%	€ 27,50		0,77%

Totale transactiekosten (in duizenden euro's)	2019	% belegd vermogen	2018	% belegd vermogen
Transactiekosten	€ 3.385	0,09%	€ 3.444	0,10%
Transitiekosten	€ 0	0,00%	€ 127	0,00%
	€ 3.385	0,09%	€ 3.570	0,10%

Aansluiting met de jaarrekening

De toelichting op de vermogensbeheerkosten in het bestuursverslag wijkt op onderdelen af van de kosten zoals die gepresenteerd zijn in de jaarrekening. Dit komt omdat de toelichting in het bestuursverslag rekening houdt met de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. In de jaarrekening zijn de kosten verantwoord volgens de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

Ter verduidelijking is in de tabel hieronder de aansluiting tussen de vermogensbeheerkosten, zoals gepresenteerd in het bestuursverslag, en de kosten zoals opgenomen in de jaarrekening weergegeven.

Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP (DC-regelingen)

Het Pensioenfonds biedt naast de reguliere pensioenopbouw de mogelijkheid om Extra Pensioen en Netto Pensioen op te bouwen volgens de Defined Contribution-regeling (DC-regeling). Daarnaast zijn er nog rechten in het kader van de Tijdelijk Ouderdoms-

pensioenregeling (TOP). De beleggingen in deze regelingen zijn volledig voor risico (gewezen) deelnemers.

Eind 2019 bedroeg het belegd vermogen voor risico (gewezen) deelnemers in totaal € 127,7 miljoen (2018 € 115,3 miljoen). Deze beleggingen zijn ondergebracht bij een externe vermogensbeheerder. In onderstaande tabel zijn de kosten voor de beleggingen voor risico deelnemers weergegeven voor 2019.

De beheerkosten van de DC-regeling bedragen 0,16% van het belegd vermogen. De kosten van de beleggingsfondsen zijn in de koersen van de beleggingen verwerkt en bedragen 0,18% van het belegd vermogen. De administratiekosten zijn uitgekomen op 0,07% van het belegd vermogen. Bij elkaar opgesteld komen de vermogensbeheerkosten van de DC-regelingen uit op 0,41% van het belegd vermogen en worden per kwartaal in mindering gebracht op de eventuele aanwezige cash of beleggingen.

Aansluiting met de jaarrekening (in duizenden euro's)	Vermogens- beheerkosten	Performance gerelateerde vergoedingen	Transactie- kosten	Totale kosten
Beheervergoedingen	€ 6.403	€ 0	€ 0	€ 6.403
Bewaarloon	€ 582	€ 0	€ 0	€ 582
Overige kosten	€ 1.195	€ 0	€ 0	€ 1.195
Kosten opgenomen in de jaarrekening	€ 8.180	€ 0	€ 0	€ 8.180
Kosten gesaldeerd met indirecte beleggingsopbrengsten	€ 12.097	€ 7.228	€ 3.385	€ 22.710
Totale vermogensbeheerkosten en transactiekosten	€ 20.277	€ 7.228	€ 3.385	€ 30.890

Vermogensbeheerkosten DC- regelingen (in duizenden euro's)	2019	% belegd vermogen	2018	% belegd vermogen
Beheerkosten externe vermogensbeheerder	€ 194	0,16%	€ 181	0,16%
Kosten beleggingsfondsen	€ 219	0,18%	€ 199	0,17%
Overige fondskosten (administratie)	€ 80	0,07%	€ 86	0,08%
Totaal vermogensbeheerkosten	€ 493	0,41%	€ 467	0,41%

Risicobeheer

In deze paragraaf wordt beschreven hoe het Bestuur het risicobeheer heeft vormgegeven, wat de risico's zijn en welke beheersmaatregelen voor de specifieke risico's genomen zijn.

Het Bestuur moet voor zijn eigen processen 'in control' zijn, voor de processen die zijn uitbesteed aan de pensioenuitvoerder en de externe vermogensbeheerders. Het Bestuur moet voldoende inzicht hebben in de mate waarin strategische en operationele doelstellingen worden gerealiseerd, risico's worden onderkend en beheerst, de rapportages van het Fonds betrouwbaar zijn en relevante wet- en regelgeving door het Fonds wordt nageleefd. Bij het bepalen van het beleid en het nemen van belangrijke besluiten maakt het Bestuur een afweging tussen risico (en de beheersing daarvan), rendement en kosten. Daarbij heeft het Bestuur grenzen gesteld aan de omvang van de risico's; deze zijn afgeleid van de risicohouding en risicodraagkracht.

Actualiteit: coronavirus

Het coronavirus dat in de eerste helft van 2020 een pandemie heeft veroorzaakt, heeft grote gevolgen voor de economie en maatschappij en dus ook de financiële positie van het Fonds. Het effect was vanaf midden februari 2020 merkbaar. De koersen van de aandelen zijn sterk gedaald. Daar staat tegenover dat de waarde van matchingsportefeuille (swap-overlay, Eurocredits, Europese staatsobligaties en hypotheek) is gestegen. Per saldo zijn de bezittingen in waarde afgenomen. De verplichtingenkant van de balans is sterk toegenomen door de gedaalde rente. De combinatie van afgenomen vermogen en toegenomen verplichtingen heeft tot een scherpe daling van de dekkingsgraad geleid. In het eerste kwartaal bedroeg het beleggingsrendement -6,7%. In die periode daalde de rekenrente met gemiddeld genomen 30 basispunten, waardoor de verplichtingen stegen met ongeveer 7%. Als gevolg van beide bewegingen, daalde de actuele dekkingsgraad van 108,1% eind 2019 naar een niveau van 94,5% eind maart. Ten tijde van het schrijven van dit jaarverslag, eind mei 2020, staat de actuele dekkingsgraad weer iets hoger, en wel op een stand van 96,4%. De beleidsdekkingsgraad per die datum is uitgekomen op 102,20%. Wij hebben naar aanleiding van het COVID-19 virus diverse mitigerende maatregelen genomen.

Allereerst is door de sterk gedaalde dekkingsgraad het crisisplan begin maart in werking getreden. Dit betekent dat het crisisteam wekelijks bijeenkomt, de situatie doorneemt en eventueel maatregelen voorstelt. Vooralsnog zijn alle mandaten binnen de vooraf gestelde bandbreedtes gebleven en zijn geen maatregelen genomen. Verder hebben onze uitbestedingspartijen aangegeven dat hun business continuïteitsplannen in werking zijn getreden.

Naast de financiële risico's zijn er ook niet-financiële risico's, zoals de mogelijke impact op de dagelijkse processen. De dienstverlening bij onze pensioenuitvoerder is op niveau en de pensioenprocessen zoals de pensioenbetalingen en de premie-inning worden conform het reguliere proces uitgevoerd. De continuïteit van de operationele en IT-processen bij het bestuurs- en pensioenbureau zijn ook gewaarborgd. Daarnaast zijn de deelnemers van het Fonds via de website, per brief of digitaal geïnformeerd over de situatie. Verder is het advies van het RIVM gevolgd en het bestuurs- en pensioenbureau werken thuis. Ten tijde van het schrijven van dit jaarverslag is het onzeker hoe lang deze situatie zal aanhouden.

De kans dat de pensioenen verlaagd moeten worden, is voor de korte termijn nog steeds gering. Er is sprake van een verlaging van de pensioenen in 2021 als de actuele dekkingsgraad per einde van een jaar onder het kritische niveau van circa 93% komt. Voor de wat langere termijn is de kans op het moeten verlagen van de pensioenen groter. Veel zal afhangen van de mate waarin de economie zich weer herstelt en de rente gaat stijgen. Het moeten verlagen van de pensioenen is mede afhankelijk van eventuele extra overheidsbesluiten. Minister Koolmees heeft eind 2019 tijdelijke maatregelen afgekondigd om de kans en de omvang van verlagingen in 2020 te verkleinen. Omdat bij ons Fonds verlagingen in 2020 niet aan de orde zijn, heeft dit geen effect op ons Fonds. Verlagingen zijn in 2021 mogelijk wel aan de orde. Vooralsnog is niet bekend gemaakt of deze maatregelen of eventuele verdergaande maatregelen ook voor 2021 van toepassing worden.

Risicobereidheid

Het Pensioenfonds heeft de ambitie een waardevast pensioen te realiseren met

een acceptabel risico en tegen een acceptabele en stabiele premie. De pensioenen worden gefinancierd uit de premie en de beleggingsopbrengsten. Om dit laatste te kunnen realiseren, moet het Fonds beleggingsrisico's nemen. Het Bestuur heeft na overleg met de sociale partners en het Verantwoordingsorgaan bepaald in welke mate het Fonds bereid is risico's te lopen. De uitkomst hiervan is vertaald in een risicohouding voor de korte en lange termijn. Tijdens diverse locatiebijeenkomsten is de risicobereidheid met deelnemers getoetst. Eind 2020 zullen wederom locatiebijeenkomsten plaatsvinden waarbij via een interactieve sessie met de aanwezige deelnemers ook aandacht besteed wordt aan de risicobereidheid.

Risicohouding korte termijn

Als maatstaf voor de risicohouding op korte termijn heeft het Bestuur een risicobudget bepaald dat is uitgedrukt in termen van de volatiliteit van de dekkingsgraad over één jaar. De randvoorwaarde is dat deze niet meer dan 11% bedraagt. De ondergrens is gesteld op 8%. Een lager risico dan 8% brengt op langere termijn de ambitie in gevaar en een risico hoger dan 11% leidt tot te grote kortetermijnsrisico's.

Risicohouding lange termijn

De risicohouding voor de lange termijn heeft het Bestuur uitgedrukt in een minimale dekkingsgraad en een maximale korting. Het Bestuur ziet een actuele dekkingsgraad van 90% als een belangrijke ondergrens. Als de kans op een actuele dekkingsgraad van onder de 90% binnen 1 jaar groter wordt dan 15%, dan zal het Bestuur overwegen het beleggingsbeleid aan te passen om de beleggingsrisico's te verlagen. Daarnaast streeft het Bestuur ernaar om de maximale korting van de aanspraken en uitkeringen in enig jaar niet groter te laten zijn dan 1,5% per jaar, waarbij rekening is gehouden met het feit dat kortingen mogen worden verdeeld over tien jaar.

Het Bestuur voert jaarlijks een (wettelijke) haalbaarheidstoets uit om vast te stellen of het Fonds nog voldoet aan de vastgestelde ondergrenzen voor de risicohouding van de korte en lange termijn. Net als in voorgaande jaren het geval was, blijft het Fonds binnen de vastgestelde ondergrenzen en is er wettelijk geen aanleiding om met sociale partners in gesprek te gaan over de finan-

ciële opzet van de pensioenregeling. Toch gaat het Bestuur ook in 2020 weer in gesprek met de sociale partners.

Systeem van risicomanagement

Het beleid van het Pensioenfonds is gericht op integere en beheerste bedrijfsvoering. Dit houdt onder meer in het beschikken over een adequate risicomanagementcyclus en een goede organisatiestructuur voor risicomanagement.

De risicomanagementcyclus start bij het Pensioenfonds met het bepalen van de doelstellingen en de risicobereidheid. Deze worden, zoals hierboven beschreven, vastgelegd en jaarlijks geactualiseerd. In 2019 zijn er geen belangrijke wijzigingen aangebracht in de risicohoudingen voor zowel de korte als de lange termijn. Er is extra aandacht besteed aan de risk-appetite bij alle risico's. Dit geeft een concreter beeld van de mate van risicobereidheid en maakt duidelijk wanneer aanvullende maatregelen nodig zijn. De volgende stap in de cyclus is het identificeren en inschatten van de risico's. Belangrijke instrumenten in dit kader zijn de periodiek uitgevoerde ALM-studies en de uitgebreide, jaarlijkse risicoanalyse volgens de Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van De Nederlandsche Bank. Aanvullend hierop heeft het Pensioenfonds begin 2019 een volledige Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uitgevoerd.

De uitkomsten van de ALM-studie lagen in lijn met voorgaande jaren. Er heeft dan ook geen aanpassing van de strategische normportefeuille plaatsgevonden. In de Risicoanalyse wordt een duidelijke koppeling gelegd tussen de geïnventariseerde risico's en de in de organisatie aanwezige beheersmaatregelen. Mocht de conclusie zijn dat sommige beheersmaatregelen nog onvoldoende zijn, dan worden verbeteracties geformuleerd en doorgevoerd. De werking van de interne beheersmaatregelen wordt gemonitord. Dit is een continu proces dat vooral plaatsvindt bij het bestuursbureau van het Pensioenfonds.

De laatste stap in het risicomanagementproces is bewaking van de verbeteracties en de rapportage over risico's. Hiervoor heeft het Bestuur de beschikking over diverse rapportages, zowel van de verschillende uitvoeringsorganisaties als van het bestuursbureau.

Bij Pensioenfonds TNO is het risicomanagement ingericht volgens het 'three lines of defence'-model.

De first line of defence is primair belegd bij de Uitvoeringsorganisatie Beleggingen (UB) en het Hoofd Pensioenbeheer. De UB houdt toezicht op de Lead Overlay Manager, de custodian en de vermogensbeheerders. Het Hoofd Pensioenbeheer houdt toezicht op de pensioenuitvoerder.

De second line of defence is belegd bij de sleutelfunctiehouder risicobeheerfunctie en de sleutelfunctiehouder actuariële functie. Zij houden toezicht op het risicomanagement en de actuariële aspecten. De Beleggingsadviescommissie houdt toezicht op de UB. De Commissie Pensioenbeheer houdt toezicht op het Hoofd Pensioenbeheer. De controller houdt toezicht op de financiële administratie en de rapportages aan toezichthouder De Nederlandsche Bank. De compliance-functie houdt toezicht op de governance en compliance van het Pensioenfonds. De pensioenjurist toetst op compliance met wet- en regelgeving. Met betrekking tot het gedragstoezicht is zowel een interne als een externe compliance-officer benoemd. De functionaris gegevensbescherming houdt toezicht op de naleving van de wet AVG bij het Pensioenfonds en de pensioenuitvoerder.

De third line of defence is belegd bij de sleutelfunctiehouder interne auditfunctie, die belast is met de audit op de interne bedrijfsvoering van het Pensioenfonds. Daarnaast

zitten in de third line of defence de Audit, Risk en Compliance Committee, de externe accountant en de certificerend actuaris. De Audit, Risk en Compliance Committee is een adviesorgaan van het Bestuur dat de opzet en effectiviteit van het risicomanagement en de interne beheersing beoordeelt. Ook is er jaarlijks de accountantscontrole door een externe accountant en ontvangt het Bestuur een rapport van de certificerend actuaris. Aanvullend op deze three lines of defence houden de toezichthouders, DNB en AFM, toezicht op het Pensioenfonds.

De eindverantwoordelijkheid is belegd bij het Bestuur. De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het interne toezicht bij het Pensioenfonds.

Voor een verdere beschrijving van het risicomanagement rondom beleggingen heeft het Fonds het Financieel Risico Framework vastgesteld. Dit raamwerk bevat een integrale beschrijving en structurering van de financiële risico's van het Pensioenfonds rondom de beleggingen. Het doel hiervan is in de eerste plaats om de hiërarchische structuur van de financiële risico's inzichtelijk te maken. Vervolgens wordt per 'risiconiveau' aangegeven wat de relevante risico's zijn, wie beslist over de risico-acceptatie, hoe de risico's worden gemeten en gerapporteerd, wie over de risico's adviseren en wie verantwoordelijk zijn voor de monitoring. Het Financieel Risico Framework behandelt uitdrukkelijk niet de niet-financiële risico's zoals operationeel risico, IT-risico en integriteitsrisico. Hoewel deze risico's indi-

'Three Lines of Defence'-model

rect ook verband houden met de financiële risico's, is ervoor gekozen om deze niet expliciet op te nemen in het Financieel Risico Framework. Deze risico's en de beheersing van niet-financiële risico's zijn in afzonderlijke documenten vastgelegd.

Het risicobeheer van het Pensioenfonds is gericht op Integraal Risico Management (IRM). Het krijgt veel aandacht en wordt stap voor stap verder versterkt.

Managementrapportages en monitoring

Om het Pensioenfonds goed te kunnen besturen, is informatie cruciaal. Het Bestuur krijgt in verschillende frequenties rapportages van monitorende en controlerende instanties.

Van de externe uitvoerend actuaris is over 2019 het actuariële analyserapport ontvangen. De certificerend actuaris heeft gezorgd voor de actuariële verklaring en het certificeringsrapport. Het actuariële analyserapport is ook beoordeeld door de adviserend actuaris van het Fonds. Van de accountant is het accountantsverslag en de controleverklaring bij de jaarrekening ontvangen. Daarnaast ontvangt het Bestuur per kwartaal managementrapportages van het bestuursbureau over het vermogensbeheer, het pensioenbeheer en het risicobeheer. De beleggingsrisico's van het Fonds komen op kwartaalbasis aan bod in de specifiek hiervoor ontwikkelde risicomonitor, die wordt opgesteld door de ALM-adviseur in samenwerking met de custodian van het Pensioenfonds. In deze monitor komen diverse facetten van het risicomanagement aan de orde, waaronder een ex-post en ex-ante risicoanalyse. Het Bestuur heeft deze rapportages bestudeerd, besproken en waar nodig is actie ondernomen. Het bureau maakt, onder verantwoordelijkheid van de risicomanager, een eigen kwartaalrapportage waarin trends van de belangrijkste risico worden weergegeven en geduid.

Verder ontvangt het Bestuur maandelijks tussenrapportages over de beleggingsresultaten van de custodian en wekelijks een rapportage over de hoogte van de verschillende dekkingsgraden, voorzien van de inflatieverwachting en de ontwikkeling van de relevante rentetermijnstructuren.

Identificatie voornaamste risico's

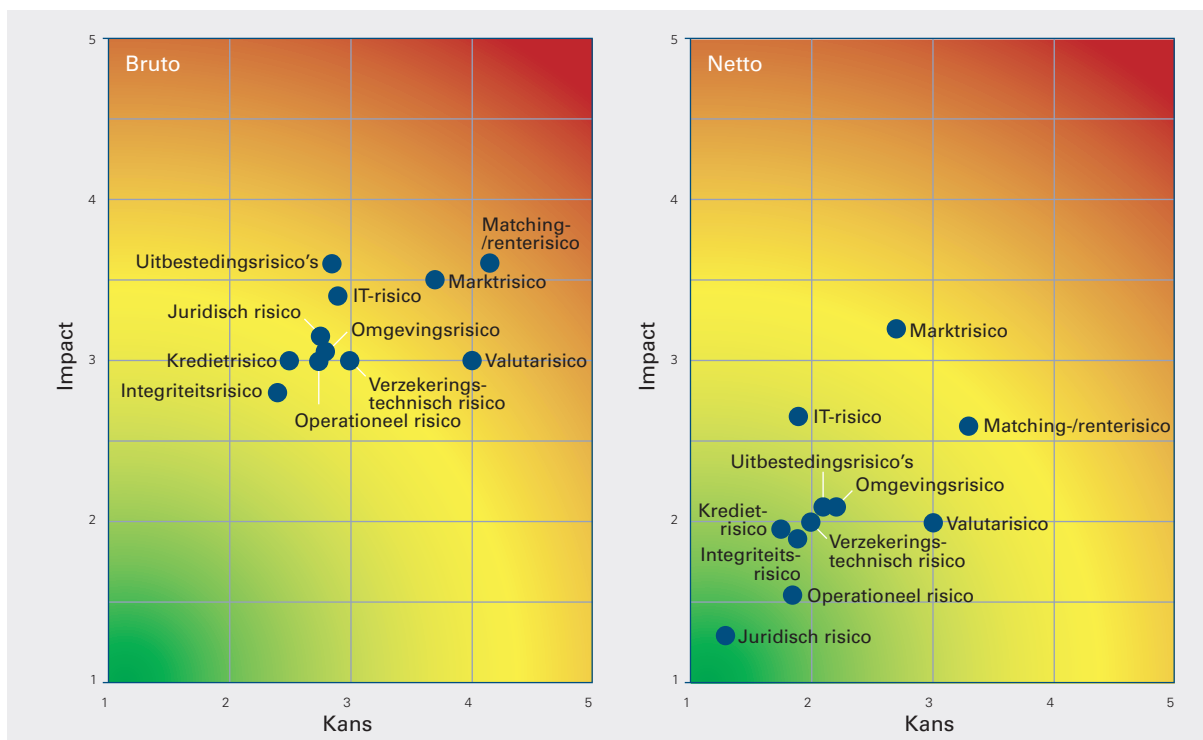
Voor de identificatie van de voornaamste risico's voert het bestuursbureau jaarlijks een integrale risicoanalyse uit. In die analyse wordt beoordeeld of er nieuwe risico's zijn ontstaan en worden bestaande risico's en beheersmaatregelen geëvalueerd. In de Risicoanalyse 2019 zijn de belangrijkste bruto risico's van het Fonds benoemd en ingedeeld in de categorieën van de Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van De Nederlandsche Bank.

De bruto risico's zijn gescoord op de kans dat deze zich voordoen en op de verwachte impact mochten deze risico's zich voordoen. Voor alle geïnventariseerde risico's is beschreven welke beheersmaatregelen in de organisatie aanwezig zijn. Vervolgens is bepaald wat de restrisico's zijn nadat rekening is gehouden met de genomen beheersmaatregelen. Op basis van die uitkomsten worden, indien nodig, aanvullende beheersmaatregelen ontwikkeld om onvoldoende en zwak beheerste risico's (beter) te kunnen beheersen. Aan de uitkomsten van de Risicoanalyse zijn in 2019 de gespreksverslagen van interviews met de bestuursleden toegevoegd. Deze interviews zijn net als in 2018 gehouden om de risicocategorieën uitgebreid door te spreken en te brainstormen over mogelijk nog niet onderkende risico's. In 2019 is daarbij extra aandacht besteed aan de risicobereidheid. Dit verhoogt het bewustzijn van risico's en draagt bij aan gericht risicomanagement.

De kwantificering van de belangrijkste financiële risico's is terug te vinden in de solvabiliteitstoets (S-toets) die is opgenomen aan het einde van deze paragraaf en in de risicoparagraaf van de jaarrekening.

Financiële risico's	Niet-financiële risico's
Matching-/renterisico	Omgevingsrisico
Valutarisico	Operationeel risico
Marktrisico	Uitbestedingsrisico
Kredietrisico	IT-risico
Verzekeringstechnisch risico	Integriteitsrisico
	Juridisch risico

Het resultaat van de FIRM-risicoanalyse in 2019 is weergegeven in de figuur. De belangrijkste risico's na implementatie van de beheersmaatregelen (netto risico's) zijn het

marktrisico en het matching-/renterisico. In voorgaande jaarverslagen werden de netto risico's vergeleken met de waarden van het voorgaande jaar. Omdat de systematiek is gewijzigd lenen de getallen zich minder goed voor een directe vergelijking.

Risicocategorieën

In bovenstaande bollengrafieken is af te lezen hoe de netto risico's van het Fonds zijn gescoord in 2019. Hieronder is per risicocategorie een beschrijving gegeven van het risico, de getroffen beheersmaatregelen en de eventuele ontwikkelingen in het boekjaar.

Matching-/renterisico

Het matching-/renterisico ontstaat als de beleggingen en de verplichtingen niet gecombineerd zijn. Het belangrijkste geïdentificeerde matching-/renterisico is het renterisico.

ceerde matching-/renterisico is het renterisico.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Renterisico	Renteafdekking op basis van de dynamische rentehedgestaffel	40,0% afgedekt door middel van staatsobligaties, bedrijfsobligaties, hypotheken en rentederivaten	De custodian monitort op dagbasis de hoogte van de rentehedge

Renterisico

Het renterisico vormt een belangrijk risico voor de financiële positie van het Fonds en ontstaat als er een 'mismatch' is tussen de rentegevoeligheid van de beleggingen en die van de pensioenverplichtingen. Een deel van de door rente veroorzaakte verandering van de verplichtingen wordt afgedekt door financiële producten die een

vergelijkbare rentegevoeligheid hebben als de verplichtingen. De mate waarin de rente-effecten worden afgedekt wordt bepaald door een dynamische rentestaffel. In deze staffel is bepaald dat een lager niveau van de 30-jaarsswaprente leidt tot een lagere afdekking en vice versa.

Onderdeel van het rente-afdeckingsbeleid is dat bij een dekkingsgraad onder de 104,1%, de renteafdekking niet verder verlaagd mag worden. Voor de staffel geldt tevens het 'volg-tenzij'-principe. Dit houdt in dat als er zwaarwegende argumenten zijn om de rentehedgestaffel niet te volgen, vindt er geen aanpassing plaats.

Het Bestuur heeft in 2019 besloten om de rentestaffel aan te passen, na een analyse van de langetermijnevenwichtsrente. Het laagste afdeckingsniveau is verhoogd van 20% naar 40% en de maximale afdekking (100%) wordt nu bereikt bij een 30-jaars

swaprente van 3,5% in plaats van bij 5,0%. Door het hanteren van de nieuwe staffel is het afdeckingspercentage in heel 2019 40% gebleven. Indien de oude staffel nog steeds had gegolden, dan was de renteafdekking in twee stappen verlaagd naar 25%.

Voor het afdekken van de rente-effecten maakt het Pensioenfonds gebruik van de rentekarakteristieken die aanwezig zijn in het mandaat van renteswaps, het mandaat van de langlopende Europese staatsobligaties, het hypotheekmandaat en het mandaat van de Europese bedrijfsobligaties.

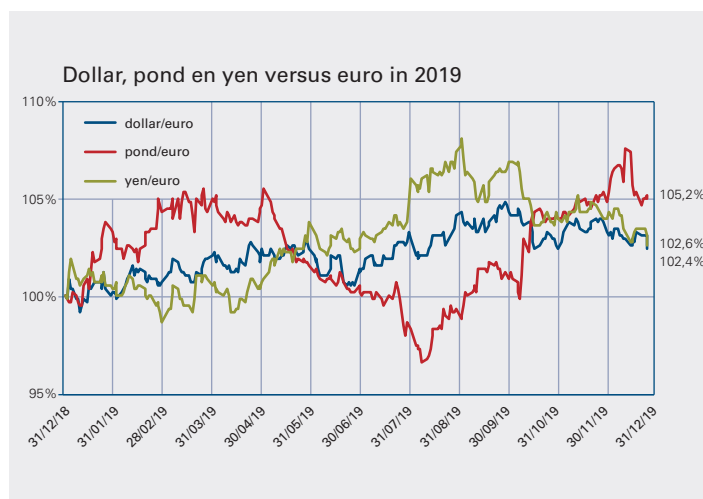
Valutarisico

Een deel van het vermogen van het Pensioenfonds is belegd in vreemde valuta. Hierdoor loopt het Pensioenfonds een valutarisico door het meer of minder waard worden van deze valuta's ten opzichte van de euro. Het Bestuur wil dit valutarisico voor ongeveer 50% afdekken. Dit is praktisch ingevuld door van de liquide beleggingen de belangrijkste valutaposities, zijnde de Amerikaanse dollar, Japanse yen en het Britse pond, voor 100% af te dekken. Onder de liquide beleggingen vallen de beursgenoteerde aandelen- en obligatieportefeuilles. Het valutarisico in de overige valuta's en in de illiquide portefeuille worden niet afgedekt.

Het totale valutarisico eind 2019 bedroeg afgerond 37% van het totaal belegd vermogen. Dit komt overeen met een bedrag van circa € 1.375 miljoen. Na afdekking resteert een ongedekte positie vreemde valuta-positie van € 767 miljoen. Dit komt overeen met ongeveer 20,7% van het totaal belegd vermogen en bestaat uit ongedekte posities van met name de Amerikaanse dollar in Private-Equity en Vastgoed en de valuta's van aandelen en obligaties in Emerging Markets. Hiermee is het Pensioenfonds vlakbij de grens van 20% gebleven zoals

die in de beheersmaatregel is vastgesteld voor het resterende valutarisico.

In de grafiek op deze pagina wordt de relatieve beweging van de Amerikaanse dollar, het Engelse pond en de Japanse yen getoond ten opzichte van de euro gedurende 2019. Hieruit blijkt dat de Japanse yen en de Amerikaanse dollar gedurende 2019 in waarde is gestegen ten opzichte van de euro. Het Engelse pond daarentegen, is in waarde gedaald ten opzichte van de euro.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Valutarisico	Beleid van het Pensioenfonds is om 50% van het aanwezige valutarisico in de portefeuille af te dekken	Het resterende valutarisico is na afdekking 20,7% van de totale portefeuille.	Per kwartaal wordt gemonitord of de afdekking van het valutarisico gedurende het kwartaal effectief heeft plaatsgevonden

Marktrisico

Dit is het risico dat het Pensioenfonds verlies leidt door bewegingen in de financiële markten. De belangrijkste geïdentificeerde

marktrisico's zijn het zakelijkewaardenrisico, het liquiditeitsrisico en het concentratierisico.

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Risico zakelijke waarden (bestaat uit aandelen, vastgoed en Private Equity).	De strategische beleggingsmix en de daarbij gedefinieerde bandbreedtes	De allocatie zakelijke waarden bedraagt 36,0% en daarmee is deze binnen de gestelde bandbreedtes	De strategische bandbreedtes worden door de custodian op dagbasis gemonitord
Liquiditeitsrisico	1% van het belegd vermogen aanhouden in cash, om vier maanden pensioenuitkeringen te kunnen betalen	Er zijn voldoende liquide beleggingen aanwezig, dan wel op korte termijn liquide te maken	Het bestuursbureau stelt maandelijks een cashflowprognose op om de hoogte van de liquide beleggingen te monitoren
Concentratierisico	In de portefeuille dienen geen materiële concentratierisico's te worden gelopen	Voldoende spreiding in de aard en kenmerken van beleggingen en/of tegenpartijen	Het bestuursbureau monitort dat met voldoende verschillende tegenpartijen wordt gehandeld ten aanzien van collateral

Zakelijkewaardenrisico

Het zakelijkewaardenrisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen in aandelen, Private Equity en vastgoed daalt. Het risico wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Het zakelijkewaardenrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische beleg-

gingsmix van het Pensioenfonds. Naast de strategische beleggingsmix, heeft het Pensioenfonds in de mandaten die zijn afgesloten met de externe vermogensbeheerders richtlijnen voor de sectoren, landen of tegenpartijen waarin mag worden belegd. Het zakelijkewaardenrisico is in 2019 vrijwel gelijk gebleven aan voorgaand jaar.

Liquiditeitsrisico

Er is een risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Liquide middelen kunnen nodig zijn als de pensioenuitkeringen de inkomsten aan pensioenpremie overstijgen. Vandaar dat het Bestuur, bij de vaststelling van de jaarlijkse normportefeuille, ervoor zorgt dat het overgrote deel van het vermogen belegd wordt in instrumenten die snel, en tegen een aanvaardbare prijs, liquide gemaakt kunnen worden. Dit betreffen vooral beursgenoteerde aandelen, obligaties en geldmarktfondsen.

Het overige deel, circa 18% van het vermogen, is belegd in meer illiquide beleggingscategorieën, zoals niet-beursgenoteerd

vastgoed, Private Equity, direct lending en hypotheeklen. Dit percentage is lager dan het door het Bestuur vastgestelde maximum van 23%. Deze beleggingen zijn minder snel van de hand te doen. Het Bestuur heeft bewust voor deze categorieën gekozen omdat de verwachting is dat met deze categorieën een hoger rendement kan worden behaald. Daarnaast draagt het bij aan een goede risicospreiding.

Ook bij het gebruik van afgeleide producten (derivaten) kan een aanzienlijk liquiditeitsrisico worden gelopen. Bij de keuze voor deze afgeleide producten wordt het liquiditeitsrisico zwaar meegewogen. Posities worden afgedekt door het geven, dan wel het verkrijgen, van onderpand.

Om alles goed te kunnen monitoren, wordt periodiek door het bestuursbureau een liquiditeitsprognose opgesteld waarbij onder andere rekening wordt gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies, en met uitgaven

zoals de pensioenuitkeringen en inkomende en uitgaande waardeoverdrachten. Het Bestuur wil voldoende cash beschikbaar hebben om de maandelijkse uitkeringen voor een periode van minimaal vier maanden te kunnen betalen.

Concentratierisico

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het Fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering of de financiële positie van een tegenpartij grote financiële gevolgen ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen en sectoren.

Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering. Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen, bepaalt het Bestuur de spreiding van de beleggingsportefeuille

jaarlijks in een normportefeuille waarin de beleggingsmix, voorzien van bandbreedtes, wordt vastgelegd. Deze normportefeuille is gebaseerd op het risicoprofiel van het Fonds en afgeleid uit de meest recente ALM-studie. Daarnaast streeft het Bestuur naar spreiding over voldoende tegenpartijen bij de handel in derivatentransacties. Op grond van een analyse heeft het Bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van bijzondere concentraties in de beleggingsportefeuille. Er hoeft daarom ook geen buffer voor het concentratierisico te worden aangehouden.

Uitbestedingsrisico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Uitbestedingsrisico	Het Fonds dient geen materieel uitbestedingsrisico te lopen	Contracten en service level agreements met uitvoerder en vermogensbeheerders	Het bestuursbureau monitort de uitvoeringsorganisaties, d.m.v. het uitvoeren van controles en eventuele audits

Het Fonds heeft een groot deel van zijn uitvoerende taken uitbesteed aan externe partijen, waaronder de pensioenuitvoering. Omdat het Pensioenfonds eindverantwoordelijk is voor de pensioenuitvoering, wordt de uitbesteding door het Bestuur periodiek getoetst. In dit kader heeft het Bestuur de uitvoeringsorganisatie opdracht gegeven de te volgen procedures te documenteren en een incidentenregistratie te voeren. In kwartaalrapportages wordt het Bestuur geïnformeerd over de operationele activiteiten. Belangrijkste aandachtspunten hierbij zijn de continuïteit, de integriteit en de kwaliteit van de uitbestede werkzaamheden. Daarnaast wordt jaarlijks door het Bestuur getoetst of het Fonds voldoende 'in control' is ten aanzien van de overige uitbestede processen. Deze beoordeling wordt door het bestuursbureau uitgevoerd aan de hand van dossieronderzoek, de afgesloten

contracten, de service level agreements, de rapportages en besprekingen met de externe partijen. Getoetst is in hoeverre aan alle eisen is voldaan. Het gaat om eisen die zijn vastgelegd in de wet- en regelgeving, de Guidance uitbesteding pensioenfonds van De Nederlandsche Bank (DNB), het door het Bestuur vastgestelde Bestuursbeleid Uitbesteding en de daarbij behorende checklist.

Voor 2019 is vastgesteld dat aan alle eisen wordt voldaan. Van de belangrijkste uitvoerders zijn de gecertificeerde ISAE 3402-rapporten opgevraagd en beoordeeld. Hierbij is ook specifiek gekeken naar de processen met betrekking tot IT-risico's. Deze certificering waarborgt dat de administratieve processen in opzet, bestaan en werking voldoen aan de gestelde kwaliteitseisen. Voor de continue monitoring van het uit-

bestedingsrisico heeft het Bestuur meerdere beheersmaatregelen getroffen. Naast de integrale risicorapportage per kwartaal worden de risico's rondom de uitbesteding van het vermogensbeheer gemonitord door de custodian en het bestuursbureau. De custodian controleert op dagbasis of de afspraken met discretionaire vermogensbeheerders worden nagekomen overeenkomstig de beleggingsrichtlijnen. Hieronder vallen het verzoek om af te zien van investeringen in ondernemingen die in strijd handelen met de UN Global Compact Principles, gesanctioneerde landen, de bij wet verboden clustermunitebedrijven. Sinds 2018 worden ook bedrijven uitgesloten die actief zijn in de tabakssector. Een uitzonde-

ring op het controlemodel op dagbasis door de custodian zijn de afspraken met betrekking tot de valutahedge. Deze vinden plaats op maandbasis.

Voor de monitoring van het uitbestedingsrisico rondom de pensioenuitvoering is er een controlemodel vastgesteld waarin de door het bestuursbureau uit te voeren controles met de uitvoerder zijn afgestemd. De controles rondom de pensioenuitvoering bestaan uit doorlopende controles, periodieke controles op bijvoorbeeld de uitkeringen en de premienota's en een jaarlijkse audit. Met deze controles wordt ernaar gestreefd een goed beeld te krijgen van de processen en interne controles bij de pensioenuitvoerder.

Operationeel risico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Operationeel risico	Het Fonds dient geen materieel operationeel risico te lopen	Er zijn voldoende beheersmaatregelen getroffen	Het bestuursbureau monitort de uitvoeringsorganisaties, d.m.v. het uitvoeren van controles

Als operationele risico's zijn onder andere benoemd: het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, de vertrouwelijkheid van gegevens, het verloren gaan van informatie, de kwaliteit van de medewerkers en de kwaliteit van de managementinformatie. Deze risico's worden door het Fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de medewerkers en de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken. Het bestuursbureau monitort de kwaliteit

van de uitbestede werkzaamheden en ontvangen rapportages en treedt met deze organisaties in overleg om, waar mogelijk, de kwaliteit te verbeteren. Op grond van een analyse heeft het Bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van belangrijke resterende operationele risico's, waardoor bij de berekening van het vereist eigen vermogen geen buffer voor het operationeel risico wordt aangehouden.

Juridisch risico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Juridisch risico	Het Fonds dient geen materieel juridisch risico te lopen	Voldoende juridische kennis intern aanwezig. Indien nodig wordt juridische expertise ingehuurd	De monitoring op juridische risico's vindt ad hoc plaats wanneer van toepassing

Het risico op aansprakelijkheid, de complexiteit van contracten en de wijzigingen in wet- en regelgeving zijn als belangrijkste juridische risico's geïdentificeerd. De af te sluiten contracten, inclusief de aansprake-

lijkeheidsclausules, worden intern juridisch getoetst. Indien nodig, bijvoorbeeld bij contracten waarop het buitenlands recht van toepassing is, wordt er externe juridische expertise ingehuurd. Ten aanzien van de

wijzigingen in wet- en regelgeving wordt er door het bestuursbureau periodiek nagegaan of het Fonds nog compliant is met alle wet- en regelgeving. Begin 2019 heeft het Fonds intern een toets uitgevoerd, waaruit ook geen bijzonderheden zijn gekomen.

Integriteitsrisico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Integriteitsrisico	Het Fonds dient geen materieel integriteitsrisico te lopen	Er is veel beleid rondom integriteit en jaarlijkse naleving wordt getoetst	De Compliance Officer monitort de naleving van de Gedragscode door het jaarlijks opvragen van Nalevingsverklaringen bij alle verbonden personen en het opvragen van nevenfuncties, relatiegeschenken, privé-beleggingstransacties bij de insiders

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van het Fonds wordt beïnvloed als gevolg van niet integere of onethische gedragingen van de organisatie, de medewerkers of de leiding van het Pensioenfonds. Het Bestuur hecht veel waarde aan het positief beïnvloeden van de cultuur, het gedrag en de motivatie van de medewerkers. Om dit te waarborgen heeft het Bestuur de volgende procedures vastgesteld:

- Integriteitsbeleid
- Compliance Program
- Gedragscode
- Klokkenluidersregeling
- Incidentenregeling en Regeling operationele voorvallen
- Interne klachten- en geschillenregeling

Deze procedures gelden als gedragslijn voor integer en ethisch gedrag van het Pensioenfonds en de betrokken medewerkers. Voor de jaarlijkse toetsing op de naleving hiervan heeft het Bestuur een externe en interne compliance officer. In het verslagjaar zijn geen overtredingen vastgesteld. De nevenfuncties van de bestuursleden zijn opgenomen in bijlage 3. Wat betreft de incidentenregeling hebben zich in 2019 geen incidenten voorgedaan. Wel is een aantal operationele voorvallen gemeld bij de interne compliance officer. Daar waar nodig zijn acties genomen om herhaling in de toekomst te voorkomen.

Bij de procedures van het Pensioenfonds is rekening gehouden met eventuele aanpassingen in de regelgeving, de 'Code Pensioenfonds' en het geactualiseerde 'Model Gedragscode van de Pensioenfederatie'. Ook bestuursleden worden aangemerkt als insiders. De status van insider betekent dat twee keer per jaar aan de externe compliance officer een opgave verstrekt moet worden van alle beleggingstransacties van de afgelopen periode. Beleggingen in fondsen hoeven niet te worden opgegeven.

Naast deze procedures heeft het Pensioenfonds in 2019 een volledige Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA) uitgevoerd, waarbij ook gekeken wordt naar de integriteit bij uitbestedingspartijen. In de wettelijk verplichte SIRA wordt worden zo objectief mogelijk de integriteitsrisico's beoordeeld. Hierbij wordt per risico gekeken wat de kans is dat het risico optreedt, wat de mogelijk financiële gevolgen zijn en wat de impact op reputatie is. Door middel van scenario's wordt uitgebreid stilgestaan bij mogelijke risico's rondom integriteit en belangenverstrengeling. Uit deze SIRA zijn geen scenario's naar voren gekomen waarbij het risico lager is dan de risicobereidheid van het Bestuur bij de betreffende scenario's. Er zijn geen aanvullende beheersmaatregelen nodig.

Kredietrisico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Kredietrisico	Tegenpartijen in vastrentende waarden, derivaten, collateral en cash dienen minimaal een BBB-rating te hebben, uitzondering zijn beleggingen in High Yield-obligaties.	De ratingafspraken zijn vastgelegd in de contracten met de vermogensbeheerders	De custodian monitort op dagbasis de rating van de verschillende beleggingen

Het kredietrisico betreft het risico dat partijen waarop het Pensioenfonds vorderingen heeft, hun verplichtingen niet nakomen. Daarom stelt het Bestuur limieten ten aanzien van de kredietwaardigheid en dient een bewuste spreiding over toegestane tegenpartijen te worden aangehouden. Dit geldt voor alle vermogenscategorieën.

Voor derivaten die buiten de beurzen om worden verhandeld, zijn strikte eisen gesteld voor onder andere de kwaliteit van het onderpand, de frequentie van verrekening en het aantal tegenpartijen. Deze afspraken zijn niet nodig voor derivaten die centraal gecleard worden. In dat geval worden de transacties via een centrale tegenpartij (CCP) afgewikkeld. Het doel van central clearing is het bevorderen van de financiële stabiliteit door het tegenpartijri-

sico te verlagen (want partijen hebben te maken met het kredietrisico van de CCP in plaats van dat van elkaar) en het verkleinen van de operationele rompslomp, evenals het vergroten van de transparantie en het standaardiseren van het beheerproces bij wanbetaling.

Als uitgangspunt bij beursgenoteerde beleggingen geldt dat in markten wordt belegd met betrouwbare clearing- en settlementsystemen om een mogelijk kredietrisico te vermijden.

Het Pensioenfonds beschikt over een derivatenhandboek waarin procedures en richtlijnen rond het gebruik van derivaten zijn vastgelegd. Het Pensioenfonds en de externe discretionaire vermogensbeheerders zijn gehouden deze richtlijnen te volgen.

Verzekeringstechnisch risico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Verzekeringstechnisch risico	Minimaliseren van het lang- en kortlevenrisico alsmede het risico van arbeidsongeschiktheid en toeslag door toepassing actuele informatie over overlevingskansen	Prognosetafel AG 2018 met startjaar 2020 is eind 2019 toegepast.	Voor de monitoring van het verzekeringstechnisch risico wordt gebruikgemaakt van een adviserend actuaris

De belangrijkste verzekeringstechnische of actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico:

- Het *langlevensrisico* is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Het langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Het Bestuur houdt hier rekening mee

door de pensioenverplichting te berekenen op basis van de actuele prognosetafels van het Actuarieel Genootschap (AG) en een correctiefactor daarop toe te passen. De pensioenverplichtingen zijn berekend op basis van de geactualiseerde prognosetafels AG 2018. Door toepassing van deze actuele informatie over overlevingskansen wordt het langlevensrisico voor het Pensioenfonds gemitigeerd.

- Het *overlijdensrisico* (ook wel kortleven-
risico) betekent dat het Pensioenfonds,
in geval van overlijden, mogelijk een part-
ner- en wezenpensioen moet toekennen
waarvoor door het Pensioenfonds geen
of onvoldoende voorzieningen zijn ge-
troffen. Dit risico wordt uitgedrukt in ri-
sico kapitalen.
- Het *arbeidsongeschiktheidsrisico* betreft
het risico dat het Pensioenfonds voor-
zieningen moet treffen voor premievrij-
stelling bij invaliditeit en het toekennen
van een arbeidsongeschiktheidspensio-
en. Voor dit risico wordt jaarlijks een
risicopremie in rekening gebracht dat
het arbeidsongeschiktheidsrisico dekt.
Het verschil tussen de risicopremie en
het resultaat op grond van de mutaties,
wordt verwerkt via het resultaat.
- Het *toeslagrisico* omvat het risico dat de
ambitie van het Bestuur om toeslagen
op pensioen toe te kennen onvoldoende

kan worden gerealiseerd. Uitdrukkelijk
geldt dat toeslagverlening voorwaarde-
lijk is. Het Bestuur hanteerde daarbij vol-
gens het reglement tot 1 juli 2015 een
voorwaardelijk toeslagbeleid met de am-
bitie om de pensioenen zo veel mogelijk
mee te laten groeien met de algemene
salarismaatregelen bij TNO. Vanaf 1 juli
2015 geldt als maatstaf voor de toeslag-
verlening de consumentenprijsindex af-
geleid. Bij een dekkings- of een reser-
vetekort wordt het toeslagrisico beperkt
door verlaging of het niet toekennen van
de toeslagen op grond van de wettelij-
ke toekomstbestendigheidstoets. Het
Bestuur heeft begin 2019 conform de
wet een toeslag kunnen verlenen om-
dat de beleidsdekkingsgraad ultimo 31
december 2018 boven de 110% lag. De
toeslag per 1 januari 2019 is uitgekomen
op 0,55%.

IT-risico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
IT-risico	Het Fonds dient geen materieel IT-risico te lopen	Er zijn voldoende beheers- maatregelen getroffen intern en bij uitvoerders	Het IT-risico bij de uitvoeringsorganisaties wordt gemonitord door het opvragen van de ISAE-beschrijving. Bij eventuele beperkingen in de ISAE wordt de opvolging hiervan specifiek gemonitord.

Er is een risico dat de uitvoerende werk-
zaamheden stagneren door calamiteiten
dan wel door uitval van personeel en ap-
paratuur. Om de continuïteit van de uitvoe-
ringsorganisatie te waarborgen, hanteert
het Bestuur voor de eigen automatisering
een calamiteitenplan opgesteld waarin een
uitwijkprocedure is opgenomen. De uitvoe-
ring van het vermogensbeheer en de pen-
sioenuitvoering zijn uitbesteed aan externe
partijen. Deze externe partijen beschikken
over adequate maatregelen rondom de be-
schikbaarheid en continuïteit van de auto-
matisering die onderdeel zijn van hun ISAE
3402-verklaring. De externe partij voor wat
betreft de pensioenuitvoering werkt gedu-
rende het hele jaar door volgens een Di-
saster Recovery Plan dat door een externe
partij worden getest. Het Fonds krijgt peri-
odiek inzage in de testresultaten.

In 2017 is het Pensioenfonds gestart met
het opstellen van een IT-beleid voor externe
partijen en in 2018 is dit IT-beleid vastge-
steld door het Bestuur. Met de belangrij-
ste externe partijen is het Pensioenfonds in
overleg getreden om vast te stellen of zij
kunnen voldoen aan de eisen uit het IT-be-
leid van het Pensioenfonds, betreffende
de IT-uitgangspunten, de IT-uitvoering en
de monitoring daarvan. Er is voor gekozen
om het IT-beleid, conform aanbeveling van
de Pensioenfederatie, op te stellen vanuit
de 5 A's. De vijf beleidscomponenten zijn:
Awareness (bewustzijn), Availability (be-
schikbaarheid), Access (toegang), Accuracy
(betrouwbaarheid) en Agility (aanpasbaar-
heid). In 2018 is er een begin gemaakt met
de implementatie van de monitoring van
het IT-beleid van de externe partijen. Deze
monitoring door middel van het ontvangen
van rapportages over het IT-beleid is in 2019
verder ingericht.

Omgevingsrisico

Risico	Risicogrens/beleid	Beheersmaatregelen 31 december 2019	Monitoring
Omgevingsrisico	Het Fonds dient geen materieel omgevingsrisico te lopen	Er zijn voldoende beheersmaatregelen getroffen	De monitoring op het omgevingsrisico vindt ad hoc plaats wanneer van toepassing

Als belangrijkste omgevingsrisico's zijn benoemd: de ontwikkeling van het deelnemersbestand, de afhankelijkheid van andere entiteiten, de concurrentiegevoeligheid en de gevoeligheid voor reputatieschade. Het Bestuur heeft ingeschat dat de gevoeligheid voor reputatieschade het voorname omgevingsrisico is. Om reputatie-

schade te voorkomen wordt er, naast het integriteitsbeleid, veel aandacht besteed aan communicatie. Het Pensioenfonds is zich ervan bewust dat het beeld dat het publiek heeft van de pensioensector als geheel, niet altijd door het Pensioenfonds kan worden beïnvloed.

Vereist eigen vermogen voor risico Pensioenfonds

Solvabiliteitsrisico

Het Bestuur heeft de zorg voor het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het belangrijkste risico voor het Pensioenfonds is dat er onvoldoende vermogen aanwezig is om op de korte en lange termijn aan de verplichtingen te kunnen voldoen. Dit risico wordt het solvabiliteitsrisico genoemd.

Het Bestuur volgt de ontwikkeling van de solvabiliteit nauwlettend. Wekelijks is aan het Bestuur gerapporteerd over de hoogte van de dekkingsgraad en ieder kwartaal analyseerde een adviesbureau hoe het solvabiliteitsrisico zich ten opzichte van het

herstelplan ontwikkelde met betrekking tot de kans op een dekkings- en reservetekort. Om het solvabiliteitsrisico te beheersen, moet het Pensioenfonds kapitaalbuffers aanhouden. De omvang van deze buffers wordt vastgesteld met de door De Nederlandsche Bank voorgeschreven solvabiliteitstoets (S toets). Deze toets is een wiskundig bewerkte som van de risico's en levert een percentage op dat moet worden opgeteld bij een dekkingsgraad van 100%. Hoe groter de risico's die een pensioenfonds loopt, des te groter het vereist

Risico (in duizenden euro's)	2019	2019 %	2018	2018 %
S1. Rente	62.302	1,8	108.014	3,6
S2. Aandelen	487.690	14,3	427.494	14,3
S3. Valuta	176.056	5,2	154.492	5,2
S4. Grondstoffen	0	0,0	0	0,0
S5. Krediet	205.868	6,0	161.627	5,4
S6. Verzekeringstechnisch	86.246	2,5	73.952	2,5
Diversificatie-effect	-341.770	-10,0	-317.4002	-10,6
Totale risico-opslag	676.393	19,8	608.177	20,4
Effect toerekenen naar totale vereiste dekkingsgraad	- 1.277	-0,7	- 1.153	-0,7
Totale risico-opslag	677.670	19,1	609.330	19,7

eigen vermogen. Diversificatie tussen de verschillende risico's onderling leidt vervolgens tot een reductie van het vereist eigen vermogen.

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen van het Pensioenfonds wordt rekening gehouden met onderstaande risicofactoren in de beleggingsportefeuille.

De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode waarbij is uitgegaan van de normportefeuille voor 2019 in de evenwichtssituatie. De liquiditeits- (S7), concentratie- (S8) en operationele risico's (S9) zijn buiten beschouwing gelaten, evenals het actief risico (S10).

De effecten S1 t/m S6 zijn gecombineerd aan de hand van een formule waarin rekening is gehouden met de correlatie tussen sommige risicocategorieën. Het totaal is daarom gecorrigeerd met een diversificatie-effect.

Het vereist eigen vermogen ofwel de risico-opslag voor het Pensioenfonds is eind 2019 uitgekomen op € 677,7 miljoen (2018: € 609,3 miljoen). Dit komt overeen met 19,1% van de voorziening pensioenverplichtingen voor rekening Pensioenfonds en deelnemers. Dat betekent dat de ver-

eiste dekkinggraad eind 2019 119,1% bedraagt.

Naast de vaststelling van het vereist eigen vermogen geldt een minimaal vereist eigen vermogen van 4,1% voor algemene risico's. Dat minimaal vereist eigen vermogen is eind 2019 uitgekomen op € 144,4 miljoen. De minimaal vereiste dekkinggraad is gelijk aan de voorziening pensioenverplichtingen, verhoogd met het minimaal vereist eigen vermogen en bedraagt daarom 104,1%. In 2018 was dat € 127,6 miljoen en 104,1%.

Vereist eigen vermogen voor risico deelnemer

De Nederlandsche Bank eist dat pensioenfondsen, naast de risico-opslag voor het vermogen voor rekening pensioenfonds, een buffer aanhouden voor het vermogen voor risico deelnemers. Dit buffervereiste is vastgesteld op 1%.

Eind 2019 bedroeg het vermogen in het kader van de regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en TOP in totaal € 127,7 miljoen.

De middelloonregeling voor risico van het Pensioenfonds, gecombineerd met de regeling voor risico deelnemers, geeft een vereist eigen vermogen van 19,1%.

Vaststelling overschot/tekort (in miljoenen euro's)	2019	2018
Vereist eigen vermogen (vereiste buffer)	677,7	609,3
Voorziening pensioenverplichtingen	3.417,9	2.980,7
Vereist pensioenvermogen	4.095,6	3.590,0
Aanwezig pensioenvermogen (Totaal activa -/- schulden)	3.703,1	3.295,4
Tekort	392,4	294,6

Vermogensbeheer

Het hoofddoel van het Pensioenfonds is het realiseren van de ambitie tegen een acceptabel risico voor de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en aangesloten werkgevers. Hiervoor dient een reëel langetermijnrendement op het belegd vermogen te worden behaald waarbij rekening wordt gehouden met maatschappelijk verantwoord beleggen. In deze paragraaf wordt het vermogensbeheer van het Fonds beschreven met daarbij de ontwikkelingen van 2019.

Beleggingsbeleid

Bij de totstandkoming van het beleggingsbeleid streeft het Bestuur van het Pensioenfonds naar een goede balans tussen risico, rendement en kosten. Hierbij wordt rekening gehouden met de opbouw van het deelnemersbestand, de vereiste solvabiliteit en de wenselijkheid van stabiele premies. De verhouding tussen kosten, rendement en risico is voor het Bestuur een belangrijk punt wat ieder jaar aandacht krijgt en in 2020 een speerpunt is.

Een aandachtspunt bij het beleggingsbeleid is het scenariodenken. In 2019 zijn drie scenario's uitgewerkt en doorgerekend. Er is gekeken hoe de normportefeuille zich gedraagt bij extreme scenario's. Tot slot speelt de maatschappelijke aanvaardbaarheid van beleggingen ook een belangrijke rol bij het Fonds.

In deze paragraaf wordt verder ingegaan op de beleggingsbeginselen en het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid met de ontwikkelingen in 2019. Vervolgens komen het tactische beleid en de normportefeuille van 2019 aan bod.

Beleggingsbeginselen

Het Pensioenfonds gaat in het beleggingsbeleid uit van randvoorwaarden die vastliggen in de 'Verklaring inzake de beleggingsbeginselen'. Onderdeel hiervan zijn de 'Investment Beliefs': de tien uitgangspunten waarop het beleggingsbeleid is gebaseerd. Jaarlijks worden, indien nodig, de beleggingsbeginselen geactualiseerd.

Maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid

De overtuiging dat Verantwoord beleggen bijdraagt aan de langetermijn doelstellingen van het Fonds, was al geborgd in de beleggingsstrategie van het Fonds en is in 2019 verder versterkt. Eind 2019 heeft het Bestuur namelijk een meerjarenplan voor het ESG-beleid vastgesteld, dat waar mogelijk aansluit op het beleid van de sponsor. Jaarlijks worden concrete stappen geïden-

tificeerd alsmede de stip op de horizon, zodat ook op de lange termijn het verschil gemaakt kan worden. Het ESG-beleid is gestoeld op de overtuiging dat verantwoord beleggen bijdraagt aan een duurzame samenleving en daarmee een stabiel en adequaat rendement op lange termijn.

Hieronder volgt een overzicht van de eerder behaalde resultaten en de specifieke acties van 2019. De behaalde resultaten en het ESG-beleid draagt het Fonds actief uit. Naast de rapportage in het jaarverslag worden op de site bij 'Nieuws' regelmatig updates gedeeld van de uitvoering van het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid met inzicht in de meest recente uitsluitingslijsten, het aantal bedrijven dat op de watchlist staat en het stewardship-beleid. Verder staan op de site bij 'Documenten' de Beleggingsbeginselen en het meerjarenplan van het ESG-beleid. Volgende stap is om in 2020 in het ESG-beleid invulling te geven aan het brede spoor van het 'Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen convenant pensioenfondsen' (IMVB-convenant), dat Pensioenfonds TNO eind 2018 heeft ondertekend. Dit convenant heeft tot doel om de situatie te verbeteren op een aantal maatschappelijke risicogebieden voor problemen die bedrijven niet alleen kunnen oplossen.

Bereikte resultaten ESG-beleid

Het ESG-beleid heeft in de afgelopen jaren geresulteerd in concrete acties, waar in 2019 extra verdieping of verbreding is aangebracht:

- Uitsluiting van bedrijven in de discretionaire mandaten die zich niet houden aan de 10 Global Compact Principles van de Verenigde Naties. Dit is een tiental internationaal geaccepteerde normen en waarden voor bedrijven op het gebied van mensenrechten, arbeidsomstandigheden, milieu, corruptiebestrijding en ethiek. Tevens sluit het Fonds staatsobligaties uit van landen aan wie door de Verenigde Naties en/of de Europese Unie sancties zijn opgelegd op basis van dit beleid. In 2019 is dit verder uitgebreid wat in 2020 resulteert in een hoger aantal uitsluitingen.
- ESG-aspecten (Environment, Social en Governance) zijn een criterium bij de selectie van managers.

- Bij alle nieuwe beleggingen in niet-beursgenoteerde aandelen is met de managers een clause afgesproken waarbij Pensioenfonds TNO het recht heeft om af te zien van onderliggende beleggingen als deze in strijd zijn met de uitgangspunten van het ESG-beleid van het Fonds.
- In beursgenoteerd vastgoed wordt alleen belegd als de managers de ESG-score laten meewegen in hun beleggingsbeslissing (apart criterium).
- Pensioenfonds TNO is lid van Eumedion en maakt via Eumedion gebruik van het stemrecht op de Nederlandse aandelen die direct op naam van het Pensioenfonds staan. In 2019, als onderdeel van het meerjarenplan voor het ESG-beleid, is besloten om dit uit te breiden naar alle Europese aandelen. Hiervoor wordt nog een stembeleid geformuleerd. Dit moet in 2020 vormkrijgen.
- ‘Best in class’: een deel van de beleggingen van het Fonds in de zogenaamde ‘opkomende markten’ is voorzien van een ESG-overlay. De nadruk ligt hierbij op het uitsluiten van bedrijven op grond van Governance-overwegingen.
- Het Fonds belegt niet in bedrijven die meer dan 5% van hun omzet halen uit de productie van tabak. Onder de definitie van tabak vallen tabak, sigaretten, sigaren, pijptabak, rookloze tabak en elektronische sigaretten. Daarbij wordt gekeken naar beursgenoteerde bedrijven die in de voornaamste Developed en Emerging Market aandelenindices zijn opgenomen. Onderdeel van het ESG-meerjarenplan is dat in 2020 wordt onderzocht of ook afgezien kan worden van beleggingen in ondernemingen die tabak verkopen.
- Nieuw in het meerjarenplan voor het ESG-beleid is de inzet van een impact-investering. Hieraan wordt invulling gegeven door in overleg met TNO te beleggen in één of meerdere Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties. Hier wordt in 2020 verdere invulling aangegeven. Op die manier wordt een bijdrage geleverd aan de oplossing van wereldwijde problemen als armoede, ongelijkheid en klimaatverandering.

Tot slot heeft het Fonds, net als in voorgaande jaren, meegedaan aan de benchmark die georganiseerd wordt door de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO). Deze vragenlijst wordt door de vijftig grootste Nederlandse pensioenfond-

sen, die samen verantwoordelijk zijn voor 92% van het totaal belegd vermogen van alle Nederlandse pensioenfondsen, ingevuld. Het Fonds is in 2019 van de 35e naar de 26e positie geklommen.

Normportefeuille en risico-inventarisatie

Het Bestuur stelt elk jaar het risicokader en de normportefeuille vast. Het Bestuur ziet, gebaseerd op de ALM-studie uit 2018 en de discussies gehouden tijdens de Bestuursworkshop op 1 en 2 november 2018, geen aanleiding om de risicohouding in 2019 ten opzichte van 2018 drastisch te wijzigen.

Qua samenstelling van de beleggingsportefeuille, heeft het Bestuur drie wijzigingsvoorstellen besproken: (a) een andere regioallocatie waarbij afbouw van Europese aandelen plaatsvindt ten gunste van aandelen Verenigde Staten, (b) omzetting van Nederlandse staatsobligaties naar swaps plus cash en (c) het beperken van het risico van de portefeuille door vermindering van het gewicht in aandelen. Uiteindelijk was de conclusie dat geen van deze voorstellen tot een wezenlijke verbetering van het rendementsrisicoprofiel zou leiden.

Het overzicht op de volgende pagina bevat de wegingen van de afzonderlijke beleggingscategorieën voor de normportefeuille 2019 met ingangsdatum 1 februari 2019. Voor vergelijkingsdoeleinden zijn tevens die van 2018 weergegeven. De wegingspercentages van de normportefeuille wijken echter in de regel af van die van de werkelijke portefeuille als gevolg van marktbevingen.

Met ingang van 1 februari 2018 wordt het liquide deel van de normportefeuille op jaarbasis geherbalanceerd; een studie heeft namelijk uitgewezen dat dit beter en goedkoper is dan te herbalanceren op kwartaalbasis. Rebalancing houdt in dat het vermogen wordt herverdeeld naar de initiele wegingspercentages van de normportefeuille ter voorkoming van het risico dat de actuele wegingen structureel afwijken van de normwegingen. De normportefeuille voorziet daarnaast in de mogelijkheid van tactisch beleid. Daarbij kunnen op basis van vooraf vastgestelde bandbreedtes verschuivingen tussen de beleggingscategorieën aan worden gebracht. Dit wordt in beginsel alleen toegepast om risico's te reduceren en een dergelijk besluit moet door het Bestuur

Normportefeuille 2019 versus 2018		2019	2018
Vastrentende waarden	62,5%		62,5%
Europese bedrijfsobligaties		25,0%	25,0%
Langlopende overheidsobligaties		12,1%	12,1%
Emerging markets debt		7,0%	7,0%
Direct Lending/Global High Yield (US en EU)		5,0%	5,0%
Woninghypotheken		7,5%	7,5%
Strategic Duration Overlay		5,9%	5,9%
Aandelen	25,5%		25,5%
Europa		5,8%	5,8%
Noord-Amerika		3,3%	4,3%
Emerging markets		4,8%	3,8%
Japan		1,2%	1,2%
Asia developed		1,6%	1,6%
World		8,8%	8,8%
Private Equity	5,6%		5,6%
Vastgoed	4,0%		4,0%
Liquiditeiten	2,4%		2,4%

worden genomen. Het beleggingsplan is in 2019 op basis van de normportefeuille aangepast. Verder zijn de bandbreedtes gewijzigd vanwege de nieuwe rentehedgestaffel. De nieuwe rentehedgestaffel wordt toegevoegd aan het eind van deze paragraaf op pagina 63. Het beleid met betrekking tot de valuta-afdekking en het beleid ten aanzien van tactische asset-allocatie zijn niet gewijzigd.

Rendement

In 2019 is het netto rendement van de totale beleggingsportefeuille van het Fonds, inclusief de overlaystructuren, uitgekomen op afgerond 14,0%. Het behaalde rendement is als volgt verdeeld over de verschillende beleggingscategorieën:

Overzicht beleggingsportefeuille (exclusief regelingen voor risico deelnemer)

Beleggingsportefeuille per categorie (bedragen in duizenden euro's)	Bedragen		In %	
	2019	2018	2019	2018
Vastgoed	183.976	146.951	5,0	4,4
Aandelen	904.788	714.762	24,4	21,6
Vastrentende waarden ⁷	2.327.143	2.225.020	62,8	67,4
Derivaten (per saldo)	137.345	50.501	3,7	1,5
Private Equity	256.972	182.975	6,9	5,5
Liquide middelen	31.749	26.086	0,8	0,8
Overige vorderingen	0	0	0,0	0,0
Kortlopende schulden	-134.615	-43.974	-3,6	-1,3
Totaal	3.707.358	3.302.321	100	100

⁷ Dit is inclusief het deel van het vermogen dat belegd is in woninghypotheken. Dit deel bedraagt eind 2019 circa € 274 miljoen.

Rendement Categorie	2019	2018
Vastgoed	14,3%	5,5%
Aandelen	25,5%	-7,5%
Vastrentende waarden	8,5%	1,1%
Private Equity	15,7%	8,9%
Woninghypotheken	7,0%	2,3%
Gemiddeld rendement	13,1%	-0,5%
Bijdrage Derivaten (per saldo)	0,9%	-0,7%
	14,0%	-1,2%

Overzicht rendement afgelopen vijf jaar (exclusief regelingen voor risico deelnemer) versus benchmark

Rendement in %	2019	2018	2017	2016	2015	5 jaarsgemiddelde
Pensioenfonds TNO	14,0%	-1,2%	3,8%	9,7%	2,6%	5,7%
Interne benchmark	14,4%	-1,0%	3,6%	9,5%	2,4%	5,7%

Vastgoed

De beleggingen in vastgoed bestaan uit beursgenoteerd en niet-beursgenoteerd vastgoed. Het Bestuur laat zich bij de invulling van de vastgoedportefeuille adviseren door Kempen Capital Management. Het relatieve vastgoedbelang is ultimo 2019 uitgekomen op 5,0% van het totaal belegd vermogen. Dit is een stijging van 0,5 procentpunt ten opzichte van ultimo 2018. Deze stijging komt door zowel nieuwe investeringen in zowel beursgenoteerd als in niet-beursgenoteerd vastgoed. Het rendement van de gehele vastgoedportefeuille is in 2019 uitgekomen op 14,3%.

Aandelen

De positie naar beursgenoteerde aandelen is eind 2019 uitgekomen op 24,4%, het rendement bedroeg 25,5%. Binnen de aandelenportefeuille werd het hoogste rendement behaald op Amerikaanse aandelen. Deze stegen met maar liefst circa 34%. Aandelen van bedrijven in de ontwikkelde landen in de Aziatische regio sloten de rij met een - niet onaantrekkelijk - resultaat van 21%.

Vastrentende waarden (inclusief woninghypotheken)

De obligatieportefeuille bestaat uit verschillende componenten met ieder hun eigen risicoprofiel, looptijd, regionale focus en valutaexposuur. In totaliteit bestond ultimo 2019, 62,8% van de beleggingsportefeuille

uit vastrentende waarden en is een rendement behaald van 8,5%. Het rendement van deze portefeuille is als volgt opgebouwd:

- Hoogwaardige langlopende Europese staatsobligaties rendeerden 10,0%.
- Europese bedrijfsobligaties hebben een rendement behaald van 5,5%.
- Obligaties in opkomende markten noteerden een verlies van 14,6%.
- De mandaten die beleggen in Europese en Amerikaanse bedrijfsobligaties met een lage rating, de zgn. High Yield-beleggingen, zijn uitgekomen op een gecombineerd resultaat van 12,3%.
- De beleggingen in niet-beursgenoteerde Europese bedrijfsobligaties met een lage rating, de Direct Lending portefeuilles, behaalden een resultaat van afgerond 7,0%.
- De beleggingen in Nederlandse woninghypotheken hebben 2019 afgesloten met een rendement van eveneens 7,0%.

Private Equity

Het Bestuur heeft als doel gesteld om de relatieve weging naar Private Equity te laten groeien naar 7,5% in de komende jaren. De verwachting is dat dit percentage in 2021 wordt bereikt. Om op dit niveau te komen, moet op jaarbasis ongeveer 50 miljoen euro aan nieuwe investeringen gedaan worden. In 2019 zijn daarom meerdere nieuwe Private Equity-managers aangesteld. De performance over 2019 is uit-

gekomen op 15,7%. De relatieve weging is uitgekomen op 6,9%. Het Bestuur laat zich voor de selectie, rapportage en monitoring van niet-beursgenoteerde aandelenbeleggingen adviseren door Wilshire.

Renteafdekking

Medio 2015 is de dynamische rentehedgestaffel geïntroduceerd. Hierbij is de renteafdekking afhankelijk van de stand van de 30-jaarsswaprente. Het beleid komt erop neer dat bij een hogere swaprente, het afdekkingspercentage ook hoger is. Voor wat betreft de implementatie van de rentehedgestaffel geldt het 'pas toe tenzij'-principe. Alleen indien er dwingende financieel-economische redenen zijn (monetair beleid, waarderingen, de economische cyclus) om de staffel niet toe te passen, zal van de staffel worden afgeweken. Verder is bepaald dat de renteafdekking niet mag worden verlaagd als de actuele dekkingsgraad minder dan 104,1% bedraagt (i.e. dekkingstekort).

In april 2019 heeft het Bestuur besloten om de rentehedgestaffel te evalueren. De uitkomst hiervan was dat de evenwichtsrente op een lager niveau ligt, te weten 3,5% in plaats van 5%. Bovendien is naar aanleiding van de analyse de bodem qua renteafdekking op te rekken van 20% naar 40%. De consequenties van de nieuwe staffel

zijn in een ALM-studie beoordeeld. De uitkomst hiervan is dat de nieuwe rentehedgestaffel nauwelijks invloed heeft op het rendement, terwijl de afname van het risico groter is. De ALM-studie bevestigt daarmee de invoering van de nieuwe staffel.

Dynamische rentestaffel

Nieuwe rentehedgestaffel op basis van 30-jaars swaprente

Renteniveau	Hedge percentage (o.b.v. swapcurve)
5,0%	100%
4,5%	100%
4,0%	100%
3,5%	100%
3,0%	90%
2,5%	80%
2,0%	70%
1,5%	60%
1,0%	50%
0,5%	40%
0,0%	40%

Actuariële paragraaf

Oordeel van de certificerend actuaris over de financiële positie

In zijn actuariële verklaring heeft de certificerend actuaris geoordeeld dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 en dat de beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds op balansdatum lager is dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

De vermogenspositie van het Fonds is dus niet voldoende omdat het aanwezige eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen (artikel 132 PW).

Actuariële analyse

In onderstaand overzicht is de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten opgenomen:

Actuariële analyse van het resultaat (in duizenden euro's)	2019	2018	2017
Wijziging rentetermijnstructuur	-449.737	-122.034	35.234
Beleggingsopbrengsten	458.743	-41.628	123.762
Premies	-12.574	-10.201	-13.716
Waardeoverdrachten	193	-256	-17
Kosten	0	0	0
Uitkeringen	13	-269	210
Sterfte	455	-354	-1.517
Arbeidsongeschiktheid	-167	1.797	58
Toeslagverlening	-16.285	-12.142	0
Wijziging actuariële grondslagen en methoden	-10.006	44.743	-8.747
Reguliere mutaties voorzieningen	-99	1.347	-3.732
Overige oorzaken	32	55	35
	-29.435	-138.942	131.570

In 2019 is een negatief resultaat behaald. Door de dalende rente in 2019 is een negatief resultaat ontstaan door de wijziging van de rentetermijnstructuur van - € 449.737. Wel is er een positief resultaat behaald op de beleggingen van € 458.744. Het effect

van de wijziging van de kostenvoorziening van 2,0% naar 2,3% had een negatieve bijdrage van - € 10.006. Ook de toeslagverlening leverde een negatieve bijdrage van - € 16.285. De overige actuariële resultaten waren voor 2019 beperkt.

Het overzicht van de diverse premies over 2019 is als volgt

Premies (in duizenden euro's)	2019	2018	2017
Feitelijke premie ¹⁾	50.427	49.331	46.308
Zuivere kostendekkende premie ²⁾	76.177	72.306	72.405
Gedempte kostendekkende premie ³⁾	45.189	44.578	42.548
Premiedekkingsgraad ⁴⁾	78,9%	81,7%	76,4%

1) Feitelijke premie

De feitelijke premie is de premie die het Fonds daadwerkelijk in 2019 van alle aangesloten ondernemingen heeft ontvangen. Pensioenfonds TNO heeft onder het nieuwe FTK gekozen voor het berekenen van de kostendekkende premie volgens de gedempte premiesystematiek, waarbij de kostendekkende premie wordt berekend aan de hand van het verwacht rendement minus de inflatie (2%). De feitelijke premie is niet samengesteld uit afzonderlijke componenten. Aan deze feitelijke premie is wel de voorwaarde verbonden dat deze tenminste gelijk is aan de gedempte kostendekkende premie, zodat de nieuwe pensioenopbouw, de benodigde risicopremies, uitvoeringskosten en de bufferopslag hieruit kunnen worden gefinancierd.

2) Zuivere kostendekkende premie

De zuivere kostendekkende premie ad € 76.177 is als volgt samengesteld:

Actuarieel benodigd	58.128
Bijdragen voor risico deelnemers	142
Risicopremies	3.929
Opslag in stand houden vereist vermogen	12.661
Opslag voor uitvoeringskosten	1.317

3) Gedempte kostendekkende premie

De gedempte kostendekkende premie voor 2019 is vastgesteld volgens de gedempte premiesystematiek, waarbij de kostendekkende premie wordt berekend aan de hand van het verwacht rendement minus de inflatie. De gedempte kostendekkende premie ad € 45.189 is als volgt samengesteld:

4) Premiedekkingsgraad

Actuarieel benodigd	23.378
Bijdragen voor risico deelnemers	142
Risicopremies	2.541
Opslag in stand houden vereist vermogen	5.289
Opslag voor uitvoeringskosten	1.317
Voorwaardelijke componenten	12.522

Pensioenfonds TNO baseert de feitelijke premie op de gedempte kostendekkende premie, omdat die meer stabiliteit geeft. De gedempte premie over 2019 bedroeg 17,5% exclusief de 0,3%-punt extra werkgeverspremie en de 0,4%-punt opslag voor de verbetering van de premiedekkingsgraad. In 2019 was de feitelijke pensioenpremie hoger dan de gedempte premie. Hiermee voldoet het Fonds aan de eisen van de Pensioenwet. De premiedekkingsgraad (de feitelijke premie gedeeld door de inkoop op markttrente) was voor 2019 78,9%. Dit betekent dat de premie in elk geval niet heeft bijgedragen aan herstel van de dekkingsgraad. Ter verbetering van de premiedekkingsgraad is per 1 januari 2018 besloten om de helft van de mogelijke verlaging van de premie die wordt veroorzaakt door de ophoging van de fiscale pensioenrichtleeftijd niet in de premie te verwerken.

De verhouding tussen de feitelijke premie € 50.427 en de gedempte premie € 45.189 is groter dan de verhouding tussen de feitelijke premie van 18,2% en gedempte premie 17,5%. Het verschil wordt veroorzaakt doordat de gedempte premie van 17,5% de ex-ante gedempte premie is waarbij in de kostenopslag géén rekening is gehouden met de vrijval uit de kostenvoorziening.

De premiedekkingsgraad wordt als volgt berekend:

Feitelijke premie	50.427	
Minus bedragen voor risico deelnemers	142	
Minus opslag voor uitvoeringskosten	1.317	
	48.968	(A)
Actuarieel benodigd (58.128 + 3.929)	62.057	(B)
Premiedekkingsgraad per 31 december 2019	A uitgedrukt in B	78,9%

Actuariële grondslagen

De kostenvoorziening moet toereikend zijn om de pensioenverplichtingen en de uitvoeringskosten af te dekken. Dit voor het geval dat de situatie zou ontstaan dat de sponsor weg zou vallen. Op advies van de adviserend actuaris is de kostenvoorziening

in 2019 onderzocht en dit zal de komende jaren worden herhaald. Met de huidige kostenvoorziening van 2% zit het Fonds aan de lage kant. Voor 2019 is op basis van het onderzoek een kostenvoorziening van 2,3% door het Bestuur vastgesteld.

Rijswijk, 11 juni 2020

Bestuur Stichting Pensioenfonds TNO

drs. Suzanne van Kooten
Voorzitter

Nancy Westerlaken MSc
Secretaris

We voelen ons verantwoordelijk voor het (toekomstige) inkomen van alle deelnemers en gezinnen die bij ons pensioen opbouwen. We nemen geen onnodige risico's. Het beleggingsbeleid is gericht op resultaat, zorgvuldigheid en zekerheid.

Life & Pension, maart 2019, 'De organisatie achter jouw pensioen'

Verantwoording en toezicht

Verantwoordingsorgaan

Oordeel Verantwoordingsorgaan 2019

Inleiding

In lijn met de Pensioenwet en de Code Pensioenfondsen heeft het Verantwoordingsorgaan (VO) als taak jaarlijks een oordeel te geven over het handelen van het Bestuur, over het door het Bestuur gevoerde beleid en over beleidskeuzes voor de toekomst met nadruk op de evenwichtigheid tussen de verschillende belanghebbenden.

Activiteiten en bronnen van oordeelsvorming

Het VO bestaat uit negen leden, waarvan drie leden de werknemers vertegenwoordigen, drie leden de werkgevers en drie leden de pensioengerechtigden. In 2019 heeft het VO 2 nieuwe leden gekregen: Bernard Bulder (werknemerslid vanaf 01/03/2019) en Conchita Chung (werkgeverslid vanaf 23/09/2019). Het VO heeft acht plenaire vergaderingen gehouden. Het overleg en de samenwerking binnen het VO was plezierig en constructief.

Het VO werkt met VO-commissies, die corresponderen met de bestaande bestuurscommissies, waarmee zij regelmatig kunnen overleggen.

Het overleg en de samenwerking van het VO met het pensioenfondsbestuur heeft een open karakter. Het voltallige VO heeft een tweetal overlegvergaderingen gehad met een delegatie van het Bestuur en de directie. Daarnaast heeft een tweetal overlegvergaderingen plaatsgevonden met de Raad van Toezicht. Voorts is op regelmatige

basis overleg gevoerd tussen de voorzitters van Bestuur en van het VO alsmede tussen het dagelijks Bestuur van het VO en de directie van het bestuursbureau.

Overige activiteiten in 2019

Het VO heeft in januari deelgenomen aan een door het Bestuur georganiseerde workshop over afschaffing van de doorsnee premie, samen met een brede vertegenwoordiging van de sociale partners en eTNOs. Het VO heeft in april met de accountant en de certificerend actuaris overlegd naar aanleiding van het jaarverslag 2018. Tevens heeft het VO een opleidingsdag gevolgd ter zelfevaluatie, bevordering van de eigen kennis en verbetering van eigen werkwijze.

Uitgebrachte adviezen, bevindingen en aanbevelingen

Het Verantwoordingsorgaan heeft 3 positieve adviezen uitgebracht, over het pensioenreglement 2019, over de premie 2020 en het communicatieplan 2019-2020. Bij deze beslissingen heeft door het Bestuur een evenwichtige belangenafweging plaatsgevonden.

De aanbevelingen van het VO zijn grotendeels overgenomen, met name die over een goede communicatie naar de doelgroepen. Tevens heeft het VO aandacht gevraagd voor het tijdig aanvragen van de adviezen.

Bij het formuleren van het oordeel heeft het VO gebruikgemaakt van onder andere het jaarverslag 2019, de rapportage van de adviserend, uitvoerend en certificerend actuarissen, het verslag van de accountant en het rapport van de Raad van Toezicht.

Bevindingen over beleid en uitvoering 2019

In 2019 heeft het Fonds een beleidsdekkingsgraad van 107% weten te realiseren; hoewel het effect van de zeer lage rente gedeeltelijk is gecompenseerd door de goede resultaten op de beleggingsportefeuille, is het niet mogelijk geweest te indexeren, maar is er ook geen korting aan de orde geweest. Het crisisplan is in de zomer, toen de beurzen tijdelijk omlaaggingen, in werking getreden en heeft goed gefunctioneerd.

Het Bestuur werkt met een jaarplan waarbij prioriteiten zijn opgesteld en de voortgang gerapporteerd wordt. Het VO constateert dat de meeste onderdelen concreet en meetbaar zijn geformuleerd. Dat is in lijn met een meerdere malen door het VO geformuleerd advies en vergroot de leesbaarheid van het document. Het VO vindt dit een positieve ontwikkeling.

De communicatie wordt volgens het nieuwe plan uitgevoerd. De leesbaarheid van het jaarverslag is in 2019 sterk verbeterd. Het VO vraagt aandacht voor het up-to-date houden van de website en voor een regelmatige communicatie naar alle doelgroepen, vooral in deze crisistijd. Het VO adviseert om, zoals vorig jaar, een lekenversie van het jaarverslag te publiceren.

Het VO is blij dat het Bestuur een nieuw, meer ambitieus ESG-beleid heeft geformuleerd en een concreet meerjarenplan heeft aangenomen. Het VO hoopt dat de geformuleerde “stippen op de horizon” zullen

worden vervangen door meer dwingende afspraken.

Het VO heeft geconstateerd dat de vermogensbeheerkosten gestegen zijn terwijl de pensioenuitvoeringskosten stabiel zijn gebleven. De relatie tussen de vermogensbeheerkosten en de behaalde resultaten ten opzichte van een geschikte benchmark blijft een aandachtspunt.

Aanbevelingen aan het Bestuur

2020 wordt een bijzonder jaar met vele onzekerheden door de coronacrisis maar ook vanwege nog onbekende consequenties van het regeerakkoord over een nieuw stelsel.

Een nieuw premiebeleid voor 2021-2025 moet geformuleerd worden, gebaseerd op de huidige uitgangspunten. Het VO blijft betrokken en adviseert net als de accountant om een uitgebreide ALM-studie te laten uitvoeren. Het beleggingsbeleid heeft immers implicaties voor het premiebeleid.

In het licht van de huidige crisis wordt de toekomst van het Fonds wellicht een meer actueel onderwerp. Het VO blijft graag bij de overwegingen van het Bestuur betrokken, samen met alle sociale partners.

Conclusie en oordeel

Het VO is van oordeel dat het Bestuur haar taken in 2019 op verantwoorde wijze heeft vervuld en dat, op basis van de beschikbare informatie, bij het gevoerde beleid en de beslissingen in 2019 een evenwichtige belangenafweging heeft plaatsgevonden.

Bestuursreactie

Het Bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan (VO) voor het uitgebrachte oordeel over het gevoerde beleid in 2019. Het Bestuur waardeert de positieve houding en de open dialoog tussen het VO en het Bestuur. De gesprekken met het VO waren constructief en effectief. Het Bestuur houdt graag het VO betrokken bij de toekomstige ontwikkelingen.

Het Bestuur is zich bewust dat de bijzondere omstandigheden waarin we als maatschappij en pensioenfonds verkeren en de drukke agenda in verband met het vaststel-

len van het nieuwe premiebeleid en het volgen van de ontwikkelingen in het kader van het nieuwe pensioenstelsel ook extra inzet, flexibiliteit en aandacht van het VO verlangt.

Het Bestuur wil het Verantwoordingsorgaan hartelijk danken voor zijn inzet en de grote betrokkenheid van zijn leden hetgeen ook alle vertrouwen geeft in een goede samenwerking in het nieuwe jaar. Een speciaal woord van dank aan de nieuwe leden, de heer Bulder en mevrouw Cchung voor hun inzet en betrokkenheid tijdens hun drukke inwerkperiode.

“Een meerjarenbeleid (voor ESG) is nodig om op lange termijn het verschil te kunnen maken.”

Iris Blankers (voorzitter van de Commissie ESG-beleid), Life & Pension, maart 2019, 'Beleggen met respect voor mens en milieu'

Raad van Toezicht

Samenvatting verslag van de Raad van Toezicht van Pensioenfonds TNO

Dit verslag kwam tot stand gedurende de COVID 19 crisis. De Raad van Toezicht heeft gedurende deze periode kunnen vaststellen dat alle geledingen van het Fonds op een adequate wijze hebben gereageerd en gefunctioneerd. In de communicatie met het Bestuur en het bestuursbureau, tijdens vergaderingen en in mailverkeer ervaart de raad een open en communicatieve cultuur bij het beschikbaar stellen van documentatie en het toelichten van achtergronden. Het Fonds heeft een grondige discussie gevoerd over een eventuele toekomst samen met enkele andere pensioenfondsen.

Hierbij heeft het Bestuur afgewogen of er kostenvoordelen zouden zijn, hoe de werkgever hier tegenover zou staan en of een samengaan eventuele continuïteitsproblemen zou kunnen overbruggen. In 2019 is een zeer uitgebreide risico-analyse uitgevoerd, waar alle facetten van het Fonds worden geraakt. Alle bestuurders zijn specifiek hiervoor geïnterviewd.

De toekomstige premiehoogte en bijbehorende regeling zullen in de loop van 2020 worden vastgesteld. Beleidswijzigingen, kaderstelling en uitvoeringsaspecten die hiermee samenhangen zijn aandachtspunten, in het bijzonder de acceptatie door het bestuur van de in 2021 te starten pensioenregeling.

Bestuursreactie

Het Bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het verslag van de Raad van Toezicht en dankt de Raad van Toezicht voor zijn inspanningen en werkzaamheden in het afgelopen jaar.

De verschillende punten, naar aanleiding van de aanbevelingen van de Raad van Toe-

zicht, zullen worden toegevoegd aan het jaarplan 2020 en daarbij zal worden aangegeven op welke wijze hieraan invulling gegeven zal worden en wanneer de afronding gepland staat.

Over de voortgang zal de Raad van Toezicht periodiek worden geïnformeerd.

*Een groot team zet zich in voor het
pensioen. Dat is niet vreemd.
Het gaat om veel geld, veel
verantwoordelijkheid met
zeer zorgvuldige processen.*

Life & Pension, maart 2019, 'De organisatie achter jouw pensioen'

Jaarrekening

We verwachten nog steeds dat het de komende jaren ook nog niet lukt om je pensioen volledig te kunnen indexeren. Voor een beleidsdekkingsgraad van circa 122% (de grens voor volledige indexatie) moet er financieel nog veel gebeuren. Daar zijn we realistisch in; we willen het niet rooskleuriger voorstellen dan dat het is.

Online nieuwsbericht Pensioenfonds TNO, 19 december 2019,

'Geen indexatie in 2020'

Balans

(na bestemming saldo; in duizenden euro's)

Activa	2019	2018
Beleggingen voor risico Pensioenfonds [1]		
Onroerende zaken	183.976	146.951
Aandelen	904.788	714.762
Vastrentende waarden	2.327.143	2.225.020
Derivaten	180.340	75.623
Overige beleggingen	256.972	182.975
	3.853.219	3.345.331
Beleggingen voor risico deelnemers [2]		
Onroerende zaken	5.759	5.153
Aandelen	41.330	32.691
Vastrentende waarden	77.387	73.757
Overige	3.221	3.705
	127.697	115.306
Vorderingen en overlopende activa [3]	795	331
Liquide middelen [4]	31.749	26.086
Totaal activa	4.013.460	3.487.054

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2019	2018
Reserves		
Fondsvermogen [5]	285.289	314.724
	285.289	314.724
Technische voorzieningen voor risico Pensioenfonds		
Technische voorziening pensioenverplichtingen [6]	3.417.833	2.980.655
Overgangsverplichtingen Levensloopregeling [7]	49	75
	3.417.882	2.980.730
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [8]	127.697	115.306
Derivaten [9]	42.995	25.122
Kortlopende schulden en overlopende passiva [10]	139.597	51.172
Totaal passiva	4.013.460	3.487.054

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro's)

	2019	2018
Beleggingsopbrengsten voor risico Pensioenfonds [11]		
Directe beleggingsopbrengsten	31.996	36.626
Indirecte beleggingsopbrengsten	427.894	-77.988
Kosten van vermogensbeheer	-8.180	-7.910
	451.710	-49.272
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [12]		
Indirecte beleggingsopbrengsten	19.240	1.265
	19.240	1.265
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [13]	57.528	54.380
Premiebijdragen voor risico deelnemers [14]	142	154
Saldo van overdrachten van rechten [15]	-840	2.853
Onttrekking beleggingen voor risico deelnemers [16]	-6.991	-6.073
Pensioenuitkeringen [17]	-97.543	-96.937
Mutatie overige voorzieningen [18]		
Pensioenopbouw	-67.645	-62.057
Indexering en overige toeslagen	-16.285	-12.142
Kanssystemen	502	1.337
Rentetoevoeging	7.033	7.644
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	97.556	96.668
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	806	765
Wijzigen marktrente	-449.737	-122.034
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	720	-3.109
Wijziging actuariële uitgangspunten	-10.006	44.743
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-122	1.298
	-437.178	-46.887

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2019	2018
Mutatie overgangsverplichtingen Levensloopregeling [19]	26	62
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [20]	-12.391	4.654
Herverzekering [21]	3	4
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [22]	-3.263	-3.289
Overige baten en lasten [23]	122	144
Saldo van baten en lasten	-29.435	-138.942
Bestemming van het saldo		
Fondsvermogen	-29.435	-138.942
	-29.435	-138.942

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro's)

	2019	2018
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	49.775	49.295
Afkopen regeling TOP, Netto Pensioen en Extra Pensioen	7.243	5.203
Overgenomen pensioenverplichtingen	1.978	6.796
Overige	174	355
	59.170	61.649
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-97.589	-96.932
Overgedragen pensioenverplichtingen	-3.384	-3.830
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-3.068	-3.320
Overige	-3	-51
	-104.044	-104.133
Totaal pensioenactiviteiten	-44.874	-42.484
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Verkopen en aflossingen beleggingen	2.123.691	1.895.779
Directe beleggingsopbrengsten	31.996	36.626
	2.155.687	1.932.405
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-2.095.170	-1.888.715
Kosten van vermogensbeheer	-9.980	-7.885
	-2.105.150	-1.896.600
	50.537	35.805
Mutatie liquide middelen	5.663	-6.679
Saldo liquide middelen 1 januari	26.086	32.765
Saldo liquide middelen 31 december	31.749	26.086

Grondslagen

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

Het Fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41150258.

Het Bestuur heeft op 11 juni 2020 de jaarrekening opgemaakt.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 boek 2 BW vereist dat het Bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren, die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen, die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Saldering activa en passiva

De activa en passiva worden gesaldeerd als netto bedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen.

De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Grondslagen voor de waardering

De pensioenbeleggingen en technische voorzieningen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige vorderingen, overlopende activa en schulden worden in eerste instantie gewaardeerd op basis van actuele waarde. Indien dit niet mogelijk is worden ze gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. De baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben.

Valuta

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden euro's tenzij anders vermeld. Activa en passiva in vreemde valuta zijn tegen de ultimo van het verslagjaar geldende koersen omgerekend in euro's. Daarbij wordt rekening gehouden met eventuele termijncontracten in vreemde valuta. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Valutaverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Vastgoed

Het direct vastgoed is gewaardeerd op de actuele waarde, gebaseerd op onafhankelijke externe taxaties, welke eenmaal in de vijf jaar worden gehouden. Het indirect vastgoed is eveneens gewaardeerd op actuele waarde tegen geldende beurskoersen. Indien geen beursnotering voor handen is, wordt zoveel mogelijk de actuele waarde gebaseerd op het evenredig deel van de netto vermogenswaarde van het vastgoed dat getoetst wordt door de externe accountants.

Aandelen, obligaties, Private Equity en hedge funds

Deze worden gewaardeerd op actuele waarde. De actuele waarde is de beurswaarde ultimo van het jaar. Bij de waardering van Private Equity wordt, indien beurswaardering ontbreekt, zoveel mogelijk de actuele waarde gebaseerd op het evenredig deel van de netto vermogenswaarde van de Private Equity, hetgeen getoetst wordt door de externe accountants.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen. De waarde van de derivaten is opgenomen onder de pensioenbeleggingen (tenzij een schuld) en de resultaten van de derivaten zijn opgenomen onder de indirecte beleggingsopbrengsten.

Voorziening pensioenverplichtingen

De actuele waarde van de voorziening pensioenverplichtingen wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2019. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het Bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen wordt tevens rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid. Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen:

Intrest

De rentetermijnstructuur ultimo 2019 zoals gepubliceerd door DNB.

Sterfte

Prognosetafel AG2018 (startjaar 2020) met toepassing van fondsspecifieke ervaringssterfte op basis van een externe maatstaf gebaseerd op economische klassen.

Gehuwdheid

Vóór de pensioendatum wordt gereserveerd op basis van het onbepaalde partnersysteem, met leeftijdsafhankelijke huwelijksfrequenties. Na pensioendatum wordt gereserveerd op basis van het bepaalde partnersysteem.

Slotuitkering

De opslag in het kader van slotuitkeringen bedraagt 0,4%. Deze opslag is alleen van toepassing op het levenslang ouderdomspensioen.

Uitkeringen

De uitkeringen worden continu betaalbaar verondersteld.

Leeftijden

Leeftijden worden in jaren en maanden nauwkeurig vastgesteld.

Leeftijdsverschil

Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op 2,5 jaar gesteld (man ouder dan vrouw).

Kosten

In de voorziening voor risico fonds is een kostenvoorziening begrepen van 2% van de net-tovoorziening.

Overgangsverplichtingen levensloopregeling

In verband met de invoering van de levensloopregeling zijn overgangsregelingen getroffen voor medewerkers in dienst voor 1 januari 2006 en geboren op of na 1 januari 1950 en voor 1 maart 1957, die voor het Pensioenfonds uit de hiervoor bestemde voorziening worden voldaan. De contante waarde van deze verplichtingen is actuarieel bepaald en als voorzie-ning opgenomen.

Verplichting Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP) en Extra Pensioen

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers uit de Regeling Extra Pen-sioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen. Vanaf 2012 worden er geen premies meer gestort in de regeling TOP, dit is een gesloten regeling. Op 1 januari 2012 is er voor de deelnemers een vrijwillige regeling geïntroduceerd, te weten de Rege-ling Extra Pensioen. Het betreft een regeling voor rekening en risico van de deelnemers, waarbij een kapitaal kan worden opgebouwd voor een extra pensioen. Vanaf 1 januari 2015 kunnen deelnemers met een pensioengevend inkomen boven de aftoppingsgrens (2019: € 107.593) gebruikmaken van de Netto Pensioenregeling. Het betreft een vrijwillige regeling voor rekening en risico van de deelnemers, waarbij een netto kapitaal kan worden opge-bouwd voor een netto pensioen.

Het vrijgekomen kapitaal van de regeling TOP kan worden gebruikt voor de inkoop van een tijdelijk ouderdomspensioen, dan wel een levenslang ouderdomspensioen. Voor de inkoop van een tijdelijk ouderdomspensioen gelden aangepaste tarieven waarover periodiek door het Bestuur wordt besloten. Voor de inkoop van een levenslang ouderdomspensioen gel-den de reguliere actuariële tarieven. Ook bestaat de mogelijkheid om bij de aanwending van het kapitaal voor een andere pensioenuitvoerder te kiezen (shopmogelijkheid).

Grondslagen voor de resultaatbepaling

In de staat van baten en lasten worden de baten en lasten opgenomen die aan het boekjaar kunnen worden toegerekend. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de re-kening van baten en lasten opgenomen onder aftrek van de kosten voor het vermogens-beheer. De opbrengsten van de beleggingen tijdelijk ouderdomspensioen worden geheel toegerekend aan de verplichtingen tijdelijk ouderdomspensioen.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Dit houdt in dat alle ont-vangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Toelichting op de balans

(in duizenden euro's)

Activa

[1] Beleggingen voor risico Pensioenfonds

Categorie	Stand ultimo 2018	Aankopen/ Verstrekingen	Verkopen aflossingen	Indirecte beleggings resultaten	Stand ultimo 2019
Onroerende zaken					
Directe vastgoedbeleggingen	3.950	0	0	0	3.950
Indirecte vastgoedbeleggingen	143.001	36.548	-19.108	19.585	180.026
	146.951	36.548	-19.108	19.585	183.976
Aandelen					
Aandelen beleggingsfondsen	714.762	104.210	-95.280	181.096	904.788
	714.762	104.210	-95.280	181.096	904.788
Vastrentende waarden					
Vastrentende beleggingsfondsen	2.225.020	1.855.542	-1.897.005	143.586	2.327.143
	2.225.020	1.855.542	-1.897.005	143.586	2.327.143
Derivaten					
Rentederivaten	49.099	7.609	-93	76.262	132.877
Valutaderivaten	1.402	28.779	0	-25.713	4.468
	50.501	36.388	-93	50.549	137.345
Overige beleggingen					
Private Equity	182.975	62.482	-21.563	33.078	256.972
	182.975	62.482	-21.563	33.078	256.972
Totaal beleggingen voor risico Pensioenfonds	3.320.209	2.095.170	-2.033.049	427.894	3.810.224
Derivaten opgenomen onder kortlopende schulden en overige passiva	25.122				42.995
Totaal beleggingen voor risico Pensioenfonds activa zijde	3.345.331				3.853.219

Direct vastgoed

Dit betreft het kantoorpand te Rijswijk, dat deels door andere pensioenfondsen wordt gehuurd. Huurcontracten zijn aangegaan voor 5 jaar. Het pand is voor het laatst in 2016 getaxeed.

Vastgoed

In de waardering van het vastgoed is ook een post liquide middelen opgenomen van € 0,6 miljoen.

Aandelen

In de waardering van de aandelen is ook een post liquide middelen opgenomen van € 2,4 miljoen.

Vastrentende waarden

In de waardering van de vastrentende waarden is ook een post liquide middelen opgenomen van € 3,8 miljoen en een post overige vorderingen van € 1,1 miljoen.

Derivaten

In de waardering van de derivaten is ook een post overige vorderingen opgenomen van € 0,04 miljoen.

Rentederivaten

Het betreft een 36-tal contracten met een looptijd tussen de 1 en 50 jaar.

Verpanding

Het Fonds heeft eind 2019 evenals in 2018, geen securities lending toegepast. Bij het afsluiten van derivaten contracten wordt onderpand gevraagd of gegeven. Dit kan zowel worden gegeven in stukken als in cash. Van de totale obligatieportefeuille is per 31 december 2019 € 18,3 mln. (2018: € 15,6 mln.) uitgegeven als onderpand. Het totale bedrag aan ontvangen onderpand per 31 december 2019 bedraagt € 85,5 mln. (2018: € 49,9 mln.). Hiervan is € 85,4 mln. (2018: € 42,6 mln.) ontvangen als cash collateral. Dit bedrag is zowel opgenomen in de post obligatieportefeuille, als in de post kortlopende schulden. De € 0,2 mln. (2018: € 7,3 mln) onderpand die is ontvangen in stukken, is niet opgenomen op de balans. Als ontvangen collateral in stukken worden alleen hoogwaardige Europese staatsobligaties geaccepteerd.

Ultimo 2019	Directe marktnotering	Afgeleide marktnotering	Overige waardering- methoden	Totaal
Onroerende zaken	79.520	0	104.456	183.976
Aandelen	904.768	0	20	904.788
Vastrentende waarden	2.020.383	273.617	33.143	2.327.143
Derivaten	0	137.345	0	137.345
Private Equity	0	0	256.972	256.972
Overige	-102.866	0	0	-102.866
	2.901.805	410.962	394.591	3.707.358

De totale beleggingen in bovenstaande levelindeling sluit niet aan bij de Totale beleggingen van het verloopoverzicht. Het verschil wordt veroorzaakt door de post Overige, die bestaat uit de kortlopende vorderingen en schulden en de liquide middelen met betrekking tot de beleggingen.

Ultimo 2018	Directe marktnotering	Afgeleide marktnotering	Overige waardering- methoden	Totaal
Onroerende zaken	65.727	0	81.224	146.951
Aandelen	714.509	0	253	714.762
Vastrentende waarden	1.969.049	255.777	194	2.225.020
Derivaten	0	50.501	0	50.501
Private Equity	0	0	182.975	182.975
Overige	-17.887	0	0	-17.887
	2.731.398	306.278	264.646	3.302.322

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Categorie	Stand ultimo 2018	Stortingen	Onttrekkingen	Indirecte beleggings resultaten	Stand ultimo 2019
Onroerende zaken					
Vastgoed beleggingsfondsen	5.153	394	-699	911	5.759
	5.153	394	-699	911	5.759
Aandelen					
Aandelen beleggingsfondsen	32.691	3.529	-4.547	9.657	41.330
	32.691	3.529	-4.547	9.657	41.330
Vastrentende waarden					
Vastrentende beleggingsfondsen	73.757	11.209	-16.204	8.625	77.387
	73.757	11.209	-16.204	8.625	77.387
Overige					
Liquiditeitenfondsen	3.705	22.159	-22.690	47	3.221
	3.705	22.159	-22.690	47	3.221
Totaal beleggingen voor risico deelnemers	115.306	37.291	-44.140	19.240	127.697

De aankopen en de verkopen bevatten ook switches tussen de beleggingscategoriën. De omvang van deze switches is € 37.149. De zuivere stortingen in en onttrekkingen uit de regeling zijn € 142 respectievelijk € 7.259.

	2019		2018	
[3] Vorderingen en overlopende activa				
Vorderingen op aangesloten ondernemingen	745		234	
Afrekening servicekosten	11		58	
Vooruitbetaalde bedragen volgend boekjaar	39		38	
Overige	4		4	
Lopende intrest en nog te ontvangen dividend				
Banken	-4		-3	
Totaal vorderingen en overlopende activa	795		331	
[4] Liquide middelen				
Depotbanken	28.538		22.407	
ING Bank N.V.	3.211		3.679	
	31.749		26.086	
De liquide middelen zijn ter vrije beschikking van het Fonds.				
Reserves				
[5] Fondsvermogen				
Stand per 1 januari	314.724		453.666	
Saldobestemming boekjaar	-29.435		-138.942	
Stand per 31 december	285.289		314.724	
Totaal eigen vermogen	285.289		314.724	
<i>Het minimaal vereist vermogen bedraagt</i>	<i>3.689.944</i>	<i>104,1%</i>	<i>3.223.658</i>	<i>104,1%</i>
<i>Het vereist vermogen bedraagt</i>	<i>4.223.248</i>	<i>119,1%</i>	<i>3.705.366</i>	<i>119,7%</i>
<i>De dekkingsgraad is</i>		<i>108,0%</i>		<i>110,2%</i>
<i>De beleidsdekkingsgraad is</i>		<i>107,1%</i>		<i>114,0%</i>
De dekkingsgraad is vastgesteld als het totaal eigen vermogen gedeeld door de totale technische voorzieningen				

**Technische voorzieningen voor risico
Pensioenfonds**

[6] Technische voorziening pensioenverplichtingen

	2019	2018
Stand per 1 januari	2.980.655	2.933.768
Het verloop van de voorziening is als volgt:		
Pensioenopbouw	67.645	62.057
Indexering en overige toeslagen	16.285	12.142
Kanssystemen	-502	-1.337
Rentetoevoeging	-7.033	-7.644
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-97.556	-96.668
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-806	-765
Wijzigen marktrente	449.737	122.034
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-720	3.109
Wijziging actuariële uitgangspunten	10.006	-44.743
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	122	-1.298
Stand per 31 december	3.417.833	2.980.655

De duratie van de voorziening bedraagt 18,9
(2018: 17,9).

[7] Overige technische voorziening

Overgangsverplichtingen Levensloopregeling

Stand per 1 januari	75	137
Mutatie	-26	-62
	49	75

Totaal technische voorzieningen

3.417.882 **2.980.730**

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt
samengesteld:

Actieven	1.071.090	895.130
Gewezen deelnemers	906.505	736.621
Pensioengerechtigden	1.434.161	1.343.140
Overig	6.126	5.839
	3.417.882	2.980.730

	2019	2018
[8] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stand per 1 januari	115.306	119.960
Stortingen	142	154
Onttrekkingen	-6.991	-6.073
Rendement	19.240	1.265
Stand per 31 december	127.697	115.306
[9] Negatieve derivaten		
Derivaten	42.995	25.122
	42.995	25.122
[10] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Schulden inzake beleggingen (onderpand derivaten)	134.615	42.758
Belastingen en sociale premies	2.153	2.198
Vakantiedagen en salarissen	153	147
Kosten vermogensbeheer	1.242	3.042
Schulden aan aangesloten ondernemingen	330	137
Schulden inzake pensioenuitvoerings- en administratiekosten	135	130
Vooruit ontvangen bedragen volgend boekjaar	190	1.972
Overige schulden	779	788
	139.597	51.172
In de post Schulden inzake beleggingen is € 85,4 mln. ontvangen als cash collateral. Dit bedrag is zowel opgenomen in de post Vastrentende waarden, als in de post Kortlopende schulden.		

Niet in de balans opgenomen direct opeisbare verplichtingen

Per 31 december 2019 heeft het Fonds openstaande direct opeisbare verplichtingen inzake:

1. Deelname in private equityfondsen voor een bedrag van € 191 mln. (2018: € 186 mln.).
2. Deelname in vastgoedfondsen voor een bedrag van € 13 mln. (2018: € 36 mln.).
3. Deelname in direct lendingfondsen voor een bedrag van € 127 mln. (2018: € 0 mln.).

Gebeurtenissen na balansdatum

Eind 2019 stak het coronavirus voor het eerst de kop op in China. In maart 2020 kreeg het ook stevige voet aan de grond in Europa en daarmee in Nederland. Om het virus in te dammen en de gezondheid van mensen te beschermen, hebben veel landen drastische maatregelen moeten nemen. Deze maatregelen raken het dagelijks leven van alle mensen.

De uitbraak van het coronavirus heeft ook economische gevolgen. Zowel grote als kleine bedrijven worden hard geraakt door deze crisis. De onzekerheid die dat met zich meebrengt, heeft gevolgen voor de financiële markt en daarmee voor de financiële positie van pensioenfondsen. Met name aandelenkoersen en high yield obligaties daalden daardoor fors in waarde. Deze dalingen hebben ook Stichting Pensioenfonds TNO aanzienlijk geraakt. Onze actuele dekkinggraad is daardoor fors gedaald, echter tot een niveau dat boven de kritische dekkinggraad ligt. Het bestuur volgt de ontwikkelingen in en rond de portefeuille nauwgezet.

Het effect van de crisis rondom het coronavirus is niet te isoleren. We kunnen wel bekijken wat er met de dekkinggraad van

het Pensioenfonds is gebeurd. Eind februari 2020 werd die nog nauwelijks geraakt door de coronacrisis. De dekkinggraad van het Fonds was toen 100,7% en de beleidsdekkinggraad 102,3%. Bij het vaststellen van de jaarrekening is de crisis nog niet ten einde. De dekkinggraad eind mei 2020 bedraagt 96,4%. Hoewel de coronacrisis niet de enige oorzaak van deze daling van 4,3%-punt hoeft te zijn, geeft dit wel een indicatie van de financiële impact op het Pensioenfonds gedurende deze periode.

Op dit moment is niet betrouwbaar in te schatten hoe lang het coronavirus zal doorzetten en welke impact dat heeft op de langere termijn. Stichting Pensioenfonds TNO heeft naar aanleiding van het COVID-19 virus diverse mitigerende maatregelen genomen en gepland gericht op de continuïteit van de operationele activiteiten inclusief de uitbestedingspartijen.

De continuïteit van de activiteiten van Stichting Pensioenfonds TNO is niet in het geding. De aanwezige liquide middelen en de beschikbaar te stellen liquide middelen uit de liquide beleggingen zijn toereikend om aan alle lopende verplichtingen te voldoen voor minimaal 12 maanden na datering van deze jaarrekening.

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro's)

Baten en lasten

	2019	2018
[11] Beleggingsopbrengsten voor risico Pensioenfondsen		
Directe beleggingsopbrengsten		
Onroerende zaken	2.806	2.075
Aandelen	3.053	2.996
Vastrentende waarden	26.512	29.552
Derivaten	-245	2.148
Banken	-139	-154
Waardeoverdrachten	3	1
Overig	6	8
Totaal directe beleggingsopbrengsten	31.996	36.626
Indirecte beleggingsopbrengsten		
Onroerende zaken	19.585	3.624
Aandelen	181.096	-60.290
Vastrentende waarden	143.586	-8.518
Derivaten	50.549	-26.226
Overige beleggingen	33.078	13.422
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	427.894	-77.988
Kosten van vermogensbeheer		
Vastgoed	-85	-124
Aandelen	-432	-393
Vastrentende waarden	-3.312	-3.257
Derivaten	-399	-344
Overige beleggingen	0	-1
Overige vermogensbeheerkosten	-3.952	-3.791
De transactiekosten zijn gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. De transactiekosten kunnen niet betrouwbaar worden vastgesteld, omdat deze verrekend zijn in de aan- en verkoopprijzen		
Totaal kosten vermogensbeheer	-8.180	-7.910
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico Pensioenfondsen	451.710	-49.272

	2019	2018
[12] Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers		
Indirecte beleggingsopbrengsten		
Onroerende zaken	911	231
Aandelen	9.657	-823
Vastrentende waarden	8.625	1.832
Overige beleggingen	47	25
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	19.240	1.265
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	19.240	1.265
[13] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
Pensioenpremie werkgevers	33.523	32.785
Pensioenpremie werknemers	16.762	16.392
Inkoopsommen	3.398	5.160
Inkoopsommen TOP	3.845	43
	57.528	54.380
Feitelijke premie	50.427	49.331
Kostendeekkende premie	76.177	72.306
Gedempte kostendeekkende premie	45.189	44.578
De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
Actuarieel benodigd	62.057	58.504
Bijdragen voor risico deelnemers	142	154
Opslag in stand houden vereist vermogen	12.661	12.287
Opslag voor uitvoeringskosten	1.317	1.361
	76.177	72.306
De gedempte kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
Actuarieel benodigd	25.919	25.411
Bijdragen voor risico deelnemers	142	154
Opslag in stand houden vereist vermogen	5.289	5.336
Opslag voor uitvoeringskosten	1.317	1.361
Voorwaardelijke componenten	12.522	12.316
	45.189	44.578

De feitelijke premie is niet samengesteld uit afzonderlijke componenten. Aan deze feitelijke premie is wel de voorwaarde verbonden dat deze ten minste gelijk is aan de gedempte kostendeekkende premie, zodat de nieuwe pensioenopbouw, de benodigde risicopremies, uitvoeringskosten en de bufferopslag hieruit kunnen worden gefinancierd. De feitelijke premie moet ten minste gelijk zijn aan de gedempte kostendeekkende premie. Aan deze eis is voor 2019 voldaan.

[14] Bijdragen voor risico deelnemers

Bijdragen Extra Pensioen	142	154
--------------------------	------------	------------

[15] Saldo van overdrachten van rechten

Overgenomen pensioenverplichtingen	1.978	6.796
Overgedragen pensioenverplichtingen	-2.818	-3.943
	-840	2.853

[16] Onttrekking beleggingen voor risico deelnemers

Onttrekking vanwege inkoop rechten	-6.749	-5.607
Onttrekking vanwege overgedragen rechten	-143	-360
Onttrekking vanwege overlijden	-99	-106
	-6.991	-6.073

[17] Pensioenuitkeringen

Pensioenen

Ouderdomspensioen	-79.698	-79.217
Partnerpensioen	-16.667	-16.624
Wezenpensioen	-142	-149
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-684	-609

Subtotaal	-97.191	-96.599
------------------	----------------	----------------

Andere uitkeringen

Afkoopsommen	-14	-21
Overige	-338	-317
Subtotaal	-352	-338

Totaal pensioenuitkeringen	-97.543	-96.937
-----------------------------------	----------------	----------------

	2019	2018
[18] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen		
Pensioenopbouw	-67.645	-62.057
Indexering en overige toeslagen	-16.285	-12.142
Kanssystemen	502	1.337
Rentetoevoeging	7.033	7.644
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	97.556	96.668
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	806	765
Wijzigen marktrente	-449.737	-122.034
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	720	-3.109
Wijziging actuariële uitgangspunten	-10.006	44.743
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-122	1.298
	-437.178	-46.887
[19] Mutatie overgangsverplichtingen Levensloopregeling		
Onttrekking levensloop	26	62
	26	62
[20] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stortingen	-142	-154
Onttrekkingen	6.991	6.073
Rendement	-19.240	-1.265
	-12.391	4.654
[21] Herverzekering		
Premies herverzekering	0	0
Uitkeringen uit herverzekering	3	4
	3	4

	2019	2018
[22] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Personeelskosten	-1.248	-1.238
Administratie	-1.271	-1.290
Projectkosten	-282	-187
Kosten Bestuur	-452	-419
Huisvestingskosten	-134	-130
Contributies en bijdragen	-261	-263
Advieskosten	-70	-104
Actuaris	-151	-187
Automatisering en technische bedrijfsmiddelen	-60	-85
Communicatiekosten	-172	-169
Accountantscontrole van de jaarrekening	-77	-73
Overige kosten	-145	-129
	-4.323	-4.274
Kosten intern vermogensbeheer	1.060	985
Totaal Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-3.263	-3.289
Deloitte heeft € 77.000 aan honorarium ten behoeve van de controle van de jaarrekening, als bedoeld in artikel 2:382 lid a BW, ten laste van het Fonds gebracht.		
[23] Overige baten en lasten		
Vrijval overlijden	99	106
Fondsbijdrage levensloopregeling	-3	-13
Overige	26	51
Totaal Overige baten en lasten	122	144
Saldo van baten en lasten	-29.435	-138.942

Accountantskosten

Deloitte heeft € 77.000 aan honorarium ten behoeve van de controle van de jaarrekening, als bedoeld in artikel 2:382 lid a BW, ten laste van het Fonds gebracht.

Bezoldiging bestuursleden

De gepensioneerde bestuursleden van Stichting Pensioenfonds TNO hebben in 2019 een bezoldiging ontvangen van € 9.000 per persoon. Voor de door de overige bestuursleden (werkgevers en werknemers) gemaakte uren is een vaste vergoeding aan de werkgevers betaald. De salarissom inclusief vakantietoelage, 13e maand en sociale lasten van de directie bedroeg € 367.000 (2018: € 367.000).

Personeel

Gedurende het boekjaar 2019 had Stichting Pensioenfonds TNO 8,8 fte's in dienst (2018: 8,3).

Verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen van het Fonds, de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het Fonds op basis van de voorwaarden in het pensioenreglement.

Niet uit de balans blijvende verplichtingen

Er zijn meerjarige contracten met de vermogensbeheerder en de administrateur afgesloten. Het contract met de administrateur is jaarlijks opzegbaar en het contract met de vermogensbeheerder is op ieder moment opzegbaar.

Resultaatbestemming

Statutaire bepaling omtrent de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de resultaatbestemming.

Resultaat verdeling

Het Bestuur heeft besloten het resultaat over het boekjaar 2019 als volgt te verdelen:

(in duizenden euro's)

Fondsvermogen

2019

-29.435

-29.435

2018

-138.942

-138.942

Actuariële analyse van het saldo

Wijziging rentetermijnstructuur

-449.737

-122.034

Beleggingsopbrengsten

458.743

-41.628

Premies

-12.574

-10.201

Waardeoverdrachten

193

-256

Kosten

0

0

Uitkeringen

13

-269

Sterfte

455

-354

Arbeidsongeschiktheid

-167

1.797

Toeslagverlening

-16.285

-12.142

Wijziging actuariële grondslagen en methoden

-10.165

44.743

Reguliere mutaties voorzieningen

60

1.347

Overige oorzaken

29

55

-29.435

-138.942

Risicoparagraaf

(bedragen in duizenden euro's)

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna wordt een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd. Conform de berekeningen van het vereist eigen vermogen in het Actuarieel Rapport is de risicoparagraaf gebaseerd op basis van het doorkijkbeginsel (lookthrough-principe). In de risicoparagraaf worden de afzonderlijke risico's van het vereist eigen vermogen gerelateerd aan de voorziening voor risico Fonds. Er wordt getoetst op basis van het vereist eigen vermogen gebaseerd op de strategische verdeling. De impact van de afzonderlijke risico's wordt tevens getoond voor het feitelijk vereist eigen vermogen omdat de vereiste dekkinggraad op basis van de feitelijke verdeling in het nieuwe FTK onder andere een belangrijke rol speelt bij de kortetermijnrisicohouding van het Fonds.

In deze risicoparagraaf worden de beleggingscategorieën toegelicht op lookthrough basis. In de balans worden de beleggingen meer op mandaatbasis gepresenteerd. Hierdoor sluiten de totalen per categorie in de Risicoparagraaf niet aan op de totalen volgens de balans. Een belangrijke verschuiving is de beleggingen in vastgoed aandelen, welke in de Risicoparagraaf worden meegenomen als Vastgoed en in de balans als Aandelen.

Solvabiliteitsrisico

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna wordt een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico dat het Fonds loopt is het risico dat het niet over genoeg solvabiliteit beschikt. Indien het Fonds niet solvabel is, bestaat het risico dat het Fonds de premie moet verhogen of dat een beperkte of geen toeslagverlening kan plaatsvinden voor (delen van) het deelnemersbestand. In het uiterste geval dient het Fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Hoe solvabel het Pensioenfonds is, wordt getoetst aan de hand van de beleidsdekkinggraad. De beleidsdekkinggraad wordt berekend als de twaalfmaands voortschrijdend gemiddelde dekkinggraad. Hoeveel eigen vermogen het Fonds aan dient te houden gegeven de financiële risico's die het loopt (na afdekking) op de balans, komt tot uitdrukking in de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets. Onder het huidige FTK geldt hierbij dat de vereiste dekkinggraad op basis van de strategische verdeling afgezet wordt tegen de beleidsdekkinggraad om te bepalen of het Pensioenfonds in een tekort situatie verkeert.

De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en de S10. Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2019 van 119,1% en 2018 van 119,7%.

	€	2019 %	€	2018 %
Renterisico (S1)	62.302	1,8	108.014	3,6
Zakelijke waarden risico (S2)	487.690	14,3	427.494	14,3
Valutarisico (S3)	176.056	5,2	154.492	5,2
Grondstoffenrisico (S4)	0	0,0	0	0,0
Kredietrisico (S5)	205.868	6,0	161.627	5,4
Verzekeringstechnisch risico (S6)	86.246	2,5	73.952	2,5
Diversificatie-effect	-341.770	-10,0	-317.402	-10,6
Vereist eigen vermogen	676.393	19,8	608.177	20,4
Effect toerekenen naar totale vereiste dekkinggraad	1.277	-0,7	1.153	-0,7
	677.669	19,1	609.330	19,7
Aanwezige dekkinggraad		108,0		110,2
Beleidsdekkinggraad		107,1		114,0
Minimaal vereiste dekkinggraad		104,1		104,1
Vereiste dekkinggraad		119,1		119,7

De beleidsdekkinggraad van het Pensioenfonds is per 31 december 2019 lager dan de vereiste dekkinggraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het Pensioenfonds in een tekort verkeert. In boekjaar 2019 bedraagt de beleidsdekkinggraad 107,1%. Afgezet tegen de beleidsdekkinggraad van 2018 van 114,0%, is de beleidsdekkinggraad gedaald met 6,9%.

In het FTK worden ook nog overige risicocategorieën benoemd, te weten: liquiditeitsrisico (S7), concentratierisico (S8), operationeel risico (S9) en actief beheer risico (S10). Het Bestuur heeft ingeschat dat deze risico's door het Fonds adequaat worden beheerst en verwacht hier geen materiële risico's te lopen. Derhalve worden bij de berekening van het VEV voor deze beroepscategorieën geen buffers aangehouden.

Onderstaande specificatie van het belegd vermogen wordt in het verdere verloop van deze risicoparaagraaf gebruikt om de risico nader te kwantificeren.

	€	2019 %	€	2018 %
Vastgoed	212.912	5,8	168.939	5,1
Aandelen	865.441	23,3	684.915	20,7
Vastrentende waarden	2.324.568	62,7	2.216.229	67,1
Derivaten (per saldo)	141.892	3,8	55.413	1,7
Private Equity	257.194	6,9	182.968	5,5
Liquide middelen	24.388	0,7	17.873	0,5
Overige vorderingen	15.578	0,4	16.100	0,5
Kortlopende schulden	-134.615	-3,5	-40.115	-1,1
	3.707.358	100,0	3.302.322	100,0

Renterisico

Het renterisico wordt veroorzaakt, doordat de rentegevoeligheid van de verplichtingen afwijkt van de rentegevoeligheid van de beleggingen. Het Pensioenfonds kent een langere looptijd voor pensioenverplichtingen dan voor de looptijd van de beleggingen. Onderstaande duratiecijfers geven meer inzicht.

Duratie van de vastrentende waarden (inclusief rentederivaten) 12,0 (2018: 10,1) Duratie van de pensioenverplichtingen 18,9 (2018: 17,9)

Voor de vaststelling van het renterisico bij het vereist eigen vermogen worden de kasstromen van de rentegevoelige beleggingen afgezet tegen de kasstromen van de voorziening pensioenverplichtingen. Vervolgens worden beide kasstromen afgezet tegen door DNB bepaalde renteschokken die per looptijd verschillen. Op basis van deze renteschokken kan de impact op de technische voorziening en de impact op alle rentegevoelige beleggingen worden berekend. Overeenkomstig kan een afdekkingspercentage worden berekend. Rentegevoeligheid is één van de belangrijkste factoren bij de bepaling van de (strategische) assetallocatie van de portefeuille.

Derivaten

Met behulp van deze derivaten wordt het strategisch afdekkingspercentage vorm gegeven. Strategisch dekt het Fonds volgens het beleggingsmandaat 40% (2018: 40%) van het renterisico van haar verplichtingen af.

Hoogte buffer

Op basis van de vereist eigen vermogen berekeningen bedraagt de buffer voor het feitelijk renterisico 69.931 (2,0%) en voor het strategisch renterisico 62.302 (1,8%).

Aandelen en vastgoed

Het Pensioenfonds loopt het risico dat haar beleggingen in aandelen, vastgoed en hedgefonds en private equity in waarde dalen. In het beleggingsbeleid wordt met dergelijke risico's rekening gehouden door ondermeer een toepassing van voldoende spreiding in de beleggingsportefeuille naar categorieën, markten en dergelijke. De volatiliteit van de marktwaarden (prijrisico's) van beleggingen wordt periodiek geëvalueerd en kan leiden tot bijstellingen in het vermogensbeheer. In onderstaande tabel wordt de verdeling naar de verschillende aandelen en vastgoed categorieën getoond.

	€	2019 %	€	2018 %
<i>Verdeling vastgoed per categorie:</i>				
Beursgenoteerd vastgoed	202.239	95,0	160.741	95,1
Niet-beursgenoteerd vastgoed	10.673	5,0	8.198	4,9
	212.912	100,0	168.939	100,0
<i>Verdeling aandelen per categorie:</i>				
Ontwikkelde markten (Mature markets)	695.786	80,4	551.017	80,5
Opkomende markten (Emerging markets)	169.655	19,6	133.897	19,5
	865.441	100,0	684.914	100,0

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch aandelen- en vastgoedrisico rekening gehouden met de door DNB voorgeschreven schokken die variëren overeenkomstig de risicograad van het type belegging. De buffer voor het feitelijk aandelen- en vastgoedrisico bedraagt 431.197 (12,6%) en voor het strategisch aandelen- en vastgoedrisico 487.690 (14,3%).

Valutarisico

Het valutarisico wordt veroorzaakt, doordat de verplichtingen van het Pensioenfonds in euro's luiden terwijl een gedeelte van de beleggingen van het Pensioenfonds in andere valuta luiden. Het Pensioenfonds loopt het risico dat haar buitenlandse beleggingen dalen in waarde als gevolg van valutakoersontwikkelingen. Het Pensioenfonds kiest er daarom voor om (een gedeelte) van zijn buitenlandse valuta's af te dekken. Zonder afdekking van valutarisico loopt het Pensioenfonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door meer dan 100% van het risico af te dekken loopt het Fonds risico bij een stijging van vreemde valuta ten opzichte van de euro.

Het valutarisico wordt berekend aan de hand van een scenario waarbij wordt uitgegaan van een waardedaling van de beleggingen in vreemde valuta in ontwikkelde landen van 20% en van de beleggingen in vreemde valuta in opkomende markten van 35%. Het valutarisico is het totale negatieve effect op de waarde van alle beleggingen als gevolg van dit scenario.

Afdekking van het valutarisico vindt plaats via derivatencontracten.

	€	2019 %	€	2018 %
<i>Totaal beleggingen naar valuta voor afdekking met derivaten</i>				
Euro	2.332.394	62,9	2.082.198	63,1
Amerikaanse dollar	719.671	19,4	643.951	19,5
Britse pound sterling	88.842	2,4	73.851	2,2
Japanse yen	75.330	2,0	58.454	1,8
Overige valuta	491.121	13,2	443.868	13,4
	3.707.358	100,0	3.302.322	100,0
<i>Totaal beleggingen naar valuta na afdekking met derivaten</i>				
Euro	2.940.187	79,3	2.682.498	81,2
Amerikaanse dollar	228.374	6,2	197.614	6,0
Britse pound sterling	3.861	0,1	3.046	0,1
Japanse yen	7.886	0,2	7.099	0,2
Overige valuta	527.050	14,2	412.065	12,5
	3.707.358	100,0	3.302.322	100,0

Derivaten

Ter afdekking van de valutarisico's op de effectenportefeuille zijn er door de vermogensbeheerders valutatermijntransacties afgesloten. De post valutatermijntransacties bestaat uit de volgende transacties, omgerekend in euro per 31 december 2019:

(in duizenden euro's)	Aankoop transacties	Verkoop transacties	Uiterlijke einddatum
Amerikaanse dollar	396.136	-391.565	04-03-2020
Britse pound sterling	71.514	-72.430	04-03-2020
Japanse yen	69.719	-68.682	04-03-2020
	537.369	-532.677	

Strategisch dekt het Fonds 100% van haar liquide beleggingen in Amerikaanse dollar, Britse pound sterling en Japanse yen af.

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch valuta risico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 20% voor valuta in ontwikkelde landen en van 35% voor valuta in opkomende markten die berekend wordt op de niet-euro beleggingen na afdekking. De buffer voor het feitelijk valuta risico bedraagt 173.198 (5,1%) en voor het strategisch valuta risico 176.056 (5,2%).

Kredietrisico

Het Pensioenfonds loopt het risico dat één of meerdere van haar tegenpartijen niet aan de voorafgesproken betalingen kan voldoen. Bij de berekening van het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de partijen, waarin belegd wordt, tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze creditspread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid (risicovrij) tot uitkering zal komen. Het kredietrisico verbonden aan derivatentransacties wordt beheerst door het afsluiten van standaardovereenkomsten met tegenpartijen, het beoordelen van de kredietwaardigheid van tegenpartijen, het spreiden van het transactievolume over verschillende tegenpartijen, het eisen van voldoende onderpand en een adequate monitoring met betrekking tot de gestelde eisen inzake het onderpand.

Het kredietrisico binnen de vastrentende waarden portefeuille kan naast de creditspread eveneens gemeten worden aan de hand van de ratingverdeling van de rentegevoelige beleggingsportefeuille. Deze ratingverdeling wordt afgegeven door een kredietbeoordelaar. Voor de hypotheekportefeuille is geen creditrating beschikbaar, deze wordt bepaald op basis van een met DNB afgestemd model. Een Europese AAA-rating impliceert dat de vastrentende waarden belegging geen kredietrisico loopt. Daarentegen worden beleggingen die geclassificeerd staan onder 'lager dan BBB' als zeer risicovol beschouwd. Cash wordt als kredietrisicovrij beschouwd. Beleggingen die geen rating ontvangen worden als risicovol beschouwd.

	€	2019 %	€	2018 %
<i>Rating vastrentende waarden</i>				
AAA	589.833	25,4	576.080	26,0
AA	388.671	16,7	398.149	18,0
A	399.347	17,2	412.094	18,6
BBB	248.386	10,7	277.613	12,5
Lager dan BBB	313.616	13,5	215.740	9,7
Geen rating	384.715	16,5	336.553	15,2
	2.324.568	100,0	2.216.229	100,0

	€	2019 %	€	2018 %
<i>Verdeling vastrentende waarden naar looptijd</i>				
Resterende looptijd tot 1 jaar	405.800	17,5	308.123	13,9
Resterende looptijd tussen de 1 en 5 jaar	479.814	20,6	524.516	23,7
Resterende looptijd tussen de 5 en 10 jaar	522.075	22,5	539.438	24,3
Resterende looptijd tussen de 10 en 20 jaar	268.480	11,5	230.419	10,4
Resterende looptijd ≥ 20 jaar	648.399	27,9	613.733	27,7
	2.324.568	100,0	2.216.229	100,0

Hoogte buffer

Binnen de berekening van het standaardmodel wordt een kredietrisico becijferd conform de ratingverdeling van de vastrentende waardenportefeuille. Naar mate de rating slechter wordt neemt de te hanteren buffer toe. Voor de Europese staatsobligaties met een AAA-rating, wordt er geen buffervermogen aangehouden. Afgaande op de hierboven genoemde ratingverdeling resulteert dit in een buffer voor het feitelijk kredietrisico van 177.205 (5,2%) en voor het strategisch kredietrisico van 205.868 (6,0%).

Verzekeringstechnisch risico

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevensrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

Hoogte buffer

De buffer voor het feitelijk verzekeringstechnisch risico bedraagt 86.246 (2,5%) en voor het strategisch verzekeringstechnisch risico 86.246 (2,5%).

Concentratierisico

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen.

De spreiding van de portefeuille is in de toelichting op de balans nader toegelicht. Ook "grote posten" zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd.

	€	2019 %	€	2018 %
Vastgoed				
<i>Verdeling onroerende zaken per sector:</i>				
Kantoren	16.022	7,5	13.948	8,3
Winkels en woningen	42.793	20,1	25.638	15,2
Participaties in vastgoed beleggingsfondsen	154.097	72,4	129.353	76,5
	212.912	100,0	168.939	100,0
<i>Verdeling onroerende zaken per regio:</i>				
Europa	129.913	61,0	93.265	55,2
Noord-Amerika	58.781	27,6	52.720	31,2
Pacific	14.259	6,7	13.549	8,0
Azië	9.053	4,3	8.887	5,3
Overige	906	0,4	518	0,3
	212.912	100,0	168.939	100,0

Aandelen en Private Equity

Verdeling aandelen per regio:

	€	2019 %	€	2018 %
Europa	355.962	31,7	263.377	30,3
Noord-Amerika	467.336	41,6	365.192	42,1
Pacific	143.564	12,8	112.090	12,9
Azië	111.558	9,9	89.342	10,3
Overige	44.215	4,0	37.882	4,4
	1.122.635	100,0	867.883	100,0

Grote posten: aandelen van eenzelfde uitgevende instelling groter dan 10% van de totale beleggingen in aandelen

Vanguard Investment Series PLC - SRI European Stock	210.688	24,3	161.019	23,5
Vanguard Inst. Index Fund	116.365	13,4	97.519	14,2
Vanguard Emerging Markets Stock Index Fund	104.023	12,0	77.578	11,3

Vastrentende waarden

Verdeling vastrentende waarden per regio:

	€	2019 %	€	2018 %
Europa	1.609.627	69,2	1.481.045	66,8
Noord-Amerika	199.231	8,6	215.069	9,7
Pacific	26.423	1,1	39.999	1,8
Azië	60.566	2,6	53.382	2,4
Overige	428.721	18,5	426.734	19,3
	2.324.568	100,0	2.216.229	100,0

Grote posten: vastrentende waarden van eenzelfde uitgevende instelling groter dan 5% van de totale beleggingen in vastrentende waarden

Staatsobligaties Nederland	358.605	15,4	332.874	15,0
Institutional Cash Series PLC - Euro	361.793	15,6	296.080	13,4
DMF Hypotheken	273.617	11,8	255.777	11,5
Staatsobligaties Frankrijk	189.975	8,2	164.170	7,4
Neuberger Berman Emerging Markets Debt	179.766	7,7	154.549	7,0

Effect toerekenen naar totale vereiste dekkingsgraad

Om van de vereiste dekkingsgraad voor risico Fonds te geraken tot de vereiste dekkingsgraad dient een aanpassing van 0,6%-punt toegevoegd te worden op basis van de feitelijke verdeling en een aanpassing van 0,7%-punt op basis van de strategische verdeling. Deze aanpassingen dienen gemaakt te worden omdat het Fonds een technische voorziening voor risico deelnemers heeft.

Er zijn geen beleggingen uitgeleend en er zijn geen beleggingen in de aan het Fonds verbonden ondernemingen.

We hebben bij het tevredenheids-onderzoek van 2018 gemerkt dat het onvoldoende bekend is hoe je je pensioen kunt aanvullen. We hebben daarom een korte, eenvoudige animatie gemaakt waarin we uitleggen hoe je pensioen opbouwt en hoe je je pensioen kunt aanvullen.

Online nieuwsbericht Pensioenfonds TNO, 'Zo kun je je pensioen aanvullen',

24 maart 2019

Overige gegevens

Resultaatbestemming

Statutaire bepalingen omtrent
de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen
over de resultaatbestemming.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Hiervoor wordt verwezen naar de opgenomen
verklaring op pagina 113.

Verklaringen

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds TNO te Rijswijk is aan Aon Nederland cv de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2019.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds TNO, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie. Omdat Aon Nederland cv beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Aon Nederland cv wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de

beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 12.750.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 850.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;

- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel bezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds TNO is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Coronacrisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Rotterdam, 26 juni 2020

*Drs. M. van de Velde, AAG
verbonden aan Aon Nederland cv*

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het Bestuur van Stichting Pensioenfonds TNO

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2019

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds TNO te Rijswijk gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds TNO op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. De balans per 31 december 2019.
2. De staat van baten en lasten over 2019.
3. De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening".

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds TNO zoals vereist in de Wet toezicht accountants-organisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de

jaarrekening als geheel bepaald op € 17 miljoen. De materialiteit is gebaseerd op 0,5% van de som van het aanwezige stichtingskapitaal en reserves en de technische voorzieningen. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de organen belast met governance overeengekomen dat wij aan de organen belast met governance tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 850.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Stichting Pensioenfonds TNO heeft de uitvoering van de financiële administratie, pensioenadministratie en het vermogensbeheer uitbesteed aan uitvoeringsorganisaties. De financiële informatie die ontvangen wordt van deze uitvoeringsorganisaties over administratieve basisgegevens die resulteren in de technische voorzieningen, premiebijdragen, uitkeringen, beleggingen en beleggingsresultaten zijn opgenomen in de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds TNO.

Wij hebben gebruik gemaakt van een andere accountant bij de controle van de financiële informatie over de beleggingen en beleggingsresultaten die ontvangen is van de uitvoeringsorganisatie. Gegeven onze verantwoordelijkheid voor het oordeel bij de jaarrekening zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controlewerkzaamheden door de andere accountant. Wij hebben de andere accountant instructies gestuurd over de te volgen controleaanpak, de te hanteren materialiteit en de attentiepunten. Wij hebben de rapportage van de andere accountant geëvalueerd en aanvullend eigen werkzaamheden uitgevoerd

waaronder aansluiting van de gecontroleerde vermogensbeheerrapportage met de financiële administratie en de jaarrekening.

Door bovengenoemde werkzaamheden bij de uitvoeringsorganisatie, gecombineerd met aanvullende werkzaamheden op niveau van het pensioenfonds, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de financiële informatie van Stichting Pensioenfonds TNO verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de organen belast met governance gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

- **Financiële positie en de gevoeligheden ten aanzien van de waardering van de technische voorzieningen**

De technische voorziening waar onder begrepen de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds betreft de belangrijkste verplichting in de balans van Stichting Pensioenfonds TNO en vormt één van de belangrijkste componenten voor de berekening van de actuele dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad. Per 31 december 2019 bedraagt de actuele dekkingsgraad 108,0 procent en de beleidsdekkingsgraad 107,1 procent.

Bij onze controle hebben wij bijzondere aandacht gegeven aan de waardering van de technische voorzieningen welke tot stand komt op basis van de administratieve basisgegevens en door het bestuur gekozen (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen, zoals sterfte, samenlevingsgegevens, uittreedleeftijd, arbeidsongeschiktheid en reactivering alsmede administratie- en excassokosten.

Stichting Pensioenfonds TNO heeft in de grondslagen voor waardering van activa en passiva de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen voor de waardering van de technische voorziening toegelicht. In noot 6 van de jaarrekening is een verdere detaillering van de technische voorziening gegeven.

Wij hebben de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen (actuariële) veronderstellingen en de gehanteerde waarderingsgrondslagen getoetst en besproken met de certificerende actuaris. De certificerende actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen uit de Pensioenwet. Wij hebben de certificerende actuaris instructies gestuurd over de te volgen controleaanpak en attentiepunten. Wij hebben de rapportage van de certificerende actuaris geëvalueerd en de uitkomsten besproken. Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde administratieve basisgegevens te toetsen.

Onze observatie bij dit kernpunt

We achten de door Stichting Pensioenfonds TNO toegepaste methodiek en gehanteerde veronderstellingen voor de vaststelling van de technische voorzieningen aanvaardbaar en zijn van mening dat deze voorziening toereikend is. Tevens achten we de toelichting dienangaande in de jaarrekening toereikend.

- **Waardering van beleggingen welke gewaardeerd zijn op basis van 'overige waarderingsmethoden'**

De beleggingen zijn een significante post op de balans van Stichting Pensioenfonds TNO en dienen volgens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde.

Voor een groot deel van de beleggingen is de marktwaarde te toetsen aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten, maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van waarderingsmodellen en -technieken (de illiquide beleggingen).

Het met behulp van modellen en technieken bepalen van de marktwaarde is complex en bevat subjectieve elementen die bij de berekening worden gehanteerd.

In de grondslagen voor waardering van activa en passiva alsmede in noot 1 van de jaarrekening geeft Stichting Pensioenfonds TNO inzicht in de gehanteerde waarderingmethoden van de beleggingen. Uit deze toelichting blijkt dat ultimo 2019 bijna € 395 miljoen (circa 11% van de totale beleggingen) is gewaardeerd met behulp van overige waarderingmethoden.

Wij hebben vastgesteld of de in de grondslagen voor waardering van activa en passiva beschreven modellen en technieken geschikt zijn om, binnen de geldende wettelijke bepalingen en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen. Verder hebben wij getoetst of de toepassing van deze modellen en technieken bij het bepalen van de marktwaarde overeenkomstig uitgangspunten heeft plaatsgevonden.

Onze observatie bij dit kernpunt

De combinatie van het testen van de interne beheersmaatregelen en het uitvoeren van gegevens-gerichte werkzaamheden heeft voldoende geschikte controleinformatie opgeleverd. Tevens achten we de toelichting dienaangaande in de jaarrekening toereikend.

- **Betrouwbare uitvoering van processen voor pensioenbeheer en vermogensbeheer bij uitvoeringsorganisaties**

Stichting Pensioenfonds TNO heeft de uitvoering van het pensioenbeheer en vermogensbeheer uitbesteed, maar blijft conform wetgeving eindverantwoordelijk voor de gehele dienstverleningsketen. De financiële informatie die ontvangen wordt van de uitvoeringsorganisaties is opgenomen in de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds TNO.

Het pensioenfonds loopt het risico dat de uitbestede processen niet of onvoldoende worden beheerst en/of dat de ontvangen (financiële) informatie van de uitvoeringsorganisatie niet betrouwbaar is. In het jaarverslag in het hoofdstuk

Risicobeheer geeft het Bestuur een nadere toelichting over de uitbesteding en de wijze waarop risico's verbonden met deze uitbesteding worden beheerst.

Wij hebben de juiste werking van interne beheersingsmaatregelen bij de uitvoeringsorganisaties, voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds TNO, geëvalueerd. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van de ontvangen ISAE 3402 type II-rapportages. Verder hebben wij kennis genomen van de rapportages van de uitvoeringsorganisatie en de toelichtingen hierop aan het bestuur van Stichting Pensioenfonds TNO. Daarnaast hebben wij gegevensgerichte cijferanalyses en deelwaarnemingen uitgevoerd, gericht op de uitkomsten van de relevante financiële informatiestromen.

Onze observatie bij dit kernpunt

De combinatie van het evalueren van de internebeheersingsmaatregelen en het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden heeft voldoende adequate controle-informatie opgeleverd.

Paragraaf ter benadrukking van de impact van het coronavirus

Het coronavirus heeft ook invloed op Stichting Pensioenfonds TNO. In de toelichting op pagina 92 in de jaarrekening heeft het pensioenfonds de huidige impact en haar plannen om met deze gebeurtenissen of omstandigheden om te gaan toegelicht. Ook geeft zij aan dat het op dit moment voor hen niet goed mogelijk is om in te schatten wat de invloed van het coronavirus is op de financiële prestaties en gezondheid van Stichting Pensioenfonds TNO. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Fondskarakteristieken
- Verslag van het Bestuur
- Verantwoording en toezicht
- Overige gegevens
- Bijlagen

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag van het bestuur, en de overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is, waarbij opgemerkt wordt dat het bestuur op basis van de Pensioenwet het korten van pensioenen als ultimum remedium kan inzetten.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeels-

vorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te

vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.

- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de organen belast met governance onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan de organen belast met governance dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met de organen belast met governance over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de organen belast met governance hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amsterdam, 26 juni 2020

[Deloitte Accountants B.V.](#)

Was getekend: [drs. M. Van Luijk RA](#)

Bijlagen

1. Aangesloten werkgevers (per 31 december 2019)

Batavia Biosciences B.V.
Biodentify B.V.
BiosparQ B.V.
CelSian Glass & Solar B.V.
Cosanta B.V.
Den Haag Centrum voor Strategische Studies
Diana FEA B.V.
Ducares B.V.
Efectis B.V.
ENDURES B.V.
EuroLoop B.V.
First Dutch Innovations B.V.
Fytagoras B.V.
Lightweight Structures B.V.
MARIN
NMI Certin B.V.
ProQares B.V.
RONT Management Consultants
Stichting Pensioenfonds TNO
TNO
Trinomics B.V.
Triskelion B.V.
TÜV Rheinland Nederland B.V.
VSL B.V.

2. Begrippenlijst

1. ABTN

Afkorting voor 'Actuariële en Bedrijfstechnische Nota'. In een ABTN beschrijft het Bestuur van een pensioenfonds de financiële opzet, de technische uitgangspunten en het beleid van het Pensioenfonds. Zo staat in een ABTN wat de verplichtingen zijn naar de deelnemers, hoe wordt omgegaan met risico's en wat de uitgangspunten zijn voor de beleggingen. Een ABTN kan gezien worden als het bedrijfsplan van een pensioenfonds.

2. Accounting standaarden

Lijst met richtlijnen voor het opstellen van een jaarrekening en jaarverslag. Niet-beursgenoteerde bedrijven, zoals een pensioenfonds, hebben de keuze om de International Financial Reporting Standards (IFRS) toe te passen of de Nederlandse Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving te gebruiken. Het Pensioenfonds heeft gekozen voor de Nederlandse Richtlijnen voor Jaarverslaggeving.

3. Actuariële grondslagen

De uitgangspunten waarmee een actuaris berekeningen doet voor een verzekering of pensioen. Voorbeelden hiervan zijn de rekenrente, de sterftekansen, arbeidsongeschiktheidskansen, revalideringskansen, frequenties van getrouwd zijn, kostenopslagen (bijvoorbeeld administratie en uitbetalingskosten).

4. Actuaris

Een actuaris berekent en evalueert de financiële risico's van verzekeringen en pensioenen. Een actuaris kan antwoord geven op de vraag wat de kostprijs en de waarde van toekomstige pensioenuitkeringen is.

5. Actuele dekkingsgraad

De dekkingsgraad is de verhouding tussen de bezittingen en verplichtingen. Is de dekkingsgraad 100%, dan is er precies genoeg geld om alle pensioenen te betalen. Hoe hoger de dekkingsgraad, hoe beter de financiële situatie. De actuele dekkingsgraad is een momentopname: deze geeft de financiële situatie op een moment weer.

6. Actuele waarde

De actuele waarde is de waarde van beleggingen op de balansdatum. Voor beleggingen, zoals aandelen en obligaties, is de actuele waarde de beurswaarde. Voor

beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen en Private Equity, wordt de actuele waarde afgeleid van taxaties en/of recente transacties in vergelijkbare beleggingen. Voor hypotheekleningen, wordt de actuele waarde bepaald op basis van hoeveel geld vrijkomt minus de kosten als de lening of hypotheek afloopt.

7. AFM

Afkorting voor 'Autoriteit Financiële Markten'. De AFM is samen met DNB toezichthouder op de financiële sector. De AFM richt zich daarbij op financiële instellingen, zoals banken, pensioenfondsen en verzekeraars, en stimuleert deze financiële instellingen om eerlijk en open te werken.

8. ALM-studie

Afkorting voor 'Asset Liability Management' studie. Bij een ALM-studie wordt geanalyseerd wat de impact is van het financierings-, beleggings- en indexatiebeleid op zowel het verwachte pensioenresultaat als de korte- en langetermijnrisico's. Op basis van de uitkomsten van deze ALM-studie wordt het beleggingsbeleid opgesteld.

9. AOW-overbruggingspensioen

Het AOW-overbruggingspensioen is een uitkering voor de periode waarin men wel al (gedeeltelijk) met pensioen is, maar nog geen AOW krijgt. Hiervoor kan een deel van het ouderdomspensioen gebruikt worden.

10. Algemene verordening gegevensverwerking

Door deze wettelijke verordening krijgen mensen vanaf 25 mei 2018 meer privacyrechten. Organisaties hebben hun systemen, processen en interne organisatie op deze (nieuwe) rechten moeten inrichten.

11. Beleggingsmix

Verdeling van de beleggingen over de verschillende beleggingscategorieën.

12. Beleidsdekkingsgraad

De dekkingsgraad laat zien hoe het Pensioenfonds er financieel voor staat. Als een pensioenfonds een dekkingsgraad van 100% heeft, is er precies genoeg geld om de pensioenen te betalen. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de laatste twaalf maanden. De beleidsdekkingsgraad vormt een belangrijk

cijfer voor het herstelplan en het bepalen van de hoogte van de premie en de toeslag.

13. Benchmark

Een vergelijking van de resultaten van de eigen organisatie met vergelijkbare organisaties.

14. Beurskoers

Marktprijs van een aandeel, obligatie of andere waardepapieren die op de beurs worden verhandeld.

15. Compliance

Het toezicht op de naleving van wet- en regelgeving en gedragscodes die van toepassing zijn voor een organisatie.

16. Contante waarde

Het bedrag dat op dit moment nodig is om een of meerdere betalingen in de toekomst te kunnen doen. Hierbij wordt rekening gehouden met de rentegroei (rekenrente) en eventuele actuariële grondslagen.

17. Coupon

Genummerd deel van een obligatie waarop de jaarlijkse rente wordt uitbetaald.

18. Credit spread

Het verschil in rendement tussen een bedrijfsobligatie en een staatsobligatie in dezelfde valuta en met dezelfde duration.

19. Custodian

Vroeger gingen verkochte effecten van hand tot hand. Tegenwoordig worden deze fysieke stukken bij een aangewezen partij, een custodian of bewaarbank genoemd, in bewaring gegeven. Een financiële instelling houdt bij hoeveel en welke effecten verhandeld zijn.

20. Defined benefit

Pensioenvorm waarbij de hoogte van de pensioenuitkering vooraf is bepaald. Ook wel afgekort tot DB-regeling.

21. Defined contribution

Pensioenvorm waarbij de hoogte van de inleg, ofwel de premie, is bepaald. Ook wel afgekort tot DC-regeling. De hoogte van de pensioenuitkering is afhankelijk van de premie-inleg, de beleggingsresultaten en het tarief voor de inkoop van het pensioen op de pensioendatum. Op het moment van pensionering wordt het opgebouwde kapitaal namelijk gebruikt om een pensioen van te kopen.

22. Dekkingsgraad

De dekkingsgraad laat zien hoe het Pensioenfonds er financieel voor staat. Als een pensioenfonds een dekkingsgraad van 100% heeft, is er precies genoeg geld om de pensioenen te betalen. De dekkingsgraad is de verhouding tussen de waarde van de pensioenaanspraken op een bepaalde datum en het aanwezige vermogen.

23. Dekkingstekort

Van een dekkingstekort is sprake als de dekkingsgraad lager is dan de wettelijke minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,1%.

24. Derivaten

Financiële contracten waarvan de hoogte afhankelijk is van een of meer onderliggende waarden. Voorbeelden van derivaten zijn opties, termijncontracten en rente- en valutaswaps.

25. Directe beleggingsopbrengsten

Onder directe beleggingsopbrengsten worden verstaan: huur-, dividend- en renteopbrengsten van beleggingen.

26. Direct lending

Directe leningen zijn een vorm van bedrijfs-schuldvoorziening waarbij andere geldschieters dan banken leningen verstrekken aan bedrijven.

27. DNB

Afkorting voor 'De Nederlandsche Bank'. DNB is samen met de AFM toezichthouder op de financiële sector. DNB richt zich op de financiële stabiliteit van het financiële systeem als geheel. Ze houden onder andere toezicht op het naleven van de Pensioenwet.

28. Duration

De duration is een graadmeter voor het renterisico van een obligatie en wordt uitgedrukt in jaren. Het wordt berekend op basis van gewogen gemiddelden van de tijdsperiodes tot de rente en uitkering worden ontvangen. In de regel geldt: hoe langer de looptijd van een obligatie, hoe gevoeliger de koers van die obligatie is voor renteveranderingen. Als men een daling van de rente verwacht, is het profijtelijk een obligatie met een zo lang mogelijke duration te kopen, aangezien de koers daarvan het meest zal oplopen.

29. ESG-beleid

ESG-beleid houdt in het kort in dat het Fonds bij zijn beleggingsbeslissingen rekening houdt met milieu (environment), sociale (social) en goed ondernemingsbestuur (governance) aspecten. Dit beleid sluit aan bij de United Nations Principles for Responsible Investment en de United Nations Global Compact.

30. Exposure

Het bedrag waarover risico wordt gelopen.

31. Extra Pensioen

Sinds 2012 is het mogelijk om op vrijwillige basis en voor eigen risico extra pensioenkapitaal op te bouwen voor de inkoop van een Extra Pensioen. De premie wordt, net als de premie voor de verplichte pensioenopbouw, ingehouden op het salaris.

32. FIRM

Afkorting voor 'Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode'. Dit is een methode van De Nederlandsche Bank om een risicoprofiel te maken van een financiële instelling. Ook voor pensioenfondsen wordt deze methode gebruikt.

33. Franchise

Het deel van het pensioengevend salaris waarover geen pensioen wordt opgebouwd. Dit wordt ook wel drempelbedrag genoemd. Bij de pensioenopbouw wordt namelijk rekening gehouden met de AOW die men van de overheid ontvangt. Over het pensioengevend salaris minus de franchise wordt pensioen opgebouwd.

34. FTK

Afkorting voor 'Financieel toetsingskader'. Het FTK is het onderdeel van de Pensioenwet waarin de financiële eisen voor pensioenfondsen en verzekeraars zijn vastgelegd.

35. Future

Termijncontract dat op de beurs wordt verhandeld. Het is een overeenkomst waarin de koop en verkoop van financiële producten voor een vooraf gesteld prijs en tijd zijn vastgelegd.

36. Haalbaarheidstoets

Sinds 2015 moeten alle Nederlandse pensioenfondsen volgens de regels van De Nederlandsche Bank een haalbaarheidstoets uitvoeren. De haalbaarheidstoets stelt twee zaken vast. Ten eerste of op basis van

de financiële opzet van een pensioenfonds de pensioenambitie gerealiseerd kan worden. Ook een continuïteitsanalyse hoort daarbij. Ten tweede wordt vastgesteld of het pensioenresultaat in een slechtweerscenario niet meer afwijkt van de ambitie dan dat de sociale partners als maximaal acceptabel hebben bepaald.

37. Hedgen

Het afdekken van financieel risico van een investering, bijvoorbeeld een belegging, door een andere investering.

38. Herstelplansystematiek

Vanuit het nieuwe Financiële Toetsingskader (FTK) hanteert De Nederlandsche Bank vanaf 2015 een aanpak voor herstelplannen, waarbij een pensioenfonds elk jaar opnieuw moet aantonen dat het vanaf dat moment kan herstellen binnen de wettelijke hersteltermijn.

39. Index

Een indexcijfer of kortweg index is een economische indicator voor de financiële ontwikkeling van bijvoorbeeld aandelen. Als het gaat om een index van verschillende eenheden, zoals bij de beurskoersen in Amsterdam, is de index een gewogen gemiddelde.

40. Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten vallen de gerealiseerde verkoopresultaten inclusief valutaresultaten en de niet-gerealiseerde herwaarderingsresultaten.

41. Intrinsieke waarde

De intrinsieke waarde per aandeel is de 'werkelijke' waarde van dat aandeel. Deze waarde wordt berekend door de waarde van de bezittingen (activa) te verminderen met de schulden (passiva) en dat saldo te delen door het aantal uitstaande aandelen.

42. ISAE 3402

Afkorting voor 'International Standard on Assurance Engagement 3402'. De ISAE 3402 is een richtlijn voor rapportages en verklaringen over beheersingsprocessen die vanaf 2011 is ingegaan.

43. Kansstelsels

Voor het berekenen van de hoogte van pensioenaanspraken wordt gebruikgemaakt van diverse kansberekeningen. Deze verschillende kansberekeningen wordt ook

wel aangeduid met kansstelsels. Voorbeelden hiervan zijn sterftekansen, invalideringskansen, ontslagkansen, kans op gehuwdheid en kansen rondom individuele loonontwikkeling.

44. Koopsom

Naast het betalen van de maandelijkse verplichte pensioenpremie voor de pensioenopbouw, is het ook mogelijk om het pensioenkapitaal aan te vullen met een koopsom. Een koopsom is in feite een extra bedrag dat men aan de pensioenuitvoerder betaald. Van dat extra pensioenkapitaal kan men als men met pensioen gaat extra pensioenaanspraken kopen.

45. Kostendekkende premie

Pensioenfondsen zijn wettelijk verplicht om tenminste een kostendekkende pensioenpremie te hanteren. Om te berekenen of een premie kostendekkend is, worden de wettelijke richtlijnen van De Nederlandsche Bank gebruikt.

46. Matchingportefeuille

Om aan financiële verplichtingen te kunnen voldoen, zoals het uitbetalen van pensioenen, moet een pensioenfonds tijdig voldoende financiële middelen beschikbaar hebben. De beleggingen die voor deze kasstroom moeten zorgen, vormen samen de matchingportefeuille.

47. Middelloonregeling

Elk jaar bouwt een deelnemer een stukje pensioen op. Het pensioen dat men zo opbouwt, is de optelsom van al die stukjes. Dit is een middelloonregeling. Vanaf de pensioendatum ontvangt men dit pensioen zo lang men leeft.

48. Minimaal vereiste dekkingsgraad

De overheid stelt in het kader van het toezicht op de pensioenfondsen eisen aan de solvabiliteit. Dit vindt zijn uitwerking in een minimum dekkingsgraad. Een pensioenfonds dat onder de minimale dekkingsgraad komt (in Nederland circa 104,1%) moet een herstelplan afspreken met de toezichthouder, waarin binnen een beperkte termijn de onderdekking wordt weggewerkt.

49. Nominale waarde

Dit is de waarde zoals die op een aandeel of obligatie is aangegeven. Bij een koers van 100 (= 100%) is de prijs van het waardepapier gelijk aan de nominale waarde.

50. Opbouwpercentage

Ieder jaar bouwt men pensioen op over een deel van het brutoloon dat men in dat jaar verdient. Het deel van het loon waarover geen pensioen wordt opgebouwd, is het drempelbedrag. Dat drempelbedrag wordt ook wel 'franchise' genoemd. Over het brutoloon minus de franchise bouwt men jaarlijks 1,75% aan ouderdomspensioen op. Deze 1,75% is het opbouwpercentage van het ouderdomspensioen.

51. Optie

Verhandelbaar recht om iets te mogen kopen (call optie) of te mogen verkopen (put optie) tegen een vooraf vastgestelde prijs gedurende een vooraf vastgestelde termijn.

52. Ouderdomspensioen

Het pensioen dat vanaf de pensioendatum levenslang aan de deelnemer wordt uitgekeerd.

53. Outperformance/underperformance

Het verschil tussen het behaalde rendement en het rendement van de benchmark. Bij out- of underperformance van een portefeuille is het rendement hoger (outperformance) of lager (underperformance) dan de benchmark.

54. Over- of onderweging

In een beleggingscategorie zitten vaak van het ene aandeel meer in dan van het andere. Het Pensioenfonds heeft hiervoor uitgangspunten opgesteld. Als van die uitgangspunten af wordt geweken, is er sprake van overweging (meer aandelen) of onderweging (minder aandelen).

55. Netto Pensioen

Vanaf 2015 is het salaris waarover pensioen opgebouwd wordt gemaximeerd. In 2019 is dat maximale pensioengevende salaris € 107.593 (2020: € 110.111). Voor deelnemers van het Pensioenfonds die meer verdienen, is het mogelijk om op vrijwillige basis en voor eigen risico een netto pensioenkapitaal op te bouwen voor de inkoop van een Netto Pensioen. De netto premie wordt ingehouden op het netto salaris.

56. Partnerpensioen

Het pensioen dat wordt uitgekeerd aan de nabestaande als de (gewezen) deelnemer of gepensioneerd overlijdt. Dit pensioen gaat in vanaf de eerstvolgende maand na

het overlijden van de (gewezen) deelnemer of gepensioneerde.

57. Pensioengrondslag

Het bedrag waarover men ouderdomspensioen opbouwt heet pensioengrondslag. De pensioengrondslag is niet gelijk aan het brutoloon. Er wordt namelijk rekening gehouden met de AOW, die men van de overheid ontvangt vanaf de AOW-leeftijd. Dat deel van het loon waarover men geen pensioen opbouwt, is het drempelbedrag (ook wel franchise genoemd). Het brutoloon minus de franchise is de pensioengrondslag. Bij het brutoloon worden ook de vakantietoeslag en eventuele andere pensioengevende toeslagen zoals de 13e maand meegeteld.

58. Pensioenresultaat

De ontwikkeling van het pensioenresultaat geeft de koopkracht van het pensioen weer. De ontwikkeling van het pensioen inclusief de toeslagverlening wordt dan vergeleken met de ontwikkeling van de prijzen in Nederland. Blijft het pensioen gelijk, zoals de laatste jaren het geval is, maar stijgen de prijzen (inflatie), dan daalt de koopkracht. Pensioengerechtigden kunnen met hun pensioen minder kopen. Als de prijzen bij een gelijkblijvend pensioen zouden dalen (deflatie), dan stijgt de koopkracht. Pensioengerechtigden kunnen dan met hun pensioen meer kopen.

59. Performance

Het rendement dat is behaald met de beleggingen.

60. Premievrije aanspraak

Dit is opgebouwd pensioen waarvoor geen premies meer betaald worden, bijvoorbeeld omdat een deelnemer niet meer bij een aangesloten werkgever werkt. Als de deelnemer een nieuwe baan heeft, dan kan hij of zij ervoor kiezen om de waarde van deze premievrije aanspraak over te dragen naar het nieuwe pensioenfonds (waardeoverdracht). Een andere vorm van een premievrije aanspraak is het bijzonder partnerpensioen dat de ex-partner ontvangt bij scheiding of het beëindigen van een geregistreerd partnerschap.

61. Premiedekkingsgraad

Met de premiedekkingsgraad wordt uitgedrukt of de premie die wordt betaald, voldoende is om nieuwe pensioenopbouw te financieren. Voor de vaststelling van de pre-

miedekkingsgraad wordt de methode gevolgd die DNB ook toepast. De premiedekkingsgraad is dan gelijk aan de verhouding tussen de feitelijk (te) ontvangen premie en de premie die benodigd is voor de inkoop van nieuwe pensioenaanspraken, zonder rekening te houden met bufferopslagen in de premie. Hiervoor gaat het Fonds uit van de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur, exclusief de opslag voor het vereist eigen vermogen.

62. Private Equity

Een belegging bij een niet-beursgenoteerde onderneming.

63. Prognosetafel

Voor pensioenberekeningen wordt onder andere een prognosetafel gebruikt. Dit is een tabel die de trend in overlevingskansen aangeeft. Een pensioen wordt immers zo lang men leeft uitgekeerd. Voor een pensioenfonds is het belangrijk om de juiste inschatting te maken of het kapitaal van een pensioenfonds toereikend is.

64. Reële dekkingsgraad

In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. Een reële dekkingsgraad van 100% wil zeggen dat het Fonds voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen en om de pensioenen volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen. Voor de berekening van de contante waarde van de toekomstige indexatie ten behoeve van de reële dekkingsgraad is een rekenrente van 6,75% gehanteerd.

65. Rendement

Het rendement geeft weer hoeveel het vermogen van een pensioenfonds is gegroeid of gedaald.

66. Renteswap

Een renteswap is een overeenkomst om renterisico's af te dekken of te beheersen. Met een renteswap wordt de ruil van rentestromen of renterisico's met een andere partij vastgelegd. In de regel heeft het Pensioenfonds een receiverswap. Hierbij wordt een vaste rente ontvangen en een variabele korte rente betaald, zodat renterisico's van betalingsverplichtingen worden opgevangen.

67. Rentetermijnstructuur

Ook wel yield curve genoemd. De rentetermijnstructuur geeft het verband weer tussen de looptijd van een vastrentende belegging en de daarop te ontvangen marktrente.

68. Reservetekort

Een pensioenfonds heeft een reservetekort als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de wettelijk vereiste beleidsdekkingsgraad.

69. Risk-appetite

De risk-appetite geeft de mate van risico aan die acceptabel is om een doel te bereiken. Met bandbreedtes wordt aangegeven wat de mate van risicobereidheid is. Het geeft aan wanneer aanvullende maatregelen nodig zijn.

70. Securities Lending

Dit is het uitlenen van effecten. Net als bij een gewone geldlening gebeurt dit tegen een vergoeding.

71. Service Level Agreement (SLA)

De afspraken waaraan de dienstverlening/service moet voldoen.

72. Smart beta

Bij smart beta of factorbeleggen wordt een beleggingsportefeuille samengesteld op basis van specifieke karakteristieken. De karakteristieken zijn divers, maar enkele veelgebruikte zijn: momentum, waarde, kleinere ondernemingen, kwaliteit en volatiliteit.

73. Solvabiliteit

Het vermogen om nu en op lange termijn aan de financiële verplichtingen te kunnen voldoen.

74. Solvabiliteitstoets

Toets die in kaart brengt of een pensioenfonds aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen. Het vrij beschikbare kapitaal moet dan ten minste gelijk zijn aan het totaal van de pensioenverplichtingen van nu en voor over een jaar.

75. Toeslag

Het Pensioenfonds heeft als doel de pensioenen mee te laten groeien met de stijging van de prijzen. Als maatstaf wordt de consumentenprijsindex afgeleid (CPI-afgeleid) gehanteerd van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd. De toeslag wordt vastgesteld vol-

gens wettelijke rekenregels. De toekomstbestendigheidstoets bepaalt hoe hoog de toeslag wordt. De toeslag wordt gefinancierd uit de financiële ruimte die beschikbaar is boven de 110%. Indien de beleidsdekkingsgraad eind van het voorgaande jaar lager is dan 110% dan kan het Bestuur volgens de regels van het wettelijke financieel toetsingskader, ondanks een eventuele stijging van de CPI-afgeleid, geen toeslag toekennen. Op basis van de financiële situatie beslist het Bestuur van het Fonds jaarlijks hoe hoog de toeslag precies wordt.

76. Totale premie

De pensioenpremie die door de werkgever wordt betaald. Hierin zit ook het werknemersdeel.

77. Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP)

De regeling voor het Tijdelijk Ouderdomspensioen is in 1996 ingegaan als vervanger van de VUT. Met de TOP-regeling kon kapitaal opgebouwd worden voor een tijdelijk bruto pensioen voor de periode tussen de leeftijd van 62 en 65 jaar. Inmiddels is deze regeling gestopt. Ook alle premiebetalingen zijn inmiddels gestopt. Het beschikbare kapitaal kan nog steeds worden gebruikt om (deels) eerder te stoppen met werken en/of om het ouderdomspensioen te verhogen. Het pensioenkapitaal van de TOP-regeling wordt belegd via Nationale Nederlanden Investment Partners (NN IP).

78. Ultimate Forward Rate (UFR)

DNB publiceert op maandbasis de actuele rentetermijnstructuur (RTS) voor de waardering van de verplichtingen van pensioenfondsen. Introductie van de Ultimate Forward Rate betreft een aanpassing van het deel van de RTS voorbij het zogenoemde laatste liquide punt (20 jaar).

79. Valuta

Een valuta is een officieel geldig betaalmiddel van een land. Bekende voorbeelden zijn: euro, Amerikaanse dollar, Britse pond en Japanse yen. Met een valutatermijncontract is het mogelijk om zich in te dekken tegen een wisselkoersrisico.

80. Valutatermijncontract

In een termijncontract leggen twee partijen een verbintenis vast tot aankoop of verkoop van valuta's op een latere datum en tegen een koers die wordt vastgelegd bij het sluiten van het contract.

81. Vastgoed

Beleggingen in niet-beursgenoteerd vastgoed.

82. Vastrentende waarden

Hypotheken, leningen op schuldbekentnissen en obligaties.

83. Vereiste dekkingsgraad

Is de dekkingsgraad die wordt berekend op basis van het vereist eigen vermogen. Dit is het vermogen dat nodig is om met een 97,5% zekerheid te voorkomen dat de waarde van de beleggingen binnen 1 jaar lager is dan de technische reserves (Voorziening Pensioenverplichtingen).

84. Verzekeringstechnische analyse

Ook wel actuariële analyse genoemd. In deze analyse worden door de actuaris de verschillen tussen de gehanteerde actuariële grondslagen en werkelijke ontwikkelingen verklaard.

85. Verzekeringstechnische risico's

Bij het verzekeren van pensioenaanspraken loopt een pensioenfonds diverse risico's. Zo is er een langlevensrisico voor het ouderdomspensioen als verzekerden langer leven dan volgens de gebruikte overlevings-tafel wordt verwacht.

Voor het nabestaandenpensioen loopt het Fonds een kortlevensrisico als de verzekerden korter leven dan volgens de overlevingstafel wordt verwacht. Ook het invaliditeitsrisico kan tot de verzekerings-technische risico's gerekend worden.

86. Volatiliteit

De beweeglijkheid van de beleggingsrendementen.

87. Voorziening pensioenverplichtingen (VPV)

Het vermogen dat een pensioenfonds nodig heeft om op de balansdatum alle pensioenverplichtingen te kunnen dekken.

88. Waardeoverdracht

Als men van werkgever verandert en daarvoor naar een andere pensioenuitvoerder gaat, kan men ervoor kiezen om de waarde van het opgebouwde pensioen mee te nemen. Dat heet waardeoverdracht. Dit wettelijke recht heeft als doel pensioenbreuk en/of versnippering van pensioenaanspraken over verschillende pensioenuitvoerders zo veel mogelijk te beperken.

89. Waardevast pensioen

Een pensioen dat meegroeit met de prijsstijgingen.

90. Welvaartsvast pensioen

Een pensioen dat meegroeit met de algemene salarisstijgingen.

91. Yieldcurve

Zie rentetermijnstructuur.

92. Zakelijke waarden

Verzamelnaam voor beleggingen in aandelen, vastgoed en andere risicodragende beleggingen, die geen zekerheid bieden dat de nominale waarde niet wordt aangetast.

3. Overzicht huidige en relevante nevenfuncties 2019

Naam	Huidige functie	Relevante nevenfuncties
Bestuursleden		
drs. S. van Kooten	Managing Director Strategic Analysis and Policy	Geen
dr. ir. J.W.L. Boumans	Technology Transfer Manager	Geen
mr. drs. F. Marring RA	CFO, Lid RvB TNO	Novec B.V. (lid RvC) Stichting Van Panhuys (voorzitter) Marlijn Consultancy (bestuurslid) St Sint Antonius Ziekenhuis (lid RvT) Stichting Noordzee (lid RvT)
dr. F. Phillipson RTD	Sr. Research Scientist	Phillipson belastingadvies (eigenaar) Diaconie Ypenburg (administrateur/adviseur)
I.J. Blankers MSc	Project Manager	Lid Ondernemingsraad PMA (bestuurslid)
A.C. Westerlaken MSc	Research Manager	Geen
dr. C.L. Ekkers	Pensioengerechtigde	Geen
M. Paulus	Pensioengerechtigde	Geen
drs. J.T. Ruijgrok MBA	Pensioengerechtigde	Geen
Afgetreden bestuursleden		
drs. M.A.I. Plaisier	CFO Numafa Cleaning & Automation	
Leden Raad van Toezicht		
prof. dr. Th. Camps		RPF (voorzitter bestuur) Tilburg University (hoogleraar)
mr. M.J. Hoekstra		Het Nederlands Pensioenfonds (bestuurslid) Bpf Koopvaardij (voorzitter RvT) Heineken pensioenfonds (voorzitter RvT) Pensioenfonds DSM Nederland (lid RvT)
dr. J.C. Kragt	Lecturer Tilburg University	Pensioenfonds DSM Nederland (lid RvT)

4. Ontwikkeling deelnemersbestand

Pensioenbeheer

Het Pensioenfonds beheert en administreert het totaal aan verplichtingen van de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Ook verzorgt het Fonds de premie-incasso bij de aangesloten ondernemingen en de uitkeringen aan de pensioengerechtigden. In deze bijlage staat een overzicht van de ontwikkeling van het deelnemersbestand van de middelloonregeling en de DC-regelingen.

Middelloonregeling

Verzekerdenbestand

	Actieve deelnemers	Gewezen deelnemers	Pensioen-gerechtigden	Totaal
Stand 1 januari 2019	4.472	6.739	5.381	16.547
Mutaties door:				
Nieuwe toetredingen	571	0	0	571
Ontslag met premievrije aanspraak	-377	377	0	0
Waardeoverdracht	0	-132	0	-132
Ingang pensioen	-47	-103	281	131
Overlijden	-1	-14	-237	-252
Afkoop	0	-1	0	-1
Andere oorzaken	9	-47	-37	-75
Mutaties per saldo	155	80	7	242
Stand per 31 december 2019	4.582	6.819	5.388	16.789

Voor een verdere toelichting op de aantallen verwijzen wij u naar het onderdeel Pensioenbeheer van dit jaarverslag.

Specificatie pensioengerechtigden	2019	2018
Ouderdomspensioen	3.966	3.955
Nabestaandenpensioen	1.383	1.384
Wezenpensioen	39	42
Totaal	5.388	5.381

Van de actieve deelnemers zijn 131 deelnemers inbegrepen met (gedeeltelijke) premievrijstelling vanwege arbeidsongeschiktheid.

Pensioenuitkeringen

Het totaal aan pensioenuitkeringen (exclusief TOP-uitkering) is in 2019 gestegen met circa € 0,4 miljoen naar € 94,3 miljoen. Deze stijging is voornamelijk veroorzaakt door de toename van het aantal pensioengerechtigden.

Uitkeringen (in duizenden euro's)	2019	2018
Ouderdomspensioenen	76.482	76.137
Partnerpensioenen	16.667	16.624
Wezenpensioenen	142	149
Arbeidsongeschiktheidspensioenen	684	609
Overlijdensuitkeringen	239	212
Overige uitkeringen (o.a. afkoop)	113	126
Subtotaal (exclusief TOP)	94.327	93.857
TOP	3.216	3.080
Totaal (inclusief TOP)	97.543	96.937

Pensioengerechtigdenbestand (in aantallen)	Ouderdoms- pensioen	Partner- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeidsonge- schiktheids- pensioen
Stand 1 januari 2019	3.955	1.384	42	128
Ingang pensioen	200	92	2	4
Einde wegens overlijden	-166	-100	0	0
Andere oorzaken	-23	7	-5	-1
Stand 31 december 2019	3.966	1.383	39	131

In 2019 hebben 132 deelnemers bij uitdiensttreding gebruikgemaakt van de mogelijkheid om hun pensioen over te dragen naar een ander pensioenfonds. Daartegenover staat dat 20 nieuwe deelnemers hun pensioen hebben overgedragen naar het Pensioenfonds TNO.

Overzicht waardeoverdrachten (in duizenden euro's)	2019	2018	2017	2016
Overdracht				
Aantal uitdiensttreders	132	71	21	28
Waarde	2.818	6.796	1.240	1.015
Overname				
Aantal indiensttreders	20	106	39	44
Waarde	1.978	3.943	541	1.520

Regeling Extra Pensioen, Netto Pensioen en Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP)

Tijdelijk Ouderdomspensioen

Het Pensioenfonds heeft de belegging van het pensioenkapitaal voor het Tijdelijk Ouderdomspensioen (TOP) uitbesteed aan Nationale Nederlanden Investment Partners.

Er namen op 31 december 2019 4.766 personen deel aan de TOP-regeling en het totaal uitstaande kapitaal bedroeg € 126,2 miljoen. Omdat deze regeling gesloten is, vindt geen premie-inleg meer plaats. Het totaal aan uitkeringen voor de TOP-regeling die ingegaan zijn in het boekjaar is € 3,2 miljoen.

Aantallen

Deelnemersbestand TOP (in aantallen)	Actieven	Overige
Stand 31 december 2019	1.527	3.239
Waarvan mannen	1.136	2.143
Waarvan vrouwen	391	1.096

Uitkeringen (in duizenden euro's)	2019	2018	2017	2016
Tijdelijk ouderdomspensioen (TOP)	3.216	3.080	3.637	3.667

In 2019 zijn 65 personen met TOP gegaan. Eind 2019 zijn er 13 deelnemers met een ingegaan Tijdelijk Ouderdomspensioen.

Extra Pensioen

De betreffende LifeCycle Mixen en beleggingsfondsen zijn ook van toepassing op de per 1 januari 2012 aan de deelnemers geïntroduceerde vrijwillige regeling voor de opbouw van een kapitaal voor een extra pensioen of vervroeging van het pensioen. In 2019 maakten 277 deelnemers gebruik van de regeling Extra Pensioen. Per 31 december 2019 bedroeg het pensioenkapitaal van de regeling Extra Pensioen € 1,3 miljoen.

Deelnemersbestand Extra Pensioen (in aantallen)	Actieven	Overige
Stand 31 december 2018	275	2
Waarvan mannen	219	1
Waarvan vrouwen	56	1

Netto Pensioen

In 2019 maakten 35 deelnemers gebruik van de regeling Netto Pensioen. Per 31 december 2019 bedroeg het pensioenkapitaal van de regeling Netto Pensioen € 284 duizend.

Deelnemersbestand Netto Pensioen (in aantallen)	Actieven	Overige
Stand 31 december 2019	35	0
Waarvan mannen	30	0
Waarvan vrouwen	5	0

Er zijn 190 deelnemers die meerdere kapitaalrekeningen hebben bij Nationale Nederlanden Investment Partners. Verder zijn er 110 deelnemers bij wie de rekening is gesplitst in twee rekeningnummers in verband met pensioenverevening. Hierdoor komt het aantal rekeningnummers uit op 5.110. Deze 5.110 kennen de onderstaande profielen:

Beleggingsprofielen (in aantallen)		Defensief	Neutraal	Offensief
LifeCycle Mix	4.987	4.358	422	207
Eigen Verdeling	133			

www.pensioenfondstno.nl

Stichting Pensioenfonds TNO
Laan van Zuid Hoorn 165
2289 DD Rijswijk

Telefoon 070 - 4138602
Telefax 070 - 4138620
E-mail info@pftno.nl
Website www.pensioenfondstno.nl

